

E-ISSN: 2822-5244

VOLUME 2

ISSUE 2

2023

www.mimarlikdergi.akdeniz.edu.tr

e-ISSN: 2822-5244

YEAR: 2023, VOLUME: 2, ISSUE: 2

EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. Meryem ATİK
Akdeniz University

CO-EDITOR

Assoc. Prof. Dr. Şebnem ERTAŞ BEŞİR
Akdeniz University

SECTION EDITORS

Prof. Dr. Dilek KOÇ SAN,
Akdeniz University

Prof. Dr. Hacer MUTLU DANACI,
Akdeniz University

Prof. Dr. Hilal ERKUŞ,
Akdeniz University

Prof. Dr. Kemal Reha KAVAS,
Akdeniz University

Prof. Dr. Massimiliano CAMPI,
Naples Federico II University

Prof. Dr. Vladimir MAKO,
Belgrade University

Assoc. Prof. Dr. Elif ÇELEBİ KARAKÖK,
Akdeniz University

Assoc. Prof. Dr. İkbâl ERBAŞ,
Akdeniz University

Assoc. Prof. Dr. Şebnem ERTAŞ BEŞİR,
Akdeniz University

Assist. Prof. Dr. Emrah YILDIRIM,
Akdeniz University

Assist. Prof. Dr. Sıdıka Benan ÇELİKEL,
Akdeniz University

LANGUAGE EDITORS

Assoc. Prof. Dr. Lokman TAY,
Akdeniz University

Assist. Prof. Dr. Serkan KILIÇ,
Akdeniz University

Instructor Terrance Michael Patrick DUGGAN,
Akdeniz University

COPY EDITORS

Res. Assist. Mikail AÇIKEL,
Akdeniz University

Res. Assist. Elif PARLAK,
Akdeniz University

SECRETARY

Res. Assist. Büşra GÖKÜZ,
Akdeniz University

LOGO DESIGN

Assist. Prof. Dr. Sıdıka Benan ÇELİKEL,
Akdeniz University

COVER DESIGN

Res. Assist. Mikail AÇIKEL,
Akdeniz University

CONTACT

mimarlikdergi@akdeniz.edu.tr

Antalya, Konyaaltı

Publisher: Akdeniz University

Authors are responsible for the copyright of figures, pictures and images in the articles, the content of the articles, the accuracy of the references and citations, and the suggested ideas.

www.mimarlikdergi.akdeniz.edu.tr

e-ISSN: 2822-5244

YEAR: 2023, VOLUME: 2, ISSUE: 2

SCIENTIFIC AND ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ali Murat TANYER,
Middle East Technical University

Prof. Dr. Ali Uzay PEKER,
Middle East Technical University

Prof. Dr. Buğru Han Burak KAPTAN,
Eskişehir Technical University

Prof. Dr. Burak BEYHAN,
Muğla Sıtkı Koçman University

Prof. Dr. E. Füsün ALİOĞLU,
Kadir Has University

Prof. Dr. Gülay Fatma HASDOĞAN,
Kütahya Dumlupınar University

Prof. Dr. Kağan GÜNÇE,
East Mediterranean University

Prof. Dr. Mehmet Hakan ERTEK,
Hacettepe University

Prof. Dr. Sedef DOĞANER,
Wentworth Institute of Technology

Prof. Dr. Neslihan DOSTOĞLU,
İstanbul Kültür University

Prof. Dr. Nuriye SAY,
Çukurova University

Prof. Dr. Clara GARCÍA-MAYOR,
Alicante University

Prof. Dr. Ömür BARKUL,
Yıldız Technical University

Prof. Dr. Özge YALÇINER ERCOŞKUN,
Gazi University

Prof. Dr. Özlem ER,
İstanbul Bilgi University

Prof. Dr. Şebnem TİMUR ÖĞÜT,
İstanbul Technical University

Prof. Dr. Ziya GENÇEL,
Akdeniz University

Assoc.Prof. Dr. Jae Yong SUK,
University of California

Assoc.Prof. Dr. Angela LOMBARDI,
University of Texas

Assist. Prof. Dr. Antonella CONTIN,
Politecnico di Milano University

Assist. Prof. Dr. Azza KAMAL,
University of Florida

INDEXED IN

OJOP | Online Journal Platform and Indexing Association

CONTACT

mimarlikdergi@akdeniz.edu.tr

Antalya, Konyaaltı

Publisher: Akdeniz University

Authors are responsible for the copyright of figures, pictures and images in the articles, the content of the articles, the accuracy of the references and citations, and the suggested ideas.

www.mimarlikdergi.akdeniz.edu.tr

e-ISSN: 2822-5244

YEAR: 2023, VOLUME: 2, ISSUE: 2

CONTENTS

Sustainability and Heritage Conservation in Landscape Architecture: The Case of Knidos, Muğla (Peyzaj Mimarlığında Sürdürülebilirlik ve Mirasın Korunması: Knidos Örneği, Muğla)	
Arzu ALTUNTAŞ.....	105-121
<hr/>	
Authenticity in the Cultural Landscapes: Alanya Castle (Kültürel Peyzajlarda Özgünlük: Alanya Kalesi)	
Betül TÜLEK.....	122-137
<hr/>	
History Of Adaptive Reuse in Architecture: Studies from Iran (Mimarlıkta Uyarlanabilir Yeniden Kullanımın Tarihi: İran'dan Örnekler)	
Parisa DANESHMAND.....	138-155
<hr/>	
School Gardens in Terms of Sustainable Landscape Design (Sürdürülebilir Peyzaj Tasarımı Açısından Okul Bahçeleri)	
Hafize Nur Silay EMİR.....	156-177
<hr/>	
Investigation of Religious Building Typologies in Historical Landscapes: The Case of Ani Ruins, Kars (Tarihsel Çevre Peyzajlarında Dini Yapı Tipolojilerinin İncelenmesi: Ani Harabeleri, Kars Örneği)	
Sıla BALTA.....	178-209

CONTACT

mimarlikdergi@akdeniz.edu.tr

Antalya, Konyaaltı

Publisher: Akdeniz University

Authors are responsible for the copyright of figures, pictures and images in the articles, the content of the articles, the accuracy of the references and citations, and the suggested ideas.

SUSTAINABILITY AND HERITAGE CONSERVATION IN LANDSCAPE ARCHITECTURE: THE CASE OF KNIDOS, MUĞLA

Peyzaj Mimarlığında Sürdürülebilirlik ve Mirasın Korunması: Knidos Örneği, Muğla

Arzu ALTUNTAŞ^{1*}

¹ Siirt University, Faculty of Agriculture, Department of Landscape Architecture, 56100, Siirt, Türkiye, Orcid No:0000-0003-1258-3875

Makale Bilgisi

Makale Geçmişi:

Geliş	12.11.2023
Düzeltilme	29.11.2023
Kabul	30.11.2023

Anahtar Kelimeler:

Peyzaj Mimarlığı
Sürdürülebilirlik
Mirasın Korunması
Kültürel Peyzaj

ÖZ

Peyzaj, belirli bir bölgenin, insan ve doğanın etkileşimi ve eylemiyle yaratılan doğal ve/veya kültürel bir alandır. Peyzaj su, hava ve biyolojik çeşitlilik gibi çevrenin ayrılmaz bir bileşenidir (Council of Europe, 2000). Bu nedenle peyzajın karakteri, tarihi ve kültürel mirasın geleneklerinin ve estetik niteliklerinin bir yansıması olarak görülmektedir.

Sürdürülebilirlik, doğal kaynakların bozulmadan ve zarar görmeden en optimal şekilde kullanılarak, gelecek kuşakların da ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri adına geliştirilerek geleceğe aktarmaktır. Sürdürülebilirlik vizyonları peyzaj mimarlığının temel kaygılarından biri olmuştur. Bu çalışmada peyzaj mimarlığında sürdürülebilirlik, peyzaj tasarımı, peyzaj planlama ve peyzaj yönetimi olmak üzere üç temel kavram üzerinden kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

Bu çalışmanın amacı peyzaj mimarlığında sürdürülebilirliğe yönelik vizyonları araştırmak ve peyzaj mimarlığının her aşamasında (tasarım, planlama, uygulama, bakım ve restorasyon) kültürel mirasın korunmasına yönelik ilkelere yönelik somut örnekler sunmaktır. Peyzaj ve insan faktörleri sürdürülebilir bir geleceğe bağlı olabilmektedir. Bu çalışmada, kültürel peyzaj örneği olan Knidos, Dünya Miras Komitesi'nin belirlediği kültürel peyzaj tanımında yer alan kültürel, görsel, ekolojik, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla değerlendirilmiştir.

Article Info

Article History:

Received	12.11.2023
Revised	29.11.2023
Accepted	30.11.2023

Keywords:

Landscape Architecture
Sustainability
Heritage Conservation
Cultural Landscape

ABSTRACT

Landscape is the natural and/or cultural area of a particular region created by the interaction and action of humans and nature. Landscape is an integral component of the environment, such as water, air and biodiversity (Council of Europe, 2000). The character of a landscape is seen as a representation of the traditions, customs and aesthetic qualities of its historical and cultural heritage.

Sustainability means using natural resources in the most optimal way without deterioration or damage, developing them and transferring them to the future so that they can meet the needs of future generations. Sustainability issues in landscape architecture are an important consideration. In this study, sustainability in landscape architecture was discussed comprehensively through three basic concepts of landscape design, landscape planning and landscape management.

The aim of this study is to investigate visions of sustainability in landscape architecture and to present concrete examples of principles for the protection of cultural heritage at every stage of landscape architecture (design, planning, implementation, maintenance and restoration). Additionally, the study aimed to outline principles for the conservation of sustainable heritage, recognizing the important relationship between landscape and human factors in achieving a sustainable future. In this study, Knidos, an example of cultural landscape, was evaluated with its cultural, visual, ecological, social and economic dimensions included in the definition of cultural landscape determined by the World Heritage Committee.

* Corresponding author.

To Cite This Article: Altuntaş, A. (2023). Sustainability and Heritage Conservation in Landscape Architecture: The Case of Knidos, Muğla. Akdeniz University Journal of The Faculty of Architecture, 2(2): 105-121.

1. INTRODUCTION

Landscape, derived from the terms "land" and "scapjan/schaffen", originally meaning to shape or create land, is an area that encompasses the complex interaction between humans and nature over time. It refers to the complex interactions and transformations that occur in the landscape through human activities. Therefore the context of landscape varies from fields, forests, deserts to water features, from cities, towns to industrial areas.

Landscape is beyond scenery, it is a combination of nature and culture. European Landscape Convention describes landscape as an area, as perceived by people, whose character is the result of the action and interaction of natural and/or human factors ([Council of Europe, 2000](#)). International Union of Conservation Nations accepted a World Charter for Nature which based on that ecosystems, organisms, terrestrial, marine and atmospheric resources which humans benefit from must be managed in a sustainable without any risks that threatening them, while putting special interest of the sustainability of landscape ([Tosun, 2009](#)).

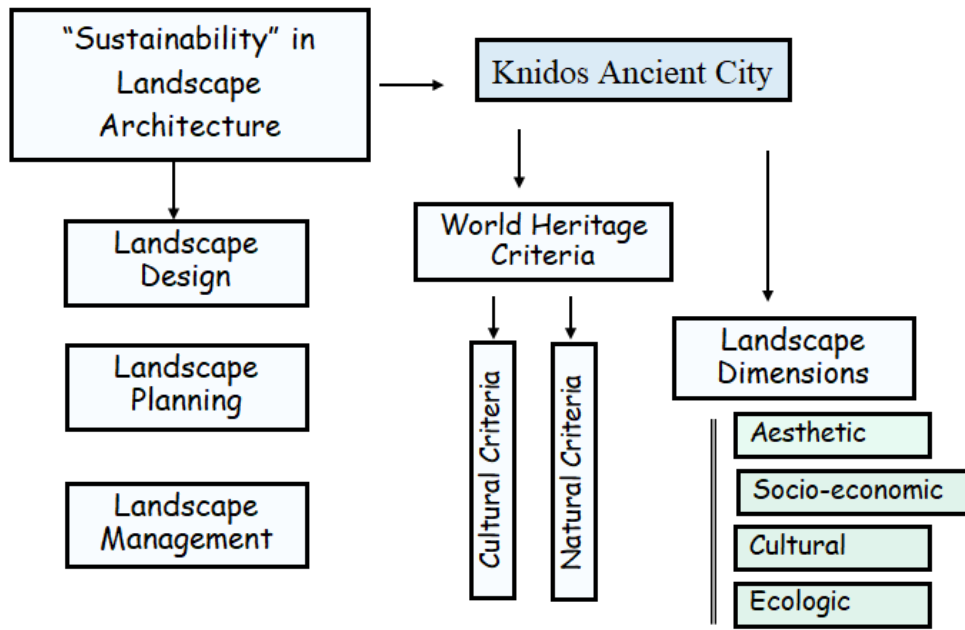
Landscape architecture is a discipline that combines scientific and artistic principles to design, plan, manage and protect of landscape. It includes both natural and constructed elements, as well as cultural and scientific knowledge ([Morrow, 1957](#); cited in [ASLA, 2003](#)). Sustainability refers to the principle that development should be pursued in a way that fairly meets the environmental needs of both current and future generations (Council of Europe, 2003). The recognition of sustainable development, emphasized at the 1992 Rio de Janeiro conference, emphasizes the importance of considering the landscape when trying to strike a balance between the preservation of natural and cultural heritage that serves as a reflection of cultural identity and diversity.

In this study, sustainability in landscape architecture was discussed comprehensively through three basic concepts of landscape design, landscape planning and landscape management. More specifically sustainability for heritage conservation regarding to the fact that relation between landscape and human factors may rely on a sustainable future and protection of cultural heritage rely upon of cultural identity and value. Heritage value of selected site from western Turkey, Knidos was measured from different extend using UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) world heritage criteria, different dimensions nemaly cultural, visual, ecological, social and economic dimensions as well as tangible and intangible landmarks.

2. MATERIAL AND METHOD

The methodological approach of this study was based on visions for sustainability in landscape architecture with a special emphasis on heritage conservation. Sustainability has been taken into account for different phases as landscape design, landscape planning and landscape management respectively ([Figure 1](#)).

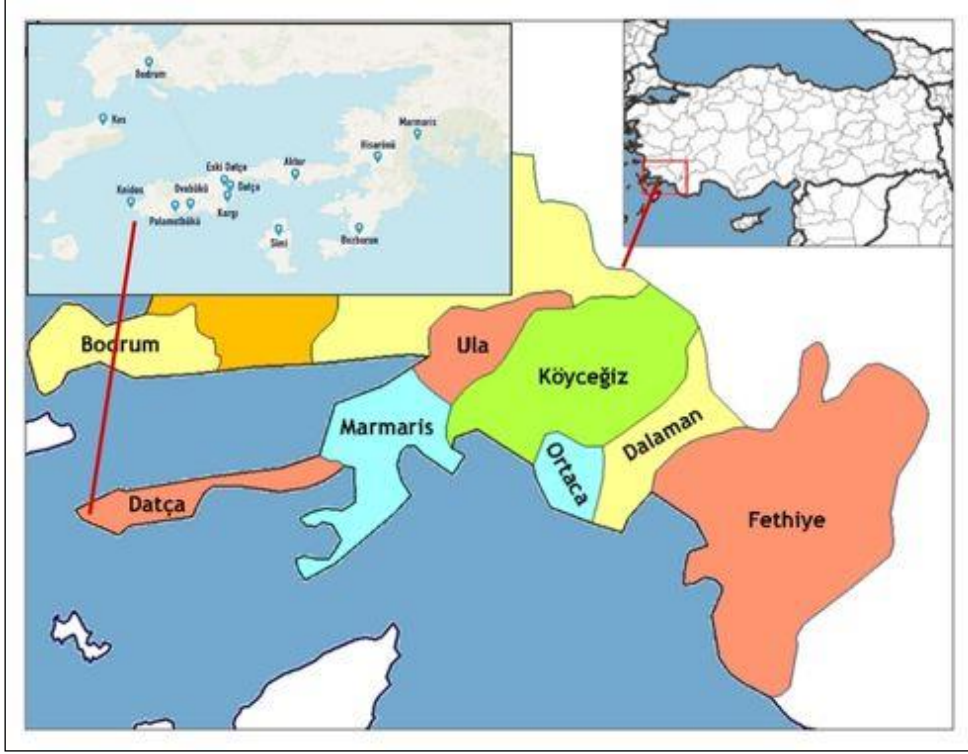
Regarding to the heritage conservation different dimensions of cultural landscape were analysed to understand the insight of cultural landscapes. Here dimensions of the landscape were analysed according to [Gómez-Sal et al. \(2003\)](#), [Antrop \(2005\)](#), [Lörzing \(2005\)](#) and [Atik et al. \(2010\)](#) namely aesthetic, economic, ecological and cultural. Sustainability of the cultural heritage were evaluated in terms of cultural continuity, cultural diversity, cultural value and cultural identity with [Gómez-Sal et al \(2003\)](#) and [Bell \(2005\)](#) were basic source ([Figure 1](#)).

Figure 1. Method flow diagram of the study

Şekil 1. Çalışma yöntemi akış şeması

Knidos-Muğla has been chosen as a case study area for heritage conservation. Knidos, located on Tekir Cape at the point where the Aegean and the Mediterranean meet at the tip of the Reşadiye Peninsula in the Datça District of Muğla Province-Türkiye, is one of the important centers of the coastal cities of Western Anatolia ([Figure 2](#) and [Figure 3](#)).

Figure 2. Location of Knidos, Muğla

Şekil 2. Knidos, Muğla'nın konumu

Figure 3. Images from Knidos ([Anonymous, 2023](#))

Şekil 3. Knidos'tan görüntüler ([Anonymous, 2023](#))

3. SUSTAINABILITY IN LANDSCAPE ARCHITECTURE

Landscape is an integral component of the environment, such as water, air and biodiversity. For this reason, landscape-related policies need to be developed in line with sustainable development goals (European Council, 2003). On the other hand, landscape architecture is the field of study and professional practice that includes the design, planning, management and maintenance of landscapes. It is crucial to have a comprehensive understanding of the composition and importance of landscapes and to create a sustainability-focused vision from a disciplinary perspective.

According to [Antrop \(2006\)](#), the concept of sustainability can be understood in two different ways. First, it may involve the protection of certain landscape types or values and, accordingly, the continuation of practices that preserve and structure these landscapes. Second, sustainability can be seen as a fundamental principle guiding future landscape studies. In this context, the concept relates to the capacity of landscapes to promote sustainability, especially in the planning and management of rural areas.

As the term of landscape covers all visible features in an area, sustainability does not necessarily refer to particular landscapes. Thereof the concept of sustainability reaches from natural or cultural, traditional or contemporary to spectacular or ordinary, from contemporary new landscapes to rural landscapes. Diversity in the landscape and its content requires different approaches towards sustainability. Accordingly sustainability in this study is discussed with social, ecological, economic and cultural aspects.

From an economic perspective, economic sustainability is defined by [Potschin and Haines-Young \(2006\)](#) as the prerequisites for environmental sustainability. Considering that the economy is built upon people's livelihoods and their occupations for survival, political views and economic tendencies shape the landscape. Economic sustainability involves maintaining an approach to development based on the sustainable use of resources, ensuring long-term economic productivity for future generations.

Looking at sustainability in ecological perspective, as mentioned by Gómez-Sal et al. (2003) the ecological dimension of landscape analysis examines the landscape as an ecosystem, considering the extent to which it sustains basic ecological processes and provides environmental services.

3.1. Landscape Design

Design is a creative process that involves generating responses to specific conditions and filling them with meaningful intentions. Landscape design specifically focuses on the creation of landscapes that are responsive, evocative, meaningful, sustainable and regenerative ([Motloch, 2000](#)).

Landscape design plays an important role in determining the most effective use of our environment. It also serves as a tool for landscape architects to expand their appreciation and understanding of the landscape. However, as [Daniel \(2001\)](#) notes, while ecological awareness is increasingly being incorporated into design projects, the integration of ecological considerations with cultural and aesthetic aspects of the landscape remains unclear and subject to debate.

In the history of landscape architecture and landscape design André Le Nôtre was a pioneer in place garden design in the 16th and 17th century. In his formal design approach, it was evident that nature and natural forms in the landscape strictly controlled. On the other hand design concept of Lancelot Brown was evident with natural forms and features. In the 18th century, Lancelot Brown with his natural design approach based his style of smooth undulating grass lawn and scattering trees in the open fields and invisibly damming small rivers. His untouched feeling of natural design style called gardenless and his name referred to Capability Brown ([Finch and Woudstra, 2020](#)).

Landscape design focuses on integrating landscape properties into a new media and using landscape elements as climate, topography, soil, as well as infrastructure facilities. Recently natural landscaping or naturoscaping has already become a sustainable alternative in landscape design which based on the coexistence of the nature by incorporating native plants, local natural material and natural forms into design concept.

3.2. Landscape Planning

Landscape planning is to define and organise the activities for the future which have intact relations with landscape. Landscape ecology is the study on improving relations between human use and ecological processes in the landscape. Here principles of landscape ecology became more important in deciding exploitation of landscape elements. Concepts of environmental sustainability have been significantly shaped by landscape ecology, which emphasizes the importance of local diversity and the interconnectedness of ecological

components. More recently, these concepts have expanded to include the concept of resilience in the context of human–ecological relations, as well as the role of cultural capital in ensuring regional sustainability ([Stephenson, 2008](#)). Visions for sustainability in landscape planning can be protecting flora, fauna and habitats, providing connectivity, restoring degraded habitats, etc.

Landscape planning processes and applications able us to imply stability principles on to the landscape elements and characteristics. The main idea is to protect and restore and enhance ecological structures and properties of the landscape. “Connectivity” that we provide between landscape structures of patches, corridors, matrix and mosaics will eventually maintain sustainability. Hereby social and economical sustainability can be maintained by stakeholder participation whereas cultural sustainability will be maintained by respecting cultural values, identities and diversities within the landscape.

3.3. Landscape Planning

Landscape management is related both management of natural and cultural landscapes, maintenance and improving landscape qualities of all kinds. There are protected areas, rural and urban areas, heritage sites, urban green areas, degraded everyday landscapes, recreation sites, etc. in landscapes.

Natural landscape may cover large areas which also fall under landscape planning processes. Landscape management covers such activities of maintaining the landscape healthy, attractive and safe. [Atik and Karagüzel \(2007\)](#) indicated that natural landscaping, xeriscaping and using native species are some of the tools in sustainability in landscape management, in particular for sustainable use of water resources.

4. HERITAGE CONSERVATION WITH RESPECT TO SUSTAINABILITY

Heritage is the artefacts, tangible and intangible attributes that passed down from generations to present time and hopefully to future. Cultural heritage presented in landscape scale is a combination of cultural and natural values need deliberate act of conservation.

With a wider vision, cultural landscapes are distinct geographical areas that representing the combined works of man and nature ([UNESCO, 1972](#); [Rössler, 2006](#)). Herewith heritage conservation refers to preservation of products, process and the landscape that they are places in. With respect to sustainability, it is important to understand characteristics, value and meaning of cultural heritage so to sustain them from present to future.

Historic environment is researched and managed not only at the level of individual buildings, sites or monuments, but also in terms of entire landscapes ([Historic England, 2023](#)). Classifying cultural landscapes into urban, rural, historic or industrial; archaeological landscapes deserve even more special attention. They are only about physical remnants that passed through the time but are the storage of information about the interrelation between communities of the territory and nature.

[Fairclough et al. \(2002\)](#), opened a discussion about how new developments in landscape conservation could make a difference to the preservation and protection of the archaeological heritage itself. Defining the archaeological significance of cultural landscape, and discovering and explaining long-term change, continuity and time-depth, is an archaeological task. Archaeologists understand the present landscape through longer-term narratives and explanations.

However, there are different ways that cultural landscapes a historic environment and cultural heritage evaluated not for adjustment but in particular for the identification of the values that create a strong background for heritage protection. [Mosler \(2009\)](#) defended that there are many clues about the establishments of past landscapes. Historical associations and spiritual symbols and meanings can be read.

The Knidos ancient city that located in Muğla (Türkiye) was evaluated as cultural heritage example by the UNESCO World Heritage Committee (WHC) in terms of sustainability in different aspects by associating it with UNESCO cultural and natural criteria internationally accepted for the evaluation of cultural heritage landscapes.

The World Heritage Committee adopted three categories of cultural landscape to integrate them into its operational guidelines. [Table 1](#) summarises WHC cultural and natural criteria for cultural landscapes. These criteria are important to understand the nature of the landscape and priorities in conservation.

Table 1. Cultural and natural criteria ([UNESCO 1972](#); [WHC, 1992](#); [Fowler, 2003](#))

Tablo 1. Kültürel ve doğal kriterler ([UNESCO 1972](#); [WHC, 1992](#); [Fowler, 2003](#))

Cultural	Natural
<p>i. "to represent a masterpiece of human creative genius";</p> <p>ii. "to exhibit an important interchange of human values, over a span of time or within a cultural area of the world, on developments in architecture or technology, monumental arts, town-planning or landscape design";</p> <p>iii. "to bear a unique or at least exceptional testimony to a cultural tradition or to a civilization which is living or which has disappeared";</p> <p>iv. "to be an outstanding example of a type of building, architectural or technological ensemble or landscape which illustrates (a) significant stage(s) in human history";</p> <p>v. "to be an outstanding example of a traditional human settlement, land-use, or sea-use which is representative of a culture (or cultures), or human interaction with the environment especially when it has become vulnerable under the impact of irreversible change";</p> <p>vi. "to be directly or tangibly associated with events or living traditions, with ideas, or with beliefs, with artistic and literary works of outstanding universal significance.</p>	<p>vii. "to contain superlative natural phenomena or areas of exceptional natural beauty and aesthetic importance";</p> <p>viii. "to be outstanding examples representing major stages of earth's history, including the record of life, significant on-going geological processes in the development of landforms, or significant geomorphic or physiographic features";</p> <p>ix. "to be outstanding examples representing significant on-going ecological and biological processes in the evolution and development of terrestrial, fresh water, coastal and marine ecosystems and communities of plants and animals";</p> <p>x. "to contain the most important and significant natural habitats for in-site conservation of biological diversity, including those containing threatened species of outstanding universal value from the point of view of science or conservation."</p>

4.1. Knidos Ancient City

In order to preserve the landscapes as unique visual scenery, attention must be given to the significance and role of natural and cultural landscape components in the spatial, social and historical development of western Anatolian landscapes ([Mosler, 2009](#)).

Knidos, one of the famous centers of the ancient period in Anatolia namely known Asia Minor. Founded between Kos and Rhodes islands, is one of the most important centers of the Caria region and the second known Doric city after Halicarnassus. Dorians coming from Peloponnese founded the city of Knidos shortly after the settlements of Rhodes and Kos. It is also possible that this Doric colony came from Sparta. Another statement is that the city was founded by Triopas of Argos ([Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2023](#)) ([Figure 4](#)).

Figure 4. Knidos Ancient City ([Cumhuriyet Gazetesi, 2020](#))

Şekil 4. Knidos Antik Kenti ([Cumhuriyet Gazetesi, 2020](#))

A strong city wall with round and angular towers surrounds the city. It is possible to see the best preserved parts of the city walls, thought to have been built in the 4th century BC, in the Acropolis. Outside the city walls, approximately 7 km to the east. There is a Necropolis (cemetery) spread over a wide area. On the mainland, there is a street extending from east to west on the axis, and below and above this road, public buildings, upper and lower theaters, the Sanctuary of Demeter, a small odeon, the Temple of Aphrodite, the Corinthian Temple, the Roman Tomb, Agora, Monumental Building, Hellenistic Stoa, Dionysus. There are ruins of buildings such as the Temple and the Byzantine Church, the Roman Period Bouleuterion, the Propylon and the stepped street ([Datça Kaymakamlığı, 2023](#)).

The city is joined by a narrow piece of land and an islet called camel neck or Kap Krio. As a result, a port was built in the two bays, and the one in the west was used by warships and the one in the east was used by merchant ships. Knidos is a center with very developed trade. The city, which is famous for its wines, also exports the wines it produces. The city played an important role in the Hellenic world starting from the 6th century BC.

Strabon states that Knidos was founded along the coast and on the island in front of it. Later, the sea between the island and the land was filled, thus creating two separate ports. The smaller one in the north was called the "North Port". This port was used for military purposes.

The southern port on the other side is reserved for merchant ships. Today, the ruins of the breakwater covering the harbor mouth and the tower in the northern harbor can be seen ([Datça Kaymakamlığı, 2023](#)).

Knidos Ancient City covers the categories of mainly cultural as (ii), (iii), (iv) and (vi) as evaluated in [Table 2](#). The city of Knidos was founded according to the grid plan of Hippodamos. Therefore, four wide streets parallel to each other in the east-west direction intersected with a perpendicular street in the north-south direction. In accordance with the location of the land, streets and avenues sometimes cross each other by stairs and sometimes vertically. Knidos is known for its city, port, statues, wine and monumental temples ([Datça Kaymakamlığı, 2023](#)). Important festivals were held for the gods and goddesses in Greek mythology. Knidos necropolis has been an important area throughout history.

Table 2. Evaluation Cultural and Natural WHC Criteria for Knidos

Tablo 2. Knidos için Kültürel ve Doğal WHC Kriterlerinin Değerlendirilmesi

<i>ii. "to exhibit an important interchange of human values, over a span of time or within a cultural area of the world, on developments in architecture or technology, monumental arts, town-planning or landscape design";</i>	Form of the city finely fitted into coastal peninsula which represents an artful town-planning example of the ancient era.
<i>iii. "to bear a unique or at least exceptional testimony to a cultural tradition or to a civilization which is living or which has disappeared";</i>	Knidos is one of the symbolic coastal settlements of ancient time although the civilisation has disappeared.
<i>iv. "to be an outstanding example of a type of building, architectural or technological ensemble or landscape which illustrates (a) significant stage(s) in human history";</i>	In addition to the altars and late period houses, there are small buildings or Banquet Houses "Bankethäuser" that may be treasury offices.
<i>vi. "to be directly or tangibly associated with events or living traditions, with ideas, or with beliefs, with artistic and literary works of outstanding universal significance.</i>	Knidos is the most important trade, art and culture city of ancient times. It is the city where the first examples of democracy were experienced.

Landscape is a combination all visual, cultural, and natural as well social components. Therefore, landscape dimensions require a comprehensive approach that looking at from from multiple perspectives. Aesthetic, economic, ecological and cultural dimensions of cultural landscape in Knidos are given in [Table 3](#). In accordance, archaeological remains represent aesthetic dimension strongly showing that the wealth and richness of Knidos is still evidents its physical remains. It's the aesthetic quality that put value on Knidos initiated by material, form, texture and details of the city buildings.

Mediterranean Sea has been significant part of the landscape and the characteristic of Knidos. Being an important costal city on the ancient Caria, Knidos has had the benefits of its citing on the Datça peninsula between two islands of Kos and Rhodes, which flourished its economy as a maritime trade center and shipping.

Referring to its cultural dimension, plant ornaments in particular the olive tree (*Olea europaea*) decorations of the buildings indicate the importance of agricultural activities and olive oil production in ancient Knidos. Monuments and water channels in Knidos was recognisable architectural artefacts based on the circulation of water around the city for aesthetic and functional purposes as the result of cultural processes.

Table 3. Evaluation of different dimension of archaeological landscapes in Knidos

Tablo 3. Knidos arkeolojik peyzajının farklı boyutlarıyla değerlendirilmesi

Aesthetic Dimension <i>Landscapes perceived firstly from their aesthetic dimension, which represents the visual property of the landscape.</i>	Archaeological landscapes often represent exceptional examples of human integration with nature and serve as definitive depictions of ancient civilizations. For example, Knidos was a settlement located on a peninsula compatible with the coastal geography. The magnificence of the monumental buildings was further strengthened by the presence of various plant symbols adds visual richness to the cityscape.
Economic Dimension <i>Political opinions and trends in the economy and production systems often shape the development of the landscapes.</i>	Knidos, located between the islands of Kos and Rhodes, was a famous ancient city and one of the important centers of the Caria region. It had the distinction of being the second well-known Doric city after Halicarnassus. The mountainous terrain of Knidos gave it a unique character as a city of terraces. It played a vital role as a leading maritime center for trade, shipping and cultural exchange.
Ecological Dimension <i>The ecological dimension presents the dynamic relationship between natural landscape factors such as soil, flora, etc. and helps us to understand the content of the landscape.</i>	The location of Knidos exemplifies a highly integrated relationship with the natural environment. The ecological aspects of the archaeological landscapes in Knidos are based on urban planning that harmoniously combines natural landscape factors. In the design of the city, the protection of the natural coastline is taken into account and water channel systems working in synergy with the topography, appearance and climate of the region are used. Knidos' location on terraces further emphasizes its careful integration with the surrounding landforms.
Cultural Dimension <i>Cultural dimension brings the values and experiments from the past, completing aesthetic, economical and ecological dimension of the landscape.</i>	The Ancient City of Knidos is symbolized by many plants such as olive trees, elderberries and juniper trees. The existence of the olive tree shows the importance of agricultural activities and olive oil production in ancient Knidos. Elderberry and juniper trees are representatives of the natural environment that characterizes Knidos. These plant symbols not only highlight the historical importance of agriculture, but also highlight the close connection between Knidos and the surrounding natural landscape.

3. CONCLUSION

Landscape is a complex phenomenon; it has both objective and subjective characteristics, being both physically reality as well as a cultural construct. Created through human and nature interaction, cultural landscapes can transfer inherited knowledge and experience from past to future.

The process of creating new landscapes in landscape architecture involves more than restructuring the physical form of a place. It also requires forming new mental images of these places. Through planning, design and management interventions, landscape architects have the ability to transform and redefine spaces not only in their physical appearance, but also in the way people perceive and experience them mentally. By carefully considering elements such as layout, aesthetics, functionality and user experience, landscape architects can shape and create new landscapes that evoke specific emotions, inspire the imagination and leave a lasting impact on individuals. In this way, the practice of landscape architecture goes beyond the purely physical transformation of spaces and extends to the field of creating meaningful and memorable mental images of spaces. Hereby landscape planning deals with the territorial aspects of landscape as well as aesthetic, social and economic aspects in different scales from local to residential, targeting best potential use of the landscape without deteriorating the its sources and characteristic.

Landscapes design focuses on the structuring, organization, and detailed development of outdoor spaces of all kinds and creating outdoor spaces as media for people according to design principles. Creating new landscapes always means modifying existing places and need respect to landscape characteristics. Good practice of landscape architecture maintains an integral part of the design process. One of the professional goals is the creation a sustainable built environment based on the cultural values that we inherited from the past.

Landscape management involves with the maintaining, monitoring, moulding and intervening to shape the long-term development and well-being of the landscape. However, it is everyday landscapes as well as highly valuable cultural landscapes that need sound stewardship in their management and maintainance.

Landscapes are part of the cultural heritage of humankind and heritage is considered as a sort of intellectual capital ([Antrop, 2006](#)). Therefore, cultural dimension and cultural characteristics in heritage conservation is critical to comprehend the ways of sustainability. According to [Stephenson \(2008\)](#) the concept of sustainable development is widely interpreted

as a need to achieve sustainability concurrently within environmental, economic and social spheres.

There is a growing awareness of the need to sustain both cultural diversity, ecological diversity and aesthetic character in the heritage protection under the World Heritage Convention ([Stephenson, 2008](#)). A balanced cultural–natural relationship under the protected cultural landscapes is a sustainability approach in heritage conservation, and is an emerging discourse on cultural sustainability and maintaining cultural diversity.

One of the perspectives in heritage conservation is to preserve inherent landscape qualities and values. Here natural and social values as well as cultural qualities are important role in understanding tools for sustainability which relate to economic values with traditional practices and functions, and keeping the unique knowledge to do so.

The subsistence of ancient Aegean landscapes as well as their symbolic and strategic use are related to the landscape formations, their rich cultural heritage and natural products ([Mosler, 2009](#)). The ancient city of Knidos has a great cultural landscape value with its architectural structures, sculptures and planning. The city's importance in medicine, art and trade in ancient times reflects the richness of its cultural heritage. Additionally, Knidos' archaeological ruins and impressive coastal landscape have become a tourist attraction, offering visitors a unique experience.

In landscape design, planning, and management, ensuring the sustainability of the landscape primarily depends on the conservation of natural resources. High levels of biological diversity, balance and healthy relationships between ecosystems, enable the sustainability of natural resources. Additionally, social and aesthetic values are important as they support and enhance human-nature interactions. Thus, encouraging features that promote a connection with nature become more prominent. Knidos is a cultural landscape area within a natural context. The interaction between cultural and historical features, as well as the natural environment, simultaneously enhances the attractiveness of this area. Moreover, being located in a region that attracts many tourists contributes to Knidos receiving constant visitors. Therefore, the sustainability of the cultural landscape fabric in this area requires preservation during use. In addition to the efforts of local authorities, there are responsibilities that lie with the local community. The careful environmental consciousness of the local community is one of the most important actions that will ensure the sustainability of Knidos. Furthermore, it is essential for local authorities to develop long-term plans related to the area, establish tourism plans for the

site, determine the effective carrying capacity, and ensure public participation in all planning processes. The transfer of Knidos' cultural landscapes to future generations is possible only if all stakeholders correctly protect and utilize the area.

REFERENCES

- Anonymous, 2023. Images from Knidos. <https://124.im/fYvle> (Accessed September 2023)
- Antrop, M., 2005. Handling Landscape Change. ECLAS European Council of Landscape Architecture Schools Conference, Ankara 14-18 September 2005, Pages 3-14.
- Antrop, M., 2006. Sustainable Landscapes: Contradiction, Fiction or Utopia? Landscape and Urban Planning 75: 187 – 197. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2005.02.014>
- Atik, M., Danacı, H.M., Erdoğan, R., 2010. Perception of Plants in Ancient Times and Their Use as Motifs Revealing Aspects of the Cultural Landscape In Side, Turkey. Landscape Research 35 (3): 281-297. <https://doi.org/10.1080/01426391003743579>
- Atik, M., Karagüzel, O., 2007. Peyzaj Mimarlığı Uygulamalarında Su Tasarrufu Olanakları ve Süs Bitkisi Olarak Doğal Türlerin Kullanım Önceliği. Water Saving Possibilities in Landscape Architecture Applications and Priority in Using Native Plants Species as Ornamentals Tarımın Sesi TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Antalya Şubesi Yayını, Sayı 15, Sayfa 9-12.
- ASLA, 2003. Landscape Architecture Terms. ASLA; American Society of Landscape Architects <https://www.librarycat.org/lib/aslalibrary> (Accessed September 2023)
- Bell, S., 2005. LeNotre Working Group for Cultural Landscape. Minutes of the Meeting. ECLAS European Council of Landscape Architecture Schools, "Landscape Change" 14-18 September, 2005 Ankara.
- Council of Europe, 2000. The European Landscape Convention (STE n°176) <http://www.coe.int> (Accessed September 2023)
- Council of Europe, 2003. Second Meeting of the Workshops for the Implementation of the European Landscape Convention. <https://rm.coe.int/0900001680928d96> (Accessed September 2023)
- Cumhuriyet Gazetesi, 2020. Knidos. <https://124.im/rkDI> (Accessed October 2023)
- Daniel, T.C., 2001. Whither Scenic Beauty? Visual Landscape Quality Assessment in the 21st Century. Landscape and Urban Planning, 54 (1-4): 267-281. [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(01\)00141-4](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(01)00141-4)
- Datça Kaymakamlığı, 2023. Knidos Antik Kenti. <http://datca.gov.tr/knidos-antik-kenti> (Accessed October 2023)
- Fairclough, G., Rippon, S., Bull, D., 2002. Europe's Cultural Landscape: Archaeologists and the Management of Change, in Cooperation with the Council of Europe, European

- Archaeologiae Consilium and English Heritage, ISBN 90-76975-02-X Council of Europe, 37 pages.
- Finch J. & Woudstra J. (eds.) 2020. Capability Brown, Royal Gardener: The Business of Place-Making in Northern Europe. York: White Rose University Press, p. 240.
- Fowler, P.J., 2003. World heritage cultural landscapes. 1992–2002: A review and prospect cultural landscapes: The challenges of conservation. World Heritage Papers 7, Published by UNESCO World Heritage Centre Italy, pages 133, Available at: http://whc.unesco.org/documents/publi_wh_papers_06_en.pdf (Accessed October 2023)
- Gómez-Sal, A., Belmontes, J.A., Nicolau, J.M., 2003. Assessing Landscape values: a proposal for a multidimensional conceptual model. Ecological Modelling 168:319-341. [https://doi.org/10.1016/S0304-3800\(03\)00144-3](https://doi.org/10.1016/S0304-3800(03)00144-3)
- Historic England, 2023. Archaeological Landscapes. <https://historicengland.org.uk/research/current/discover-and-understand/landscapes/> (Accessed September 2023)
- Lörzing, H., 2005. Different Ways to Change a Landscape. ECLAS European Council of Landscape Architecture Schools Conference “Landscape Change”, Ankara 14-18 September, 2005, p. 90-97,
- Morrow, B.H., 1957. A Dictionary of Landscape Architecture. Published by University of New Mexico Press.
- Mosler, S., 2009. Aspects of Archaeological Heritage in the Cultural Landscapes of Western Anatolia. International Journal of Heritage Studies 15 (1): 24-43. <https://doi.org/10.1080/13527250902746054> (Accessed September 2023)
- Motloch, J. L., 2000. Introduction to Landscape Design (Second Edition). John Wiley & Sons Inc., ISBN: 0-471-35291-8, Canada, 375 p.
- Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2023. Knidos. <https://mugla.ktb.gov.tr/TR-273365/knidos.html> (Accessed September 2023)
- Potschin, M., Haines-Young, R., 2006. Rio+10”, Sustainable Science and Landscape Ecology. Landscape and Urban Planning, 75: 162-174. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2005.03.005> (Accessed September 2023)
- Rössler, M. 2006. World Heritage Cultural Landscapes: A UNESCO Flagship Programme 1992-2006. Landscape Research 31(4): 333-353.
- Stephenson, J., 2008. The Cultural Values Model: An Integrated Approach to Values in Landscapes. Landscape and Urban Planning, 84:127-139. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2007.07.003> (Accessed September 2023)
- Tosun, K.E., 2009. Sürdürülebilirlik Olgusu ve Kentsel Yapıya Etkileri. PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, 5 (2): SAYFA (e-dergi), ISSN 1305-7979, <http://www.paradoks.org> (Accessed September 2023)

UNESCO, 1972. Convention Concerning tthe Protection of World Cultural and National Heritage. <http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf> (Accessed October 2023).

WHC, 1992. Convention Concerning to Protection of the World Cultural and Natural Heritage. WHC.92/CONF.002/12. <http://whc.unesco.org/en/sessions/16COM> (Accessed September 2023)

AUTHENTICITY IN THE CULTURAL LANDSCAPES: ALANYA CASTLE

Kültürel Peyzajlarda Özgünlük: Alanya Kalesi

Betül TÜLEK ^{1*} ¹ Çankırı Karatekin Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 18200, Çankırı, Türkiye, Orcid No: 0000-0002-6584-041X

Makale Bilgisi

Makale Geçmişi:

Geliş	14.11.2023
Düzeltilme	04.12.2023
Kabul	05.12.2023

Anahtar Kelimeler:

Kültürel Peyzaj
Kültürel Miras
Özgünlük
Alanya Kalesi

ÖZ

Özgünlük kavramı bir kültürel mirasın hakiki, sahici, orijinal bir varlık olma halidir. Aynı zamanda özgün olma hali mirasın turistik değerini artıran ve turizmin gelişmesine katkıda bulunan bir özelliktir. Toplumların, kültürlerin, mekanların her birinin istisnai ve özgün özellikleri vardır. Bu makalede kültürel mirasların ve peyzajların doğru bir şekilde yorumlanmalarında ve değerlerinin anlaşılmasındaki "özgünlük" aracı Alanya Kalesi örneğinde tartışılmıştır. Çalışmanın sonucunun kültürel peyzajların anlaşılması, korunması, yönetimi ve tanıtımına katkı sağlaması beklenmektedir.

Article Info

Article History:

Received	14.11.2023
Revised	04.12.2023
Accepted	05.12.2023

Keywords:

Cultural Landscape
Cultural Heritage
Authenticity
Alanya Castle

ABSTRACT

The concept of authenticity is the state of a cultural heritage as a genuine, authentic, original entity. At the same time, authenticity is a feature that increases the touristic value of heritage and contributes to the development of tourism. Societies, cultures and places each have exceptional and unique characteristics. In this research, the tool of "authenticity" in the correct interpretation and appreciation of cultural heritage and landscapes is discussed in the case of Alanya Castle. The result of the research is expected to contribute to the understanding, conservation, management and promotion of cultural landscapes.

* Corresponding author.

To Cite This Article: Tülek, B. (2023). Authenticity in the Cultural Landscapes: Alanya Castle. *Akdeniz University Journal of the Faculty of Architecture* 2(2), 122-137

1. INTRODUCTION

Cultural landscape is a result of the activity of all its inhabitants from natural process and biological species to human. The cultural landscape, as [O'Hare \(1997\)](#) states, is the environment that is changed and regulated by human beings ([Kaya, 2002](#)).

Cultural landscapes, which are blended with the creativity and development of societies, have been examined with their unique identities, especially in recent years. The concept of authenticity, which is defined as "originality, self, authenticity" in cultural landscapes, is an important actor that reflects the personality, spirit and character of a cultural landscape. Every culture, every society, and therefore every cultural landscape has qualities that are unique to its values. Authenticity, which has become an increasingly important concept, is important for understanding and evaluating the value of cultural landscapes.

The concept of authenticity, which has come to the fore in the evaluation of world heritage sites in recent years, has become one of the important criteria in defining, protecting and ensuring the sustainability of cultural landscapes, which are evaluated in a separate category in the UNESCO World Heritage List. The concept of authenticity is open to different interpretations in different cultural contexts and even if some ambiguities in the concept of authenticity make it difficult to perceive the concept of authenticity, this concept will shed light on all studies to be carried out for the evaluation of cultural landscapes.

Authenticity in cultural landscape is an essential factor to support cultural heritage conservation. The authenticity criteria have an active role for explaining, understanding, protecting and gaining to cultural value in the cultural landscapes. The role of authenticity of heritages has been evaluated with authenticity criteria in the cultural landscapes from Antalya namely Alanya Castle within the scope of this study.

2. MATERIAL AND METHOD

2.1. Research Area

Antalya is located within Lykia, Pamphylia and Cilicia regions in ancient times. Antalya region have improved under domination of the Seljuk in between 1207-1391; in between 1391-1923, Ottoman Empire had got the whole region. Alanya is a tourism district of Antalya Province in the Mediterranean Region of Turkey. Its distance to the city center is 154 kilometers. Located on the southern coast of Turkey, Alanya has an area of 1,598.51 km². Alanya, formerly Alaiye, was located in ancient Pamphylia and Cilicia regions on the southwest

Table 1. Evaluation scale table of authenticity (Commented from [UNESCO, 2005](#) and [Taylor, 2011](#))

Tablo 1. Özgünlük için değerlendirme ölçeği tablosu (UNESCO, 2005 ve Taylor, 2011'den geliştirilmiştir)

Location and Settlement	Traditions, Techniques and Management Systems	Materials and Objects	Tourism Target and Visitors Type	Usage and Function
The Physical Structure of The Area	Construction Techniques	Material Types	Target Group	1.Usage in Original form
- Plain, - Light Curved, - Curved, - Rolling, -Wide Valley	-Traditional, -Modern, -Ancient, -Mixed	-Concrete, -Wood, -Stone, -Metal (aluminum, iron, steel)	-Local -Regional -Provincial/State -National	-Residential purpose usage -Agricultural usage -Industrial usage -Tourism purpose usage .....
	Uses of Historical Building	Tangible Values	Visitors Type	2.Usage in New Function
	-Placement -Military, -Education, -Health, -Defence, -Social events, -Commercial, -Religious.	-Archaeological data (Excavation area, Museums, etc..) -Historical Environment -Old materials, handmade -Green areas, national parks -Architecture, traditional structures .. -Picture, -Sculpture, -Miniature, -Music, -Letters	-Aficionados -Event visitors -Tourists -Casual visitors	- From Residential Usage to Touristic Usage -From Agricultural usage to .... -From Industrial usage to ..... - From Touristic usage to..... -From Religious Usage to Touristic Usage. .....
Using of the Area	Old Management Systems	Intangible Values	Predominant Groups	
-Traditional residential area, -Traditional agricultural area, -Religious field, -Military field, -Commercial area, -Tourism area.	-Union (Lycian Union, Colonial, and so on.) -Kingdom, -Dynastic, -Imperial, -Monarchy	-Emotional effects, -Religious effects -Historical ties -Sounds, smells and tastes, -Creativity, -Innovation, -Artistic Interactions -Traditional interactions, -Political Interactions	-Educated visitors -Professionals -Families or Groups -School Children -Nostalgia Seekers	

3. RESULTS

3.1. Authenticity and The Cultural Landscapes

Heritage that carries the traces of the past is an important carrier of the cultural tradition of societies ([Sigala and Leslie, 2005](#)). The concept of “cultural heritage” can have different meanings. While in the past only monumental relics were referred to as heritage, today new values such as intangible values are also included in the scope of cultural heritage. Especially

in recent years, it has become important to conceptualize human values such as festivals, music, tales, languages and call them intangible cultural heritage. It has been clearly demonstrated that heritage is a mirror of the cultures living today as well as the past ([UNESCO, 2005](#)).

The criteria of World Heritage List are updated regularly however an area should have at least one or more natural and cultural features and authentic features which are expected for taking part into the World Heritage List ([WHC, 2008](#)). 6 cultural (Criteria i, ii, iii, iv, v and vi) and 4 natural criteria (Criteria vii, viii, ix and x) identified by the World Heritage Committee ([UNESCO, 1972](#); [WHC, 1992](#); [Fowler, 2003](#)).

Over time, the guidelines for the protection of World Heritage Sites have become clearer. Operational Guidelines have come to the fore here ([WHC, 2008](#)). Although the protection of World Heritage Sites is of global importance, practical measures are the responsibility of individual countries. At this point, countries are guided by the authenticity criteria, which provide guidance on tangible and intangible measures to ensure the protection of a cultural heritage ([Alberts and Hazen, 2010](#)).

Cultural heritage values with the following qualities can be evaluated with their authenticity ([Stovel, 2007](#); [UNESCO, 2005](#)):

- Form and design;
- Materials and substance;
- Use and function;
- Traditions, techniques and management systems;
- Location and setting;
- Language, and other forms of intangible heritage;
- Spirit and feeling; and
- Other internal and external factors.

The concept of authenticity is not an easy one to define because it carries different meanings in different cultures. While this situation provides flexibility in the protection of heritage, it also brings some problems ([Labadi, 2007](#)). At this point, in order to eliminate these problems, the concept of authenticity was discussed at the Nara Conference in Japan in 1994

and the Nara Document on Authenticity was published. The document emphasized that each cultural heritage should be evaluated within its own cultural context ([WHC, 2008](#)).

3.2. Artistic, Technical, Historical and Social Dimensions of Authenticity

Respect for the diversity of cultures and heritage requires a conscious effort to avoid imposing rigid formulas or standardized procedures in attempts to define and determine the authenticity of a monument or site. Efforts to identify authenticity in respect for cultures and heritage diversity require approaches that encourage cultures to develop analytical processes and tools according to their nature and needs. These approaches can have much in common ([Stovel, 2007](#)):

- Interdisciplinary collaboration in assessing authenticity and striving to make appropriate use of all available knowledge and expertise,
- Strive to ensure that the values adopted are truly representative of a culture and its diversity, especially when it comes to monuments and sites,
- Clearly document the unique nature of authenticity for monuments and sites in a way that provides a useful guide for future maintenance and monitoring,
- Update assessments of authenticity in the light of changing values and circumstances.

It is particularly important to ensure that accepted values are represented and that the process of determining these values includes, as far as possible, actions that foster interdisciplinary and inter-communal consensus. In order to contribute to the universal respect and understanding of the different expressive forms and values of each culture, all those concerned with the protection of cultural heritage should base their actions on and seek to foster international cooperation ([Stovel, 2007](#)).

3.3. Conservation and Authenticity

Recognizing that landscapes are an essential component of the European natural and cultural heritage contributing to the shaping of local cultures and to the consolidation of European identity and human well-being, the [European Landscape Convention \(2000\)](#) defines "landscape conservation" as actions taken to preserve and maintain the important and typical features of a landscape, justified by its heritage value resulting from its natural form and/or human activity.

Conservation includes all actions aimed at understanding a work, recognizing its history and meaning, ensuring its material preservation and, where necessary, restoring and valorizing it. As this concept is defined in the first article of the World Heritage Convention, cultural heritage includes monuments, groups of buildings and sites ([UNESCO, 1994](#)).

As a part of the landscape, cultural landscapes constitute the most fundamental part of authenticity assessments. It is possible to identify the unique qualities and components of cultural landscapes that shape their identity by expressing their authenticity in the most honest and convincing way. With the studies carried out for this purpose, the protection and continuity of the authenticity of cultural landscapes can be ensured. Considering the complexities that may arise in the process of analyzing the authenticity of cultural landscapes, a new framework has been tried to be brought to this analysis. This framework can be explained as follows:

Completeness/Integrity: A cultural landscape should encompass all features, including patterns, dynamic use and management processes, in direct relation to the outstanding landscape values of candidate regions. The boundaries of candidate regions should be created in a way to support outstanding landscape features and include all these components.

Completeness: A cultural landscape should be in good physical condition in terms of overall significance and functioning. All physical, social and economic conditions are necessary to ensure that the conservation quality of landscapes is maintained.

Authenticity of the material: the historic fabric from the past that contributes to the outstanding landscape values of cultural landscapes should be preserved. In some cases this may mean striving to preserve original features and patterns that are recognized as important; in other cases, if changes in outstanding landscape values have been identified, this may mean striving to preserve evidence of successive periods in time.

Authenticity of spatial and formal organization: the distinctive patterns of spatial organization (landscape arrangement and organization-circulation systems; roads, railways, water channels, infrastructure systems, etc.) that contribute to outstanding landscape values should be clear and legible. If the continuity of landscape heritage value extends over several centuries, then it should be possible to read the development and changes in the structural form and pattern of spatial arrangements on the remaining layers of the landscape.

Continuity of function: where there are primary historic functions that contribute to outstanding landscape values, all efforts should be directed towards ensuring the continuity of

these functions over time. Valuable landscapes are valued for their design qualities or relational qualities, especially when vulnerable to changes in function. Developing landscapes (especially rural landscapes) are best managed where the character-defining function is maintained.

Continuity in landscapes: Candidates should demonstrate regulation that applies across the continuum of cultural landscapes to an extent that links the quality of regulation directly to the characteristics of outstanding landscape values.

The correct analysis of completeness, authenticity of materials, authenticity of organization of space and form, continuity of function, and continuity of arrangements is linked to the identification of the basic criteria of authenticity.

Authenticity criteria provide guidance to the states and site managers on which conservation approach to adopt and which concrete measures to implement in order to sustain the exceptional value of the site ([Alberts and Hazen, 2010](#)).

In addition, a prerequisite for increasing the practical value of authenticity in the conservation of the common heritage of humankind is the continuation and expansion of intercultural dialogues in various regions and cultures of the world. In order to take concrete measures, raising public awareness of this fundamental dimension of heritage is an absolute necessity ([Stovel, 2007](#)).

3.4. Conservation Approaches (Restoration, Reconstruction, Adaptation)

Conservators of history continue to debate the best approach to the preservation of man-made structures. A philosophical divide has emerged between those who advocate the preservation of historic buildings in a near-original manner and those who argue that adaptation to contemporary uses is necessary or desirable ([Tyler, 2000](#)). 4 different approaches to conservation have emerged across this spectrum. "Preservation" and "conservation" describe the maintenance of a site in its original condition to the maximum extent possible, with some precautions, such as repairing a leaking roof to prevent further damage. "Restoration" describes the return of a building to its previous, often original, state. "Reconstruction" involves the construction of new buildings based on historic designs and approaches. Site managers use this approach, usually when a building is badly damaged, but mainly for contextual ideas. For example, in the context of a historic city, conservationists may rebuild buildings in order to save structures in the city center. Finally, "adaptation" describes the harmonization of historic

buildings with modern uses ([Aplin, 2002](#); [Tyler, 2000](#)). At this point, in addition to definitions of authenticity, a new concept of "integrity" is introduced.

The confusion in the use of "integrity" as a new qualifier for cultural heritage nominations in today's World Heritage sites is evident everywhere. In response to this confusion, the 2005 Implementation Guidelines define integrity as follows. "Integrity is a measure of the completeness and integrity of natural and/or cultural heritage and its attributes." In the 2005 Code of Practice there are 2 important concepts that play a major role in the use of integrity in cultural heritage ([Stovel, 2007](#)):

- Integrity / Completeness: Do all elements need to be present in telling the story of the site? Is it necessary for the significance of the site to be sufficiently process-oriented and to include all features?

- Completeness: An assessment of the condition of the site in relation to existing threats and risks in the environment surrounding the site.

Completeness is defined in relation to each of the 4 natural heritage criteria. The relevant sections in the implementation guide are described as follows ([WHC, 2008](#)):

92. The features proposed under criteria (vii) should be of outstanding universal value and include areas necessary to sustain the beauty of the feature.

93. Features proposed under criteria (viii) should contain all or most of the interrelated and interdependent elements within their natural relationships.

94. The features proposed under criteria (ix) should be of sufficient size and contain the elements necessary to illustrate key aspects of the processes required for the long-term conservation of their biodiversity and ecosystems.

95. The features proposed under criteria (x) should be the most important features necessary for the conservation of biodiversity. It is only those features that are the most biologically diverse and the most defining, that best fulfill the criteria.

These concrete examples are important to help States Parties to the treaty by providing coherence within their nominations. This diagnosis illustrates the challenges associated with developing the use of quality conditions for cultural heritage nominations ([Stovel, 2007](#)).

When examining the conditions of integrity, it is necessary to determine the dimension along which an attribute is to be assessed ([WHC, 2008](#)):

- a) contain all the elements necessary to explain its outstanding universal quality
- b) to ensure that it is of sufficient magnitude to provide a full representation of the features and processes that convey the significance of the attribute;
- c) be suffering from the effects of development and/or neglect.

For cultural properties, this means that the structure of the properties should be well preserved and the quality of the elements preserved, "expressing the integrity of the value of the properties".

In this sense, the four methods of conservation, restoration, reconstruction and adaptation exemplify different attitudes towards authenticity and integrity. While the continuity of integrity is possible through reconstruction techniques, conservation and restoration are the best methods of authenticity in an area. However, there is a clear tension between these two methods, as measures of appropriate contextual material reorganization to enhance the integrity of an area may perhaps jeopardize its authenticity. How local authorities can/should apply the concepts of authenticity and integrity is therefore a site-dependent question. In particular, the materials used in the area and the arrangements within the area are associated with authenticity and integrity, and it is discussed whether they have an impact on its continuity and what compromises may be necessary. Different building materials present different constraints in attempts to maintain authenticity. For example, stone structures can survive for hundreds or thousands of years, while adobe structures require regular renovation to establish authenticity, which brings a different understanding. However, stone structures are also subject to these concerns. Today, some of the world's most iconic buildings are threatened with loss of quality due to deterioration of building materials. For example, acid rain has destroyed many historic marble monuments in Greece, including the Acropolis, sparking debate about how restoration work can and should be carried out. Many measures are highly controversial, with unusual authenticity and integrity practices enhancing the preservation of integrity at the expense of the demands of authenticity ([Alberts and Hazen, 2010](#)).

The problems associated with individual buildings are magnified when issues of the conservation of historic cities and cultural landscapes are developed. One of the goals for a whole city or part of a city is to try to maintain its integrity as a world heritage site, but extended scales are problematic when governing authorities are struggling to manage and finance the conservation of large areas. Historic sites and cultural landscapes, which in reality are home to very large populations, add to the challenge, and development targets are contested. UNESCO

has in fact warned many European cities to withdraw from the World Heritage List because proposed new development plans could destroy the historical context of protected parts. For example, in Vienna, Austria, and Lübeck, Germany, proposed modern high-rise buildings would have compromised the visual integrity of the World Heritage-listed city center, leading to public outcry ([Labadi, 2007](#)). In Dresden, Germany, the proposed construction of a modern bridge over the Elbe River led to the removal of the area from the Heritage List ([Alberts and Hazen, 2010](#)).

Living in historic cities and cultural landscapes will undoubtedly pose a major challenge to the preservation of these sites, and the debate will be about the qualities that, through conservation, over time become museum pieces, often separating them from their cultural and historic context ([Jenner, 1985](#); [Handler, 1987](#)). Likewise, not allowing any modern development, such as transportation infrastructures and economic activities, often limits people's ability to survive ([Ford, 1985](#); [Alberts and Brinda, 2005](#)). In short, settlements need not only to be protected, but also to provide a decent standard of living and economic opportunities for their inhabitants ([Baer, 1995](#); [Ford, 1985](#)).

3.5. Understanding Authenticity of Alanya Castle

Alanya Castle is a work of Seljuk which was built by Sultan Alaeddin Keykubat on 13th century. It is such a open-air museum with cisterns, bushings, inscribed doors, stars and cruciform tiles, tile mosaics, frescoes, glass and ceramic pieces of art and splendor of a variety of small artifacts reflect the best works of Seljuk. It is difficult to reach to the castle by land and sea forts with its length of 6500 meters from the outer wall ([Wikipedi, 2023](#)). There are some figures about Alanya Castle and an evaluation table below ([Figure 2](#)).

Figure 2. Alanya Castle ([Alanya Municipality, 2023](#); [Anonymous, 2013](#))

Şekil 2. Alanya Kalesi ([Alanya Belediyesi,2023](#); [Anonim, 2013](#))

In the evaluation table, the prominent unique features of Alanya Castle are marked in red. In this evaluation, when the cultural landscape features are examined, the fact that it is a settlement and defense structure from ancient times, and that it appeals to the emotions with its architecture and its environment bearing traces of history, and that it enables the local people and tourists to connect with history come to the fore (Table 2).

Table 2. Evaluation scale table of authenticity on Alanya Castle

Tablo 2. Alanya Kalesi özgünlük değerlendirme ölçeği tablosu

Location and Settlement	Traditions, Techniques and Management Systems	Materials and Objects	Tourism Target and Visitors Type	Usage and Function
The Physical Structure of The Area	Construction Techniques	Material Types	Target Group	1.Usage in Original form
- Plain, - Light Curved, - Curved, - Rolling, -Wide Valley	-Traditional, -Modern, -Ancient, -Mixed	-Concrete, -Wood, -Stone, -Metal (aluminum, iron, steel)	-Local -Regional -Provincial/State -National -International	-Residential purpose usage -Agricultural usage -Industrial usage -Religious usage -Tourism purpose usage .....
	Uses of Historical Building	Tangible Values	Visitors Type	2.Usage in New Function
	-Placement -Military, -Education, -Health, -Defense, -Social events, -Commercial, -Religious.	-Archeological data (Excavation area, Museums,etc..) -Historical Environment -Old materials, handmades -Green areas, national parks -Architecture, traditional structures .. -Picture, -Sculpture, -Miniature, -Music, -Letters	-Aficionados -Event visitors -Tourists -Casual visitors	- From Residential Usage to Touristic Usage -From Agricultural usage to .... -From Industrial usage to ..... - From Touristic usage to..... -From Religious Usage to..... .....
Using of the Area	Old Management Systems	Intangible Values	Predominant Groups	
-Traditional residential area, -Traditional agricultural area, -Religious field, -Military field, -Commercial area, -Tourism area.	-Union (Lycian Union, Colonial, and so on.) -Kingdom, -Dynastic, -Imperial, -Monarchy	-Emotional effects, -Religious effects -Historical ties -Sounds, smells and tastes, -Creativity, -Innovation, -Artistic interactions -Traditional interactions, -Political interactions	-Educated visitors -Professionals -Families or Groups -School Children -Nostalgia Seekers	

4. CONCLUSION

Cultural landscapes, which represent different regions of the earth and have a wide variety, are defined as geographically bounded areas that gain value over time due to the mutual relations between culture and the natural environment and can be expressed by their natural, cultural, visual and semantic qualities. Cultural landscapes, which have a great diversity in the world, are mirrors of the social development, creativity and spiritual richness of human beings and constitute parts of our common identity ([Özsüle, 2005](#)).

Authenticity, which has become an increasingly important concept today, is important for understanding and evaluating the value of cultural landscapes. Authenticity criteria can play an active role in protecting the cultural landscapes that are owned by addressing this concept in a healthy way.

Alanya Castle cultural heritage is on UNESCO World Heritage Sites Tentative List for Turkey and a member of the Norwich-based European Association of Historic Towns and Regions ([Association of Historic Towns of Turkey, 2008](#)) as a cultural landscape. Alanya Castle was home for different cultures in history such as Hellenistic, Roman, Byzantine, Seljuk and Ottoman eras. Nowadays a Byzantine church in the castle was restored as a Christian community centre ([Tülek and Atik, 2014](#)).

It is possible to evaluate Alanya Castle according to the criteria of authenticity. Alanya Castle is natural, archaeological and urban conservation area since 1999 and it has a defensive cultural landscape value with especially major ecological characteristics today. Alanya Castle was harmonised with coastal geography on a Mediterranean peninsula. The castle is also a habitat for many species such as 322 plant species, 29 insects and 31 butterflies some of which are endemics ([Tülek and Atik, 2014](#)). There are many historic villas examples of the classical period of Ottoman architecture in Alanya Castle. Mostly built such as Süleymaniye mosque and caravanserai in the early 19th century, built by Suleiman the Magnificent. There are coolest examples of medieval military architecture in the Mediterranean. Nowadays, traditional silk and cotton textiles are also symbolically displayed in wooden and stone houses as an inherited cultural heritage in Castle settlements. Alanya Castle and its harbour were an important political commercial maritime centre of trade of its time. Traces of the different eras with the structure of the ancient settlement and defence walls in architecture of the era from Alanya Castle is

faced with dense tourism activities especially in summer time and the most important tourist resorts in the region of Antalya.

The effective protection of heritage sites's authentic textures are directly connect with their "usability". The city of Rothenburg in Germany is considered as a historical environment which is well-preserving with all vitality of living authentic elements of heritage so it also hosts special festivities every year ([Usal and Oral, 2001](#)).

Authenticity is one of the prominent actor for understanding, conserving and marketing of heritage's value which defines as to be true, accurate, honest and comprehensible. Heritage traces the history of societies. The conservation of authenticity without removing society from the heritage will be possible with true cultural landscape sustainability.

REFERENCES

- Alanya Municipality, 2023. "Alanya Kalesi UNESCO". <https://www.alanya.bel.tr/Proje/76/ALANYA-KALESI-UNESCO> (Erişim Tarihi 13.11.2023).
- Alberts, H., M. Brinda. 2005. Changing Approaches to Historic Preservation in Quedlinburg, Germany. *Urban Affairs Review* 40 (3): 390–401.
- Alberts H.C., Hazen H. D., 2010. Maintaining Authenticity and Integrity at Cultural World Heritage Sites. *The Geographical Review* 100 (1): 56–73. New York.
- Anonymous, 2013. "Alanya Kalesi ve Tarihi". <http://www.nkfu.com/alanya-kalesi-tarihi-hakkinda-bilgi/> (Erişim Tarihi 13.11.2023).
- Aplin, G., 2002. *Heritage: Identification, Conservation, and Management*. South Melbourne, Australia: Oxford University Press.
- Association of Historic Towns of Turkey, 2008. "European Association of Historic Towns and Regions". Archived from the original on 10 September 2008.
- Baer, W., 1995. The Conservation and Use of the Walled City of Tripoli. *Geographical Journal* 160 (2):143–148.
- European Landscape Convention, 2000. Council of Europe Landscape Convention (ETS No. 176). <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/176.htm> (Erişim Tarihi 04.12.2023).

- Ford, L., 1985. Urban Morphology and Preservation in Spain. *Geographical Review* 75 (3): 265–299.
- Fowler, P.J., 2003. World heritage cultural landscapes. 1992–2002: A review and prospect cultural landscapes: The challenges of conservation. *World Heritage Papers 7*, Published by UNESCO World Heritage Centre Italy, pp. 133.
- Jenner, M., 1985. Cairo in Peril. *Geographical Magazine*, September, 474–480.
- Handler, R. 1987. Heritage and Hegemony: Recent Works on Historic Preservation and Interpretation. *Anthropological Quarterly* 60 (3): 137–141.
- Kaya, L.G., 2002. Cultural Landscape for Tourism. *ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, Cilt:4 Sayı:4.
- Labadi, S., Bandarin, F., (eds). 2007. *World Heritage: Challenges for the Millennium*. UNESCO, Paris, 200 pp. ISBN 978-89-94307-00-8.
- O’Hare, D., 1997. Interpreting the Cultural Landscape for Tourism Development. *Urban Design International* 2 (1), pp. 33-54
- Özsüle, Z., 2005. Geleneksel Yerleşimlerin Korunması Açısından Kültürel Peyzaj Değerlendirmesi: Mudanya Örneği. İstanbul Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, pp. 232.
- Sigala, M., Leslie, D., 2005. *International Cultural Tourism: Management, Implications and Cases*. Oxford: Butterworth Heinemann Elsevier. UK.
- Stovel, H., 2007. Effective Use of Authenticity and Integrity as World Heritage Qualiifying Conditions. *City & Time* 2 (3): 3. [online] URL: <http://www.ct.ceci-br.org>.
- Taylor, K., 2011. Emergence of Cultural Landscape Concepts. *SW_423_PartI_Ch 2.indd*.
- Tülek, B., Atik, M., 2014. Walled towns as defensive cultural landscapes: A case study of Alanya—A walled town in Turkey. *WIT Trans. Environment* 143, 231–242.
- Tyler, N., 2000. *Historic Preservation: An Introduction to its History, Principles, and Practice*. New York. W. Norton.
- UNESCO, 1972. Convention concerning the protection of world cultural and national heritage. Available at: <http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf> (Erişim Tarihi 13.11.2023).

UNESCO, 1994. “Nara Özgünlük Belgesi”. <http://whc.unesco.org/archive/nara94.htm>.
UNESCO Resmi İnternet Sitesi (Erişim Tarihi 13.11.2023).

UNESCO, 2005. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. UNESCO World Heritage Centre.

Usal, A., Oral, S., 2001. Turizm Pazarlaması. Kanalmaz Matbaası. Birinci Basım.272 s., İzmir.

Vikipedi, 2023. “Alanya Kalesi”. http://tr.wikipedia.org/wiki/Alanya_Kalesi (Erişim Tarihi 13.11.2023).

WHC, 1992. Convention Concerning to Protection of the World Cultural and Natural Heritage. <http://whc.unesco.org/en/sessions/16COM> (Erişim Tarihi 13.11.2023).

WHC, 2008. The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. <https://whc.unesco.org/en/guidelines/> (Erişim Tarihi 12.12.2023).

HISTORY OF ADAPTIVE REUSE IN ARCHITECTURE: STUDIES FROM IRAN

Mimarlıkta Uyarlanabilir Yeniden Kullanımın Tarihi: İran'dan Örnekler

Parisa DANESHMAND ^{1*} ¹ Akdeniz University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, 07070, Antalya, Türkiye, Orcid No: <https://orcid.org/0009-0000-2201-3118>

Makale Bilgisi

Makale Geçmişi:

Geliş	15.11.2023
Düzeltilme	08.12.2023
Kabul	11.12.2023

Anahtar Kelimeler:

Yapılı Miras
İran
Mimarlık Tarihi

ÖZ

Yapılı mirasın uyarlanabilir şekilde yeniden kullanılması, ekonomik ve çevresel değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılmasına yönelik en yaygın sürdürülebilir yaklaşımlar arasında yer almaktadır. Aynı zamanda çevresel etkilerin ve karbon ayak izinin azaltılmasına destek olmaktadır. Bu çalışmada, miras yapıları uyarlanabilir yeniden kullanım uygulamalarının tarihsel geçmişi ele alınmış ve İran'ın farklı şehirlerinden seçilen, inşaat tarihleri ve işlevleri farklı dört örnek proje mimari özellikleri ve yeniden kullanım şekilleri ile incelenmiştir.

Sonuç olarak, sunulan tüm uygulamalarda original binanın bütünlüğünü ve mekan duygusunu korumak için koruma, restorasyon ve yeniden kullanım süreçlerinde ortak ilke ve yaklaşımlar dikkate alındığı; aynı zamanda mimari ve estetik değer katmaya ve yaratıcı çözümler bulmaya çalışıldığı değerlendirilmiştir. Sonuçları itibarıyla çalışma İran'daki uyarlanabilir yeniden kullanım uygulamalarının keşfedildiği ve mimari mirasın çok yönlü değerlerine dayanan uyarlanabilir yaklaşımlara ilişkin yeni bir bakış açısı getirilmesinde örnek niteliğindedir.

Article Info

Article History:

Received	15.11.2023
Revised	08.12.2023
Accepted	11.12.2023

Keywords:

Built Heritage
İran
Architecture History

ABSTRACT

Adaptive reuse of built heritage is among the most common sustainable approaches to preserving economic and environmental values and passing them on to future generations. It also leads to a reduction in environmental effects and carbon footprint. In this research, the historical background of adaptive reuse practices in heritage buildings was discussed and four projects selected from different cities of Iran, with different construction dates and functions, were examined with their architectural features and reuse styles.

In conclusion, in all presented cases shared principles and approaches are taken into account in the conservation, restoration and reuse processes to protect the integrity and sense of place of the original building; At the same time, it was evaluated that efforts were made to add architectural and aesthetic value and to find creative solutions. The outcome serves as a sample for exploring adaptive reuse practices in Iran and bringing a new perspective on adaptive approaches based on the multifaceted values of architectural heritage.

^{*} Corresponding author.

1. INTRODUCTION

Adaptive reuse is not a modern phenomenon. An early example of human ingenuity is the recycling of animal pelts for clothing and caves for housing. The built environment of today demonstrates the same inventiveness when we extend structures that are no longer functional or give materials new life through recycling. Known by a variety of names, including redevelopment, renovation, rehabilitation, and reconstruction, projects of reuse historic buildings are the result of common sense and economics. They meet society's daily spatial needs and are both substantial and useful. Reuse is a poetic and artistic design intervention that has become more and more common in cultural monuments. One example is Carlo Scarpa's timeless adaptive reuse of Castelvecchio in Verona, Italy, which is now home to a Romanesque sculpture museum ([Wong, 2016](#)).

These days, inherited materials, customs, or products from the past are referred to as cultural assets. These are resources that are protected as public goods by the regulatory frameworks. Their contributions to their nation's vision and increased appeal to cultural tourists will surely help the country as a whole. The advantages that result from the direct, indirect, and even non-use of cultural assets are what give them economic value. The goal of value creation is to maximize the social and economic returns on the investments made in cultural heritage by nations, regions, and local governments. The fact that they can support commerce, jobs, urban and regional renewal, skill development, and citizen engagement in the arts. However, there may be additional value if they are reused for suitable and non-destructive uses ([Hassan, 2023](#)).

Working on existing buildings for their renovation and for their future use is an important part of contemporary architecture. Some of the most important reasons are global consciousness on the necessity of sustainable actions and developments, recent economic crises leading to change the economic systems towards more efficient and low-cost constructions and the increasing public request on preserving our built heritage. All of this highlights the importance of what can be called "adaptive reuse." Although the term is not yet fully familiar for public minds and construction professionals, the term is based on the changing function of buildings as the needs of the economy and society that originally created a new development of the historic environment ([Plevoets and Van Cleempoel, 2013](#)).

Taking the term of adaptive reuse into account, 'adaptation' refers to "the process of change that suits different conditions" and 'reuse', "the act of using something again" (Reuse | English Meaning - Cambridge Dictionary, n.d., 2023), which involves functional and physical

components. [Hassan \(2023\)](#) defines adaptive reuse as the process of modifying old monumental buildings to make them suitable for new and non-destructive uses so that the structures maintain their historical integrity while meeting the needs of their modern day occupants. It continuously modernizes building structures that are outdated and no longer fulfil their original function to meet modern demands and changes in technology and lifestyle.

As the concept of academic research on methods, characteristics and factors effecting sustainability and authenticity of adaptive reuse practices in Iran had been increased specially since 2020. A considerable part of the studies had been focused on the adaptive reuse of industrial heritage according to a number of successful projects carried out in recent years with an increasing public attention. However, a lack of literature on a collective study involving a general review of a variety of cases in the context of historical background had been discovered.

There have been different approaches in the protection of cultural heritage and historical buildings. One of the ways is to give a new use to the buildings in order to keep them safe and protected in modern times. In this study, adaptive reuse of historic buildings has been evaluated in four cases from Iran with regard to form and function referring to original purpose of the buildings.

2. MATERIAL AND METHOD

Material of the study consist four examples of historic buildings that subject to adaptive reuse. Accordingly, selected cases from Iran are built heritages ranges timelines from the Safavid to the Pahlavi era. In the choosing of every case, the background and the date of construction of the buildings were considered to be reasonably representative of their design period. There were different approaches in adaptive reuse projects according to the historic era and function of the buildings. An overview of the historical background and architectural features are provided and discussed in the reflecting examples.

Geographical diversity of the building enriches the form, material and the siting of its location. In this respect, the represented cases from Safavid, Qajar, early Pahlavi and late Pahlavi are Abbasi Caravanserai reused as a hotel, Manouchehri House restored and reused as a boutique hotel, Argo Factory transformed into an institute of culture and art and Khosravi Factory reused as a campus building of University, respectively ([Figure 1](#)).

In this study, an analytical-descriptive approach is taken. First a literature review on the definition and history of adaptive reuse in the field of architecture is evaluated. Historical

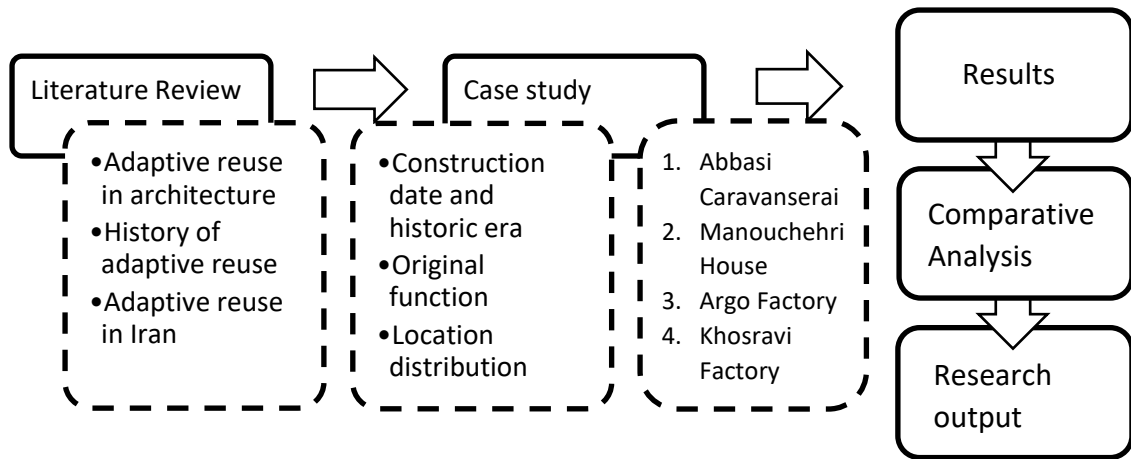

1	Abbasi Caravanserai	Isfahan
2	Manouchehri House	Kashan
3	Argo Factory	Tehran
4	Khosravi Factory	Tabriz

Figure 1. Location of case studies in Iran

Şekil 1. İran'daki örnek çalışma alarının yeri

research helps to get familiar with the context of the practice of adaptive reuse in heritage sites, while comparative analysis of cases gives a broad overview. Subsequently four cases were chosen among a wide historical and functional range of existing practices in Iran nationwide. Three main factors considered through the assessment process of case studies; construction date and historic era of the original building or complex, original function (type), and geographical location of the heritage sites (Figure 2).

Figure 2. Flow of the study approach.

Şekil 2. Çalışma yaklaşımının akışı.

At this stage Abbasi Caravanserai located in Isfahan, capital city of Safavid dynasty, Manouchehri House as a typical traditional Qajari house in Kashan, Argo Factory and Khosravi

Factory, two industrial built heritages from Pahlavi era, one located in the current capital city of Iran, Tehran, refurbished in recent years and other well known as a successful practice located in Tabriz were selected. Next step was to comparative analysis of the collected data and discuss the results.

3. FINDINGS

3.1. Adaptive Reuse of Historic Buildings: An Overview

Adapting existing buildings to serve new functions is not an entirely new phenomenon. Transforming ancient monuments and give them new functions, or reusing materials from an older building to construct others was common during Renaissance. The French Revolution in the 18th century resulted in the confiscation and sale of religious buildings, after which they were polemically adapted for industrial and military purposes. There was no specific notion of 'heritage preservation' in these generally 'pragmatic' interventions. Functional as well as financial considerations were the driving forces behind them.

More scholarly research and discussions of theories on adaptive reuse were started just in the 19th century as a way to preserve built heritage and monumental buildings. However, the debate soon descended into a rift between two opposing views. John Ruskin (1819–1900), who may have been a pupil of William Morris (1834–96) in England, led the "Conservation Movement" in contrast to the other orthodoxy, which can be characterized as the "Restoration Movement" led by Eugene Emmanuel Viollet-le-Duc (1814–1879) in France.

Until the 19th century, the concept of cultural heritage was limited to ancient and medieval buildings, but as a result of the damage caused by the two world wars, recognition and interest in the potentials and values of other historical buildings and sites also grew. The discussion led an assumption that conservationists were responsible for industrial buildings, traditional architecture and even entire historic cities. The increased number of buildings potentially requiring “conservation” in this new and expanded context was enormous. The idea of conservation eventually had to be re-examined, and this was represented in the 1964 Venice Charter (ICOMOS, 1964), which emphasizes the value of "adaptive reuse" as a "conservation" practice stating that ‘the conservation of monuments is always facilitated by making use of them for some socially useful purpose’ ([Plevoets and Van Cleempoel, 2013](#)). This charter is still being implemented in evaluating UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) projects to preserve monuments and historic buildings inscribed on the World Heritage List.

The Venice Charter, in Articles (5 and 6) on conservation, identifies the reuse of monuments for socially useful purposes as one of the ways of preserving them. Innovations necessary to change the function must not go beyond the layout or finish of the building, and the surrounding location and the relationship between mass and colour must be preserved. Articles (2 and 10) also emphasize the need for the use of science and technology in conservation and restoration activities, provided that these methods are proven effective, tested and guaranteed by peer review.

The Australian ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) Burra Charter (1979) (Burra Charter & Practice Notes | Australia ICOMOS, 2013) encouraged an assessment of heritage property importance based on a values-based approach. Values change over time as a function of the social variables themselves and are consistent with changes in environmental, cultural, spiritual, and other consumer values. It defines three types of actions to preserve architectural heritage: conservation, restoration and reconstruction.

In the 1960s and 1970s, adaptive reuse began to become popular in the dominant architectural language. The decline of heavy industry in the early and mid-20th century left a legacy of abandoned and underused vacant properties around the world. Buildings of the Industrial Revolution were particularly suitable for adaptive reuse due to their large open spaces and the need for environmental remediation. Due to growing environmental concerns, rising costs of fuels and building materials, and the difficulties associated with securing them, historic preservation and adaptive uses are becoming a viable alternative to new construction and demolition for urban renewal ([Hassan, 2023](#)). This was bound to show up in their publications as well as in the theory of conservation and restoration. A special issue of *Architectural Review* titled "New Uses for Old Buildings" was released in May 1972 and was devoted to the reuse of buildings. At two international symposiums in 1977, "Old to New" and "Old and New Architecture: The Relationship of Design," in Glasgow and Washington, this was also made evident. Both conferences paved the way for the formation of a new, independent discipline and resulted in books being published in the years that followed ([Plevoets and Van Cleempoel, 2013](#)).

The global energy crisis of the early 21st century brought about a shortage of resources and evidence of the effects of climate change on cultural heritage. At the same time, the development of green principles and sustainability and the establishment of classification systems necessitated a shift in conservation principles and practices, as well as the

implementation of technologies to meet the demands of this era and to alleviate the current and future pressure. The inclusion of heritage preservation in comprehensive sustainable development plans was further reinforced in 2002 with the Budapest Declaration, which referred explicitly to the effective and sustainable protection of world heritage properties. In 2019, the emergence of the coronavirus pandemic, the rise in office vacancies in many urban centres, and the spread of quarantine measures, work, and remote communication have all contributed to a shift in office space into habitable residential units, particularly in major cities, reinforcing the need to rethink the usage of heritage and adapt it to the times ([Hassan, 2023](#)).

3.2. Adaptive Reuse Practices of Built Heritage from Iran

3.2.1. Abbasi Caravanserai

The building of Abbasi caravanserai which had been renovated and transformed into Abbasi Hotel in the 1950s by French archaeologist and historians Andre Godard and Maxime Siroux who were the director of the Iranian Archaeological Service for many years, was built 300 years ago in the capital of the Safavid kingdom, Isfahan. This building was one part of a complex built at the time of Safavid King Soltan Hossein who has attributed this magnificent complex of building to his mother.

Clients of the project included the insurance company and the Isfahan cultural heritage organization. The primary effort was to maintain the overall form, and the team was dedicated to two goals, according to an interview with Mahdi Ebrahimian (2017) (“About,” n.d., 2022), who oversaw the restoration and reconstruction of this caravanserai: Preserving original forms in the exterior facade and renovating and remodelling the chambers into sufficient hotel rooms. The process of remodelling the hotel initiated in the summer of 1958 and finished at the end of 1966. In re-use of this caravanserai, first the courtyard has changed into a garden including a landscape design of green area but the original stream flowing through this courtyard, which is called "Farshadi stream" was remained regarding to its role in establishment of the sense of place. Both verandas at the two sides of the courtyard aligned to two-story chambers were kept as well ([Figure 3](#)).

The complex of mother of Shah Sultan Hussein which is the site that the caravanserai was located in it included three main buildings: the school, the bazaar and the caravanserai with a stable building attached to it. The bazaar was a closed arched building extent on the north edge of the complex connecting other buildings in the complex. In 1972, the owner company took actions to expand the hotel. According to collocation of neighbouring historically valuable built

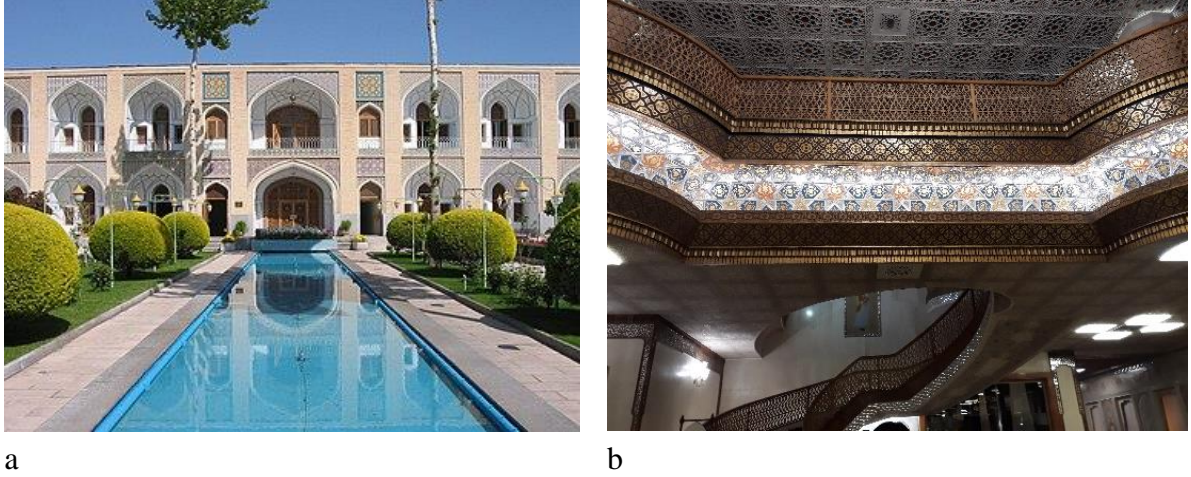
heritages, new construction could be placed only on the eastern borders of the site. Resulting to purchasing 11,500 square meters of land at this side, the new buildings for the hotel were constructed. Eighty rooms, a hall, and restaurant with hotel standard facilities were built at the time (Figure 4). Around one hundred and fifty professionals including artists, architects and engineers took part in the process of building this part. A change in the style of arches on the exterior walls appeared to transform from Safavid arches to Seljuk style (Figure 5).

All 150 rooms of hotel restored from original chambers of caravanserai in two floors built around the main courtyard consisted of three areas in each (small porch "Iwan", study room and sleeping area). The interior spaces of the rooms are described as whitewashed with blue vaulting lines, and the exteriors facing the courtyard are tiled in geometrical patterns. A covered hallway in the middle of complex separating the caravanserai building from the school probably functioned as an acoustic barrier between the school as a semi-residential space and Caravanserai as a public foundation. The same four-Iwan layouts as in the school is also used for caravanserai. The main axis of courtyards is emphasized by a pool amplifying from east to west; the same stream of water runs through the yard of the school, taking after the same tripartite flat as the rooms of the school (Figure 6).

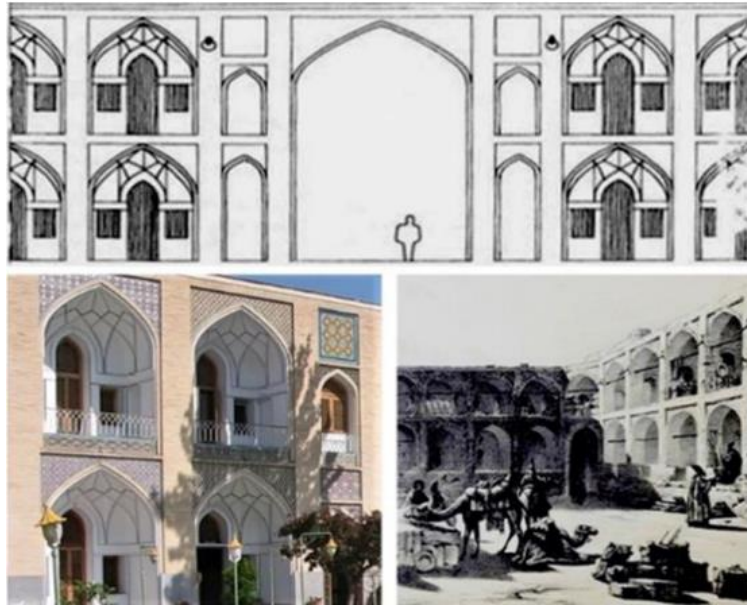
Figure 3. Drawing of central courtyard of Abbasi Carvansarai known as "Carvansarai of the Mather of Shah " by Pascal Coste, 1840, Isfahan, Iran (Abbasian, 2019)

Şekil 3. Pascal Coste tarafından "Şah'ın Annesinin Kervansarayı" olarak bilinen Abbasi Kervansarayı'nın orta avlusunun çizimi, 1840, İsfahan, İran (Abbasian, 2019)

Figure 4. Restored pool and façade and remodelled landscape of the central courtyard ([Abbasian, 2019](#)) (a); added ornaments and furnishing of interior spaces, entrance lobby (b) (Author)

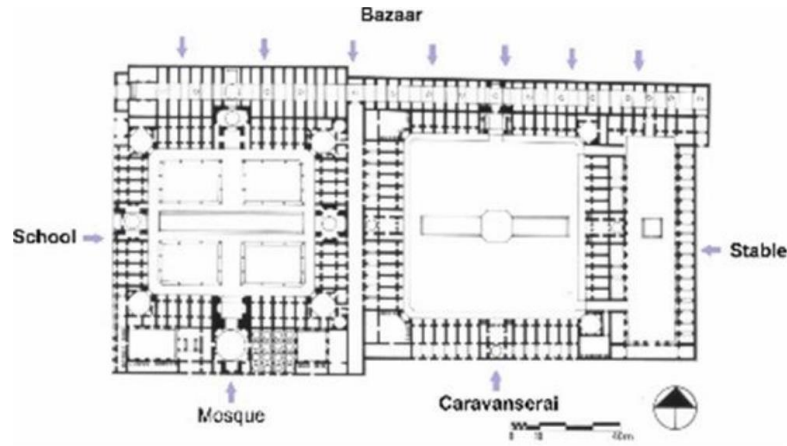
Şekil 4. Restore edilmiş havuz ve cephe ile orta avlunun yeniden düzenlenmiş peyzajı ([Abbasian, 2019](#)) (a); iç mekanların ilave süsleri ve tefrişatı, giriş lobisi (b) (Yazar)

Figure 5. Original Safavid arches (right bottom) and remodelled Seljuk arches ([Abbasian, 2019](#))

Şekil 5. Orijinal Safevi kemerleri (sağ altta) ve yeniden düzenlenmiş Selçuklu kemerleri ([Abbasian, 2019](#))

Figure 6. The original plans of the complex ([Abbasian, 2019](#))

Şekil 6. Külliye'nin orijinal planları ([Abbasian, 2019](#))

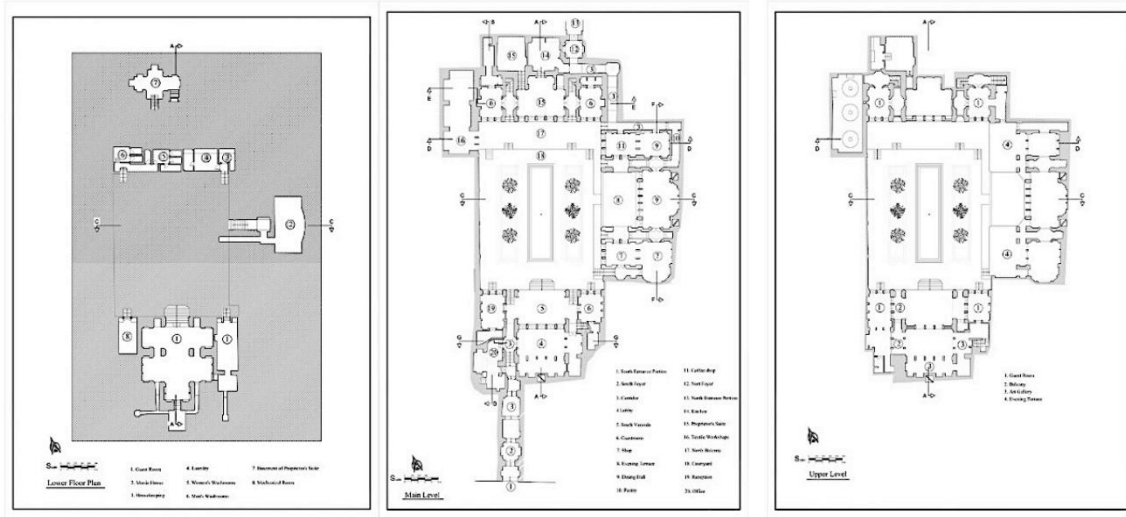
3.2.2. Manouchehri House

Kashan, where Manouchehri House located is one of the oldest cities in Iran with a great history located in the centre of the country, with an almost hot and dry climate. Despite the fact that the city had been experienced great developments in the Safavid era, most of what we have now in the historical centre of Kashan belongs to Qajar era due to an earthquake happened in the 1778 AD. The building of Manouchehri house coincides in this time. The location of the house with a close distance to Bazaar, is in the Jewish neighbourhood of the historical city.

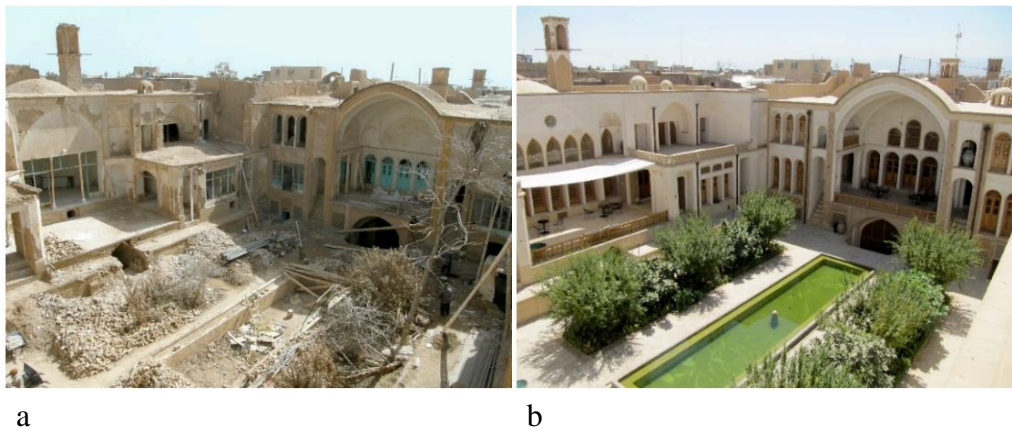
The original building sections of the house referred to Safavid dynasty, approximately 240 years ago, however it had been reconstructed in Qajar era. In 2007, when an artist purchased the house as part of a government sale and gave it her name, the general conditions of the building was quiet unstable. At the time it was not included on the national heritage list and could be demolished, but the new owner initially preserved and reused and turned it into a textile workshop in order to revive the endangered local weaving tradition. As a result of economics of keeping the workshops active and growing need of accommodation, the owner started the process of rearranging the house as a boutique hotel. Protecting values and authenticity of the house created adding values to environment in the region both visually and culturally, presenting the encounter of the Persian culture and traditional lifestyle with the adaptive reuse project.

The adaptive reuse of Manouchehri House and the creation of adjacent passageways took place between years 2008 and 2010 by an experienced team of traditional craftsmen, university professors and consulting engineers and opened as a boutique hotel ([Figure 7](#) and [8](#)).

The space arrangement in Manouchehri boutique hotel following the historical style of vernacular houses of central Iran includes a central courtyard and the placement of eight main rooms around with their own specific interior furniture and ornaments ([Figure 9](#)). Textile workshops were set up in some parts of the house. Tourists can take a closer look at the work of skilled craftsmen and purchase authentic samples of Kashan textiles. In addition, the house's former cistern was converted into a cinema and the lobby into an art gallery. Other facilities at this boutique hotel include craft shops and a restaurant. The house's former guest rooms now serve as a dining room ([Figure 10](#)). This house is not listed on the National Heritage List of Iran and therefore it was not mandatory to take into account the principles of Iran's adaptive reuse guidelines. As a result, this gave the owner the opportunity to introduce various features into the home ([Eshrati et al., 2017](#)).

Figure 7. Manouchehri House's basement, first floor and second floor plan ([Eshrati et al., 2017](#))
Şekil 7. Manouchehri Evi'nin bodrum katı, birinci katı ve ikinci katları ([Eshrati vd., 2017](#))

Figure 8. Manouchehri House before (a) and after restoration (b) ([Eshrati et al., 2017](#))
Şekil 8. Manouchehri Evi restorasyon öncesi (a) ve sonrası (b) ([Eshrati vd., 2017](#))

Figure 9. Residential room in Manouchehri House ([Eshrati et al., 2017](#))

Şekil 9. Manouchehri Evi'ndeki konut odası ([Eshrati vd., 2017](#))

a

b

Figure 10. Old cistern of the house reused as a movie theatre (a) and dining space (b) ([Eshrati et al., 2017](#))

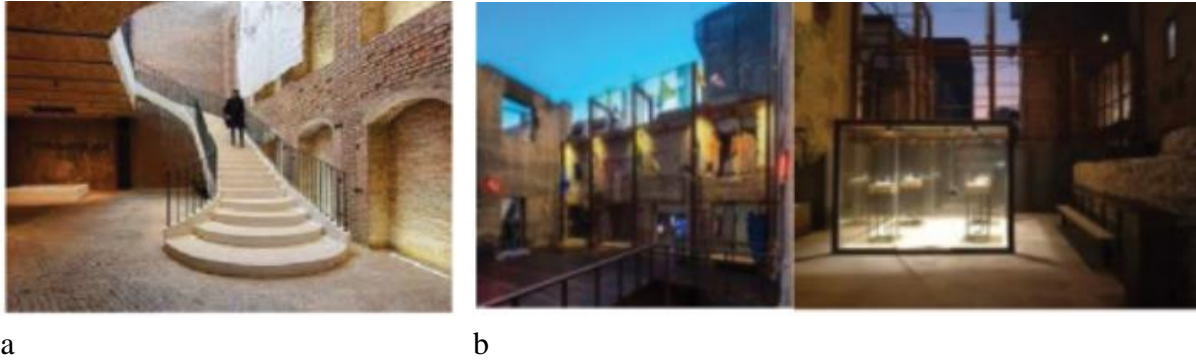
Şekil 10. Evin sinema salonu olarak kullanılan eski sarnıcı (a) ve yemek alanı (b) ([Eshrati vd., 2017](#))

3.2.3. Argo Factory

Factories and industrial buildings in general were a new type of buildings that appearing in the cities and countryside after industrial revolution and modernization acts in different parts of the world. Same reasons resulted in growing number of new industrial buildings in Iran, which raised a great opportunity for architects to build a heritage of industrialization age in Iran. Until the mid-1960s, Argo Factory, one of the hundreds industrial sites of the time, was a functioning brewery in the heart of Tehran. The Argo Factory, an exception to its industrial heritage, is located in the old town. Due to the resulting environmental pollution, the factory ceased operations and its building was covered with old gardens until the end of the 20th century.

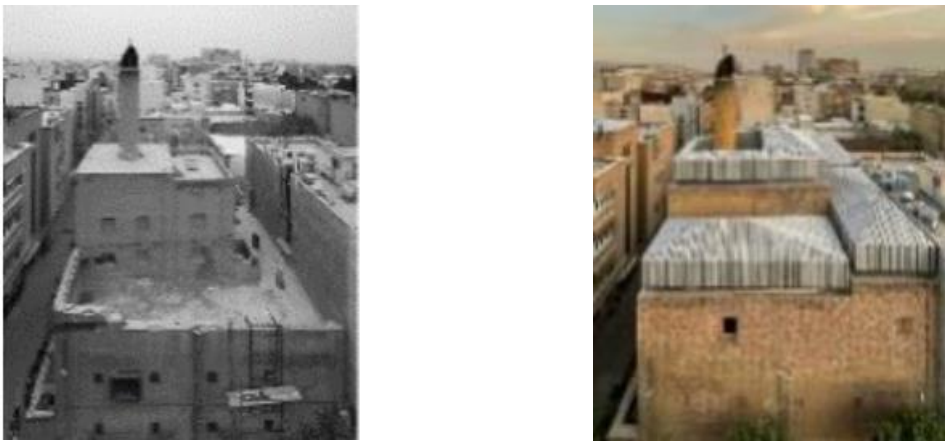
According to the earlier confiscation of the complex, demolition of the factory was expected, but after some years left as a desolate site, the factory was purchased by the Peyman Foundation, a private curation organization in 2016. Despite some structural reinforcements and internal transformations, the foundation succeeded to host its first art exhibition and installation in February 2017, before formal renovations began. This new experience demonstrated a shift towards culturally informed activism to preserve industrial heritage ([Figure 11](#) and [12](#)).

This project reached to a considerable success both in attracting the public attention and designers and artists' promotion despite of limited political, cultural and legal framework. Following the creative methods and innovative approaches taken, significantly change in the future reuse of buildings highly expected ([Lotfi and Sholeh, 2022](#)).

Figure 11. Interior installation (a) and exterior installation (b) in Argo Factory ([Lotfi and Sholeh, 2022](#))

Şekil 11. Argo Fabrikasında iç kurulum (a) ve dış kurulum (b) ([Lotfi ve Sholeh, 2022](#))

Figure 12. Argo Factory before and after restoration ([Asadi and Abedini, 2023](#))

Şekil 12. Argo Fabrikası restorasyon öncesi ve sonrası ([Asadi ve Abedini, 2023](#))

3.2.4. Khosravi Factory

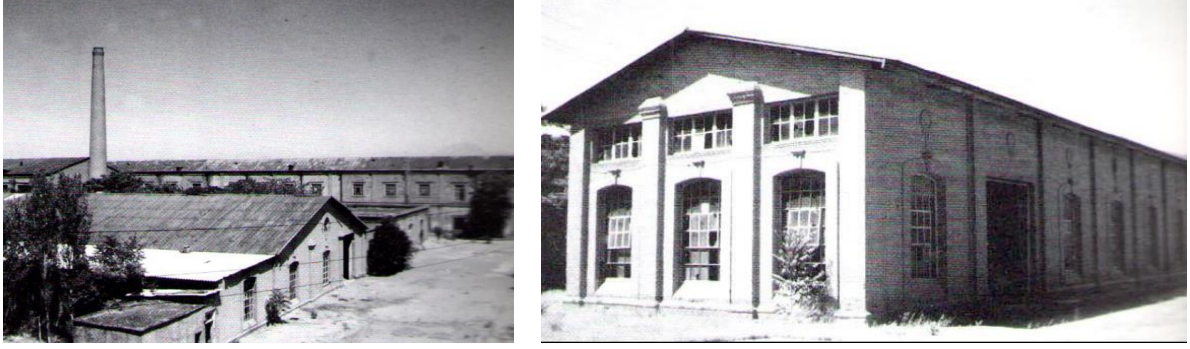
The Khosravi Leather Factory, founded in 1931 is known as one of the first leather manufacturers in Tabriz after the Mihan Leather Factory and the Iranian Leather Factory. During World War II, the factory not only produced leather and shoes, but also military boots and riding shoes. The architectural and structural elements of the large Khosravi Leather Factory complex like towers and chimneys has been made it one of the important landmarks of the city of Tabriz. Until 1968, the factory had its own routine; however, it closed between 1969 and 1970 due to fact that shareholders losing money. As a result, in 1979, by the order of legal authorities, operation of the site was transferred to the Industrial Support Organization. Since 1987, Khosravi Leather Company has been a member of the national industrial group and under supervision of the National Industries of Iran.

The governors ordered the factory to be used as a cultural centre in 1988. Since 1994 Sahand Polytechnic University had been designated as the new owner of the Khosravi Leather Factory site. Later in 1999, the faculty of arts separated from the main university complex and transformed into The University of Arts of Tabriz. Restoration of the campus complex began in 1997, with old buildings renovated and converted into an amphitheatre, office building, gymnasium, cafeteria and library. Turbines and generators remaining in the tannery workshops are used in the industrial museum.

Four building blocks in a line and four independent blocks with smaller sizes form the main building of the factory. The major material found in these one or two story buildings are brick used in vaulted arches, belts and beams and timber wood in trusses. Combination of local Qajari ornaments of Tabriz and European industrial style applied on the façade of two story main blocks. The horizontal coils and vertical columns are reminiscent of the late Qajar period. Brick chimneys and the complex's rectangular cubic tower are important key elements of the building ([Figure 13](#) and [14](#)) ([Kheirabadi, 2019](#)).

One of the notable points in the methodology of reusing the industrial heritage site of Khosravi Leather Factory is that integrity and affiliation had been considered in the additional buildings and added sections for the campus of university with the existing ones; so that the new project carries the sense of place and values of original parts ([Figure 15](#)), while harmonizing with the original characteristics of the complex (Gharaati et al., 2023).

Figure 13. General view of the Khosravi leather complex before conservation ([Kheirabadi, 2019](#))

Şekil 13. Hüsrevi deri kompleksinin koruma öncesi genel görünümü ([Kheirabadi, 2019](#))

Figure 14. Cooling tower of the complex ([Kheirabadi, 2019](#))

Şekil 14. Kompleksin soğutma kulesi ([Kheirabadi, 2019](#))

Figure 15. General view of the complex after conservation ([Kheirabadi, 2019](#))

Şekil 15. Kompleksin koruma sonrası genel görünümü ([Kheirabadi, 2019](#))

4. RESULTS AND CONCLUSION

Adaptive reuse in architecture as an emerging issue from conservation and restoration of built heritages shaped its principles based on economic, environmental and social environments in different periods of history. However, since the 19th century, there have been a number of scientific and academic charters and publications for the adaptive reuse of historic buildings. In Iran, just like most part of the world, architectural culture is under the influence of general conditions of the world agenda and improving technologies. As a result, new types of conservation and transformations of historical buildings emerged starting by public projects with the government as client, later continued with a variety of public and private cases applied on sites in different sizes and ages. By appearing the nostalgic culture and social attention, the number of reuse projects saw an appreciable increase in recent years.

This study examined the practical application of adaptive reuse principles in four case sites in Iran. In the examined cases, considerable functional differences raised from various social and cultural circumstances which are distinguishable between typologies of the intended built heritage of each era. For example, as a result of considerable number of caravanserais built around business centres on the Silk Road in the Safavid era, most of those buildings and complexes now are capable of great potential to be reused as hotels according to their location in historical landmarks and tourist attractions. Another instance are industrial heritage sites which were located on the edge of the cities in their time, now with great expansions experienced in most of the urban areas, these sites are no longer outlying locations but a great opportunity to turn into cultural or educational centres due to their facilities and wide open spaces ([Table 1](#)).

Table 1. Features of built heritage subjected to adaptive reused built in Iran.

Tablo 1. İran'ın uyarlanabilir yeniden kullanıma konu miras yapılarının özellikleri

No	Project Name	Location	Time		Era	Function	
			Construction	Reuse		Original	Current
1	Abbasi Caravanserai	Isfahan	17 th century	1950s	Safavid	Caravanserai	Hotel
2	Manouchehri House	Kashan	18 th century	2008	Qajar	Residential	Boutique hotel
3	Argo factory	Tehran	1889	2016	Pahlavi	Beer factory	Institute of culture and art
4	Khosravi factory	Tabriz	1931	1975	Pahlavi	Leather factory	University

Analysis conducted on the case studies shows that prior stages like feasibility analysis and programming play such important roles in an adaptive reuse project that opens the door to a variety of innovative methods and approaches, while preserving the valuable heritages of the society. Also considering the location of heritage site in the city during the decision making phase for the new function can lead the project towards economic successes. Moreover, the typology of the original building is another factor which can help the designer to achieve efficiency and least changes in form and style of the complexes. The other influencing factor is the date of first construction of the case; as if it carries a great historical value or the general condition of building is in high risk circumstances, there will be limits in the appropriate use options.

On the other hand, all presented cases have considered shared principles and approaches in conservation, restoration and reuse processes to protect the original building's integrity and sense of place; at the same time trying to add some architectural and aesthetic value and find creative solutions. The outcome serves as a sample for discovering adaptive reuse practices in Iran and providing an overview on selected and evaluated built heritage.

This study has some limitations which need to be addressed in future researches. Lack of direct access to the study sites was due to geographical limitations. Wide distribution of cases brought up limitations in evaluating the cases on site, although an updated survey and field study could help to gather valuable data for further analysing the functionality and socio-economic success of the projects.

It is deeply believed that analysing more cases from other parts of the country would help to build a better understanding on the history of architectural adaptive reuse and its current beholden approaches in Iran.

REFERENCES

- Abbasian, A., 2019. Examining Authenticity in Adaptive Reuse of Iranian Caravanserais for Tourism: Comparative Assessment of Two Cases from Safavid Era [masterThesis, Eastern Mediterranean University (EMU) - DoğuAkdenizÜniversitesi (DAÜ)]. <http://i-rep.emu.edu.tr:8080/xmlui/handle/11129/5205>
- About. (n.d.). Mehdi Ebrahimian مهدی ابراهیمیان. Retrieved December 15, 2023, from <https://mehdiebrahimian.com/en/about-2/>
- Asadi, H., Abedini, H., 2023. Studying the Impact of Multi-Functional Architectural Approaches on Adaptive Reuse of the Industrial Architecture Heritage of Tehran City. *Journal of Urban Environmental Planning and Development*, 3.

- Burra Charter & Practice Notes | Australia ICOMOS. (2013, December 13). <https://australia.icomos.org/publications/burra-charter-practice-notes/>
- Cambridge Dictionary, 2023. REUSE | English meaning—Cambridge Dictionary. (n.d.). Retrieved November 10, 2023, from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/reuse#>
- Eshrati, P., FadaeiNezhadBahramjerdi, S., EftekhariMahabadi, S., Azad, M., 2017. Evaluation of Authenticity on the Basis of the Nara Grid, in Adaptive Reuse OfManochehri Historical House Kashan, Iran. Archnet-IJAR: International Journal of Architectural Research, 11(3): 214–230. <http://dx.doi.org/10.26687/archnet-ijar.v11i3.1276>
- Gharaati, F., Mahdavinejad, M., Nadolny, A., & Bazazzadeh, H. (2023). Sustainable Assessment of Built Heritage Adaptive Reuse Practice: Iranian Industrial Heritage in the Light of International Charters. *The Historic Environment: Policy & Practice*, 0(0), 1–35. <https://doi.org/10.1080/17567505.2023.2261328>
- Hassan, M., 2023. Adaptive Reuse of Historic Buildings towards a Resilient Heritage. IntechOpen. <https://doi.org/10.5772/intechopen.110280>
- ICOMOS, 1964. The Venice Charter. International charter for the conservation and restoration of monuments and sites, ICOMOS (1964: Venice). Article 5.
- Kheirabadi, B.M., 2019. Adaptive Reuse Planning of Industrial Heritage StudyComplexes in Iran: Risbaf Industrial Complex Case [masterThesis, Eastern Mediterranean University (EMU) - DoğuAkdenizÜniversitesi (DAÜ)]. <http://i-rep.emu.edu.tr:8080/xmlui/handle/11129/5085>
- Lotfi, S., Sholeh, M., 2022. Adaptive Reuse Gradient from ‘Autocratic’ to ‘Creative’: A Context-based Anthology of Adaptive Reuse Experience in Tehran (1970-2020). *International Journal of Architectural Heritage* 16(3): 428–450. <https://doi.org/10.1080/15583058.2020.1793428>
- Plevoets, B., Van Cleempoel, K., 2013. Adaptive Reuse as an Emerging Discipline: An Historic Survey. In *Reinventing architecture and interiors: A socio-political view on building adaptation* (pp. 13–32). Libri Publishers.
- Wong, L., 2016. *Adaptive Reuse: Extending the Lives of Buildings*. Birkhäuser.

SÜRDÜRÜLEBİLİR PEYZAJ TASARIMI AÇISINDAN OKUL BAHÇELERİ

School Gardens in Terms of Sustainable Landscape Design

Hafize Nur Silay EMİR^{1*}

¹ Akdeniz Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Ana bilim Dalı, 07070, Antalya, Türkiye, Orcid No: 0000-0002-2636-5978

Makale Bilgisi

Makale Geçmişi:

Geliş	11.11.2023
Düzeltilme	07.12.2023
Kabul	12.12.2023

Anahtar Kelimeler:

Sürdürülebilir Peyzaj
Okul Bahçeleri
Çevre Eğitimi

ÖZ

Dünyadaki kaynaklar her geçen gün daha fazla tükenirken, çevre eğitimi konusu ön plana çıkmaktadır. Çevre eğitimi bireylerin yaşadıkları çevreye daha bilinçli yaklaşımlarını sağlarken, okul öncesi dönemlerden itibaren verilen çevre eğitimleri yaşamları boyunca bireylere çevre konusunda daha bilinçli davranmalarına, çevre hakkındaki olaylara daha duyarlı yaklaşımlarına yardımcı olur. Bu makalede, sürdürülebilir peyzajların sağlanmasında bireylerin eğitim almaları ve özellikle de okullardaki eğitime çevre eğitimi müfredatını entegre etme gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, dünyadan sürdürülebilir okul bahçesi örnekleri sunarak çevre dostu özelliklerini hem var olan okul bahçelerine entegre etmek hem de yapılması planlanan okulların yeşil alanlarının tasarlanmasına katkı sağlamaktır. Böylece, okul bahçelerindeki sürdürülebilir peyzaj uygulamaları öğrencilere verilen çevre eğitimini destekleme fırsatı sunacaktır. Bu çalışmada, dünyadan sürdürülebilir özellikleri ile öne çıkan 5 adet örnek okul bahçesi peyzaj tasarım kriterleri açısından incelenmiştir. Daha sonra, seçilen okulların peyzaj uygulamaları sürdürülebilir peyzaj tasarım kriterleri ve özellikle çevre eğitimi uygulamaları açısından değerlendirilmiş ve karşılaştırma esasına dayalı olarak öne çıkan özellikleri belirtilmiştir. Sonuç olarak, entegre edilebilecek bu özellikler okul bahçelerinin sürdürülebilir tasarımına ve yarının geleceği olan gençlerimizin çevre eğitimine katkı sağlayacaktır.

Article Info

Article History:

Received	11.11.2023
Revised	07.12.2023
Accepted	12.12.2023

Keywords:

Sustainable Landscape
School Gardens
Environmental Education

ABSTRACT

As the resources in the world become more depleted day by day, the issue of environmental education comes to the fore. While environmental education enables individuals to approach the environment they live in more consciously, environmental education given from pre-school periods helps individuals act more consciously about the environment throughout their lives and approach environmental events more sensitively. This article emphasizes the need for individuals to receive education in ensuring sustainable landscapes, and especially the necessity of integrating environmental education curriculum into education in schools. The aim of this study is to present examples of sustainable school gardens from around the world, to integrate their environmentally friendly features into existing school gardens, and to encourage the design of green spaces of planned schools. Thus, sustainable landscaping practices in school gardens will provide the opportunity to support environmental education given to students. In this study, 5 sample school gardens from around the world, which stand out with their sustainable features, were examined in terms of landscape design criteria. Then, the landscape practices of the selected schools were evaluated in terms of sustainable landscape design criteria and especially environmental education practices, and their prominent features were stated based on comparison. As a result, these features that can be integrated will contribute to the sustainable design of school gardens and the environmental education of our youth, who are the future of tomorrow.

* Corresponding author.

To Cite This Article: Emir, H.N.S. (2023). Sürdürülebilir Peyzaj Tasarımı Açısından Okul Bahçeleri. *Akdeniz University Journal of the Faculty of Architecture* 2(2), 156-177.

1. GİRİŞ

Dünyadaki inşaat sektörünün artmasıyla, kentlerde yeşil alanlar büyük oranda azalmış ve binaların arasında sıkışmış, böylece kentlerde yaşayan insanların doğa ile bağlantıları çoğunlukla bu alanlarla sınırlı kalmıştır. Yapılaşmanın artması ve teknolojinin gelişmesi ile insanlar doğadan uzaklaşmış ve kapalı alanlarda daha fazla zaman geçirmeye başlamıştır. Oysa ki yeşil alanlar, insanların doğa ile bağlarını güçlendiren, insan sağlığına olumlu etkileri olan, sosyal etkileşimi destekleyen, çevre duyarlılığını arttıran, ekolojik dengenin korunmasına katkı sağlayan yerlerdir. Bu nedenle kentlerdeki yeşil alanların planlanması, tasarımı, yönetilmesi ve kullanımını konusu önemlidir.

Kentlerdeki yeşil alanların önemli bir parçası olan okul bahçeleri, öğrencilerin zamanlarının büyük kısmını geçirdiği yerlerdir. Okul bahçeleri sayesinde öğrencilerin sosyal, fiziksel ve zihinsel olarak sağlıklı gelişebilmesi mümkündür. Aynı zamanda bu bahçeler çocukların doğa ile bağ kurdukları mekânlardır. Bilhassa gelişim çağındaki çocukların doğa ile bağlarının kuvvetli olması doğa bilinci kazanmalarında da etkili olmuştur ([Moore, 1997](#)). Dolayısıyla çocuklar sanal ortamlarda daha az vakit geçirmeye başlamıştır. Fakat, bu alanlar kullanıcı ihtiyaçlarını karşılama açısından nicelik ve nitelik olarak yeterli bir şekilde tasarlandığı sürece faydalı olabilirler ([Önder ve Akay, 2018](#)). Öğrenme düzeyinin artırılmasında öğretmenlerin okul binasını derslerde somut örnekler olarak kullanması ve sürdürülebilirlik eğitimi doğru sürdürülebilir olarak tasarlanmış okullar üzerinden anlatması etkili olacağı düşünülmektedir. Bu anlamda okullar gündelik bir öğrenme alanına dönüşebilir ve “yaşam boyu öğrenme” kapsamında hizmet verebilir ([Taşçı, 2015](#)).

Genç bireylerin doğa bilinci kazanmaları açısından doğadan koparılmamaları ve doğada bire bir deneyimlemeleri gerektiği [Herrington \(2007\)](#) tarafından vurgulanmıştır. Hatta okul bahçelerinde aktif bir şekilde çevre eğitimi destekleyici uygulamalar okuldaki dersler ile birlikte yürütülmelidir. Bu uygulamalar sayesinde öğrenciler, okul bahçesini daha etkin bir şekilde kullanarak sürdürülebilirlik, doğanın işleyişi, çevre farkındalığı kazanma ve çevre koruma hakkında gelişme kaydedecektir. Buna ek olarak, bahçede yapılan etkinliklerde kullanılan doğal malzemeler onların sanat, resim, okuma, yazma gibi alanlarda becerilerini geliştirmeleri için fırsat sunacaktır ([Herrington, 2007](#)).

Okul bahçeleri de kentlerdeki yeşil alanların bir parçasıdır ve iyi tasarlanmış bir okul bahçesi öğrencilere doğa sevgisini aşıl原因an bir laboratuvar olarak düşünülebilir. Öğrencilere uygulamalı öğrenme fırsatları sunarak çevre eğitimine önemli katkılar sunma potansiyeline

sahiptir. [Louv \(2008\)](#), oyunlarını geleneksel oyun alanları veya spor alanları yerine serbest biçimli oyun alanlarında düzenlemelerine izin verilirse çocukların “entelektüel bir bağlantı” kurabileceklerini ve yaratmaya, keşfetmeye, hayal gücüne ve yeniliğe katılabileceklerini belirtmiştir. Andrea Faber Taylor ve Frances Kuo’ nun incelemelerinde, çocuklardan bazılarının oynayacakları yerleri kendi başına seçtiklerini ve doğal ortamda çocukların odaklama yeteneğinin daha fazla olduğunu vurgulamışlardır ([Taylor ve Kuo, 2006](#)).

“Çevre eğitimi, toplumun her kademesinde yer alan insanların çevreye olan duyarlılığını geliştirmek, olumlu ve kalıcı davranış, değişiklikleri kazandırmak, kültürel, tarihi, doğal değerlerin korunması, çevre ile ilgili konulara daha hassas katılım gösterilmesi ve çevre sorunlarının giderilmesi” olarak tanımlanmaktadır ([Türkiye Çevre Atlası, 2004](#)). Doğa sevgisini aşıl原因 bir okul bahçesinde öğrenciler bahçecilik faaliyetleri aracılığıyla bitki büyümesi, toprak sağlığı ve suyun korunması gibi çevresel kavramları öğrenebilirler ([Şahin ve Dostoğlu, 2015](#)). Ayrıca sürdürülebilir prensipler ile tasarlanmış okul bahçeleri, okulların çevresel etkilerini azaltmalarına ve çevreye duyarlı bir toplum yaratmalarına yardımcı olmak adına çevre eğitimi müfredatlarında kaynak olarak kullanılabilir. Okul bahçelerini çevre eğitimine dahil ederek, öğrenciler çevre sorunlarına ilişkin daha derin bir anlayış geliştirebilir ve sürdürülebilir uygulamalara daha fazla dahil olabilirler ([Vural ve Yılmaz, 2018](#); [Taşçı, 2015](#); [Önder ve Akay, 2018](#); [Mercan, 2023](#); [Eminel Kutay ve Oğuz, 2020](#); [Karaburun vd., 2015](#); [Dede, 2018](#)).

Okul bahçeleri, ayrıca yerel topluluklar için sürdürülebilir peyzaj tasarımı ilkelerini teşvik etme potansiyeline sahiptir. Bahçede kompostlama, yağmur suyu hasadı ve yerel bitkilerin kullanılması gibi sürdürülebilir uygulamalar ile öğrenciler, atıkların azaltılmasını ve kaynakların korunmasını öğrenebilirler ([Vural ve Yılmaz, 2018](#)). Bu uygulamalar daha sonra daha büyük ölçekli peyzaj tasarımı projeleri için bir model görevi görebilir, toplum içinde olumlu değişime ilham verebilir ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik edebilir ([Başarangil ve Tokatlı, 2016](#)).

Öğrenciler aynı zamanda tasarlanan okul bahçeleri sayesinde ekosistem değerlerini, işlevlerini ve birbirleriyle bağlantılı olan doğal, yarı-doğal ve kültürel alanları doğrudan gözlemleyerek ve deneyimleyerek kavrayabilirler. [Eminel Kutay ve Oğuz \(2020\)](#) öğrencilerin gelişimlerine katkı sağlarken bulunduğu kentin yeşil alanlarını arttırılması, doğadan ilham alınarak tasarlanan ve bu gözlem ve deneyim imkânlarını sunan okul bahçesi ile mümkün olacağını belirtmiştir. Aynı zamanda, okul bahçelerinde gelişen doğa farkındalığının öğrenciler

ile birlikte, ailelerini ve tüm toplumu pozitif yönde değiştirerek çevresel ve sosyal sürdürülebilirliğe katkı sağlanabilir ([Eminel Kutay ve Oğuz, 2020](#)).

Okul bahçelerinin sürdürülebilir peyzaj uygulamalarının çevre eğitim müfredatlarına entegre edilmesi, çevreye duyarlı bireylerin yetiştirilmesinde ve yaşam boyu öğrenme açısından önemli bir etkiye sahip olabilir. Sürdürülebilir uygulamalar ve çevre bilinci öğrencilere küçük yaşlarda kazandırılarak sürdürülebilirliği ve çevresel sorumluluğu ön planda tutan yaşam boyu alışkanlıklar geliştirmelerine olanak sağlanabilir. Öğrencilerine sürdürülebilir uygulamaları ve çevre bilincini kazandırarak, sürdürülebilirliği ön planda tutan, çevreyi koruma konusunda bilinçli kararlar veren bireylerden oluşan bir nesil oluşturabilir. Aynı zamanda, Yıldız ve arkadaşlarına göre öğrencilere kendi yerel topluluklarında sürdürülebilir uygulamalar ve tasarımlarda aktif katılımcılar olma konusunda ilham verebilir ([Yıldız vd., 2021](#)).

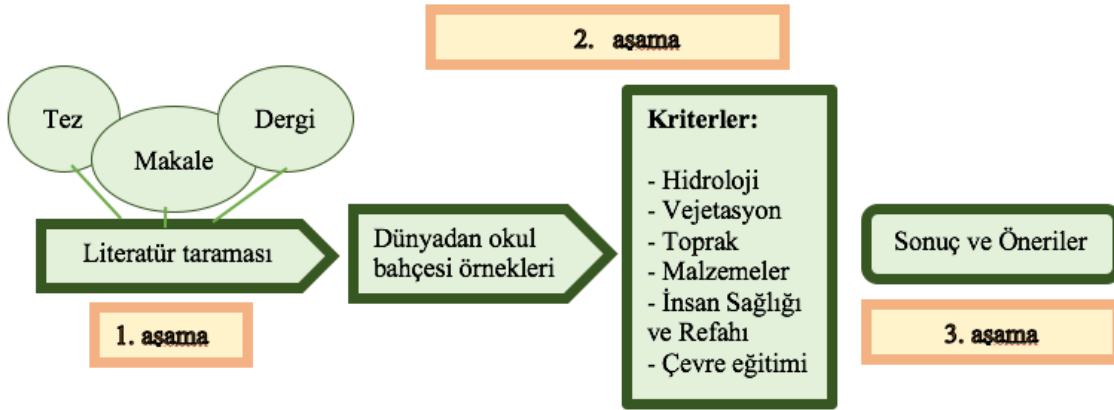
Çevre eğitimi ve sürdürülebilir peyzaj tasarımını teşvik etmenin yanı sıra, okul bahçeleri yerel ekosistemler üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabilir. Yerel yaban hayatı için bir yaşam alanı yaratarak ve yerel bitkilerin kullanımı yoluyla biyolojik çeşitliliği teşvik ederek, okul bahçeleri yerel ekosistemlerin sağlığını ve refahını destekleyebilir ([Şahin ve Dostoğlu, 2015](#)). Bu, çevrenin genel sağlığına katkıda bulunabilir ve daha sürdürülebilir bir geleceği teşvik edebilir. Bu nedenle okul bahçeleri hem öğrencilere hem de yerel topluluğa fayda sağlayan, çevre koruma ve eğitim için değerli bir araç olarak hizmet etme potansiyeline sahiptir.

Sürdürülebilirlik prensipleri doğrultusunda tasarlanmış okul bahçeleri, aynı zamanda çocukların yaratıcılıklarını, hayal güçlerini, problem çözme becerilerini ve eleştirel düşünme yeteneklerini geliştiren mekanlardır. Okul bahçeleri, öğretmenlere de derslerini daha ilgi çekici, uygulamalı ve etkili bir şekilde işleme imkânı sağlayabilir. Buna ek olarak, okul bahçeleri öğrencilerin akademik başarısını etkilemektedir. Bu konu hakkında birçok araştırma yapılmıştır. Yapılan bir araştırmada, daha fazla yeşil alana sahip okullarda öğrencilerin matematik ve fen bilimleri derslerinde daha yüksek notlar aldığı bulunmuştur ([Evrans, 2012](#)). Okul bahçelerindeki yeşil alanların etkisini daha fazla arttırabilmek için sürdürülebilir peyzaj tasarım kriterleri dikkate alınmalıdır.

Bu çalışmanın amacı, dünyadan sürdürülebilir okul bahçesi örnekleri sunarak çevre dostu özelliklerini hem var olan okul bahçelerine entegre etmek hem de yapılması planlanan okulların yeşil alanlarının tasarlanmasına katkı sağlamaktır. Ayrıca, tasarlanan okul bahçelerinin çevre eğitimi desteklemesi ve sürdürülebilirlik ilkeleriyle tasarlanmış ortamlar sayesinde yarının geleceği olan gençlerin çevre hakkında bilinç ve davranışlarının gelişmesi amaçlanmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırma metodunun ilk aşamasında, akış şemasında ([Şekil 1](#)) gösterildiği gibi okul bahçelerinin eğitim mekânı olarak değerlendirilmesi konusunda makaleler, tezler, kongre ve sempozyum bildirimleri araştırılarak bir literatür çalışması yapılmıştır. Bu literatür çalışması sonucunda, okul bahçesi tasarım kriterleri (su, geri dönüşüm, malzeme, toprak, bitki yetiştiriciliği...), okul bahçelerinin çevre eğitimindeki rolü ve sürdürülebilir okul bahçesi tasarımları konularının ön plana çıktığı görülmüştür.

Şekil 1. Çalışmanın akış süreci

Figure 1. Flow process of the study

Çalışmanın ikinci aşamasında, [Şekil 2](#)'de gösterilen İngiltere, Finlandiya, Danimarka ve Amerika'daki sürdürülebilir özellikleri ile öne çıkan 5 adet örnek okul bahçesi peyzaj tasarım kriterleri açısından incelenmiştir. Hidroloji, vejetasyon, toprak, malzemeler, insan sağlığı ve refahı açısından değerlendirilmiş, özellikle okul bahçelerinin çevre eğitiminde laboratuvar rolü üzerine yoğunlaşmıştır.

Üçüncü aşamada, seçilen okulların peyzaj uygulamaları sürdürülebilir peyzaj tasarım kriterleri ve özellikle çevre eğitimi uygulamaları açısından değerlendirilmiş ve karşılaştırma esasına dayalı olarak öne çıkan özellikleri belirtilmiştir. Son olarak elde edilen veriler ışığında sürdürülebilir okul bahçeleri için öne çıkan tasarım kriterleri sunulmuştur.

Şekil 2. Seçilen okulların bulunduğu ülkelerin konumu (Amerika, Finlandiya, Danimarka, İngiltere).

Figure 2. Distribution of selected schools on the map (America, Finland, Denmark, England).

3. BULGULAR

3.1. Okul Bahçeleri için Sürdürülebilir Peyzaj Tasarım Kriterleri

Sürdürülebilir peyzaj tasarımı, doğal çevre ve ekolojik yapıyı korumayı ve geliştirmeyi hedefler. Sanayileşme ve küresel ısınmanın etkileriyle bozulan ekolojik yapıyı onarmak için bu yaklaşımı benimsemek önemlidir ([Şenol ve Gürbey, 2020](#)). [Onur \(2012\)](#)'a göre, peyzaj tasarım ve yönetiminde ekolojik yaklaşımlar; bitkisel tasarım, sürdürülebilirlik, estetik, alan misyonu, yönetim ve bakım, alana uygunluk, yaban hayatı organizasyonu'ndan oluşan yedi ana başlıkta toplanmıştır. Bu ana başlıklar da dikkat edilmesi gereken konulara değinmiştir. Bu konular kısaca aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- “Mevcut peyzaj karakterinin korunması, doğal gelişime müdahalenin sınırlı olması, doğal görünümün korunması,
- Mevcut habitatların korunması ve onarımı,
- Ekolojik şartlar (topoğrafya, toprak, mikro klima vb.) ile tarihi ve kültürel değerlere uygun tasarım,
- Ekolojik değeri olan peyzaj estetiğinin öne çıkarılması,
- Alanın doğal yapısıyla bağdaşan, insan doğa etkileşimini arttıracak sosyal ihtiyaçlara uygun aktivitelere yer verilmesi,

- Yerel ve geri dönüşümlü, düşük bakım giderleri olan materyaller ile yerel bitki türlerinin kullanımı,
  - Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı,
  - Enerji tüketimini azaltacak düzenlemeler yapılması
  - Biyolojik çeşitliliğin desteklenmesi ve soyu tehlikede olan türlere yaşam ortamı sağlanması,
  - Alan yönetimi ve bakımında geri dönüşüm uygulamalarına yer verilmesi.
  - Sürdürülebilir, ekolojik yönetim politikalarının kullanımı,
  - Kentsel ekosistemlerin ve yaban hayatının korunup desteklenmesi,
  - Toplumda çevresel bilincin oluşturulması, ekolojik estetik kavramın geliştirilmesi”
- ([Onur, 2012](#); [Korkut vd., 2017](#)).

Dünyada sürdürülebilir alanlar tasarlamak için kullanılan birçok sertifika sistemi vardır. Amerika Peyzaj Mimarları Topluluğu (ASLA)’nın geliştirdiği 'The Sustainable Sites Initiative' Peyzaj Mimarlığı alanında kullanılmaktadır. ASLA’ya göre sürdürülebilir peyzaj tasarımı için dikkate alınması gereken sürdürülebilir peyzaj kriterleri [Tablo 1](#)’de gösterildiği gibi beş başlıkta ele alınmaktadır ([ASLA, 2023](#)).

Tablo 1. ASLA Sürdürülebilir Peyzaj Kriterleri

Table 1. ASLA Sustainable Landscape Criteria

ASLA Sürdürülebilir Peyzaj Kriterleri	
Hidroloji	Hidrolojik işlevleri koruma ve yeniden yapılandırma
	Kullanılan suyun temizlenmesi ve yönetimi
	Yağmur suları yönetimi ve tasarımı
	En az su kullanımını sağlamak
İnsan Sağlığı ve Refahı	Kültür ve tarihi canlı tutmak
	Doğal görüntülere odaklanmak
	Yerleşim alanlarını kullanıcı dostu hale getirmek
	Zihinsel yapılanma, sosyal etkileşim ve fiziksel aktivite
Malzemeler	Kentsel ısı adası etkisini azaltmak
	Sıfır atık seviyesine ulaşmaya çalışmak
	Malzemelerin yaşam döngüsünü dikkate almak
	Yerel ve sürekliliği olan malzemeler tercih edilmesi
	Mevcut malzemelerin kullanılması
	Hava kirliliğini azaltmak
Vejetasyon	Doğal yaşamı minimum kesintiye uğratma
	Enerji tüketimini azaltmak için bitkilendirme

	Yere özgü türlerin kullanımı
	Olası yangın hasarını azaltarak planlama
	Mevcut bitki örtüsünün korunması ve kullanılması
Toprak	Özellikli toprakların sağlığını iyileştirilmesi
	Kompost kullanımı
	Sağlıklı toprakların korunma ve kullanılması

3.2. Dünyadan sürdürülebilir okul bahçeleri örnekleri

Okul bahçeleri olumlu özelliklerle tasarlandığında pozitif bir öğrenme çevresi oluşturabilmektedir. Araştırmalar okul bahçelerinin akademik performansı artırması ve bilim ve çevre çalışmalarına olan ilginin artmasıyla birlikte öğrencilerin öğrenme çıktıları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabileceğini göstermiştir ([Önder ve Akay, 2018](#)). Sürdürülebilir okul bahçeleri, çevre dostu malzemelerin kullanıldığı, enerji verimliliği ve su tasarrufu sağlayan, doğal süreçlerle uyumlu ve çocukların gelişimine katkıda bulunmaktadır ([Taşçı, 2015](#); [Sürücü, 2021](#)). Çalışmanın bu bölümünde dünyadaki başarılı sürdürülebilir okul bahçesi örnekleri (Sipoonlahti Okulu - Finlandiya, St. Francis Assisi Akademisi - İngiltere, Kingsmead İlköğretim Okulu - İngiltere, Risskov Okulu - Danimarka ve Sidwell Friends Orta Okulu - Amerika) çevre eğitiminde öne çıkan özellikleri ile paylaşılmıştır.

3.2.1. Sipoonlahti Okulu (Finlandiya)

Bu okul, yeni Finlandiya müfredatını desteklemek için yeni ve eski yapıların, iç ve dış mekânların birleştiği bütünsel bir öğrenme ortamıdır. Öğrenme ortamı olarak sadece iç mekânlar değil dış mekânlar da kullanılmaktadır. Açık alanlarda öğrenciler müfredat konularını deneyimleyerek öğrenme fırsatı bulmakta ve böylece kendi yaşamları ile konular arasında bağlantılar kurmaktadır. Okul bahçesi öğrenme ortamı olarak tasarlanmıştır. Kampüs bahçesi, farklı öğrenme temalarına ve spor aktivitelerine hizmet edecek şekilde tasarlanmıştır ([ArchDaily, 2020](#)).

Çeşitli yönlerden öğrenebilme imkânı sunması Sipoonlahti Okulunun önem verdiği bir konu olmuştur. [Şekil 3](#)' te belirtildiği gibi, okul saatleri dışında, yerel halkın kullanabileceği bir açık alan haline dönüşebilmektedir. Ayrıca, zeminde toplanan yağmur suyu akışı sulak alana yönlendirilerek öğrenme ortamı oluşturulmuştur ([Sürücü, 2021](#)). Böylece, çocuklar kampüs göletinde keşiflerini daha ileriye taşıyabilmektedirler ([ArchDaily, 2020](#)).

Şekil 3. Sipoonlahti Okulu, herkese açık tasarlanması ve yağmur suyunun sulak alanda toplanması ([Sürücü, 2021](#)).

Figure 3. Sipoonlahti School, designed to be open to everyone and collecting rainwater in the wetland ([Sürücü, 2021](#)).

3.2.2. St. Francis Assisi Akademisi (İngiltere)

Yerel bölgedeki kuraklık ve suyun önemi hakkında okulda su depoları kurulması için önlemler alınmıştır. Damlama sulama sistemlerinden vazgeçerek, yerli ve kuraklığa dayanıklı bitkiler dikilmesi benimsenmiştir ([St. Francis of Assisi, 2022a](#)). Beton binanın çatısının bir alanı sedumla kaplanarak yeşil çatı uygulaması yapılmıştır ([Şekil 4](#)). Bu okulda yağmur suyu çatıdan toplanıyor ve bu sayede bina içindeki 5.000 litrelik depo tuvaletlerin ihtiyacını karşılıyor. Dijital monitörler toplanan su miktarını gösterir. Daha sonra bir grup öğrenci bu su döngüsü sistemini akranlarına açıklamaya gönüllü olmuştur ([Wilkinson, 2008](#)). Aynı zamanda, yağmur suyu okul bahçesinde de kullanılmaktadır ve [Şekil 5](#)' te gösterildiği gibi öğrenciler yetiştirdikleri sebze ve meyveleri ihtiyaç sahiplerine ulaştırarak bir sosyal sorumluluk projesi gerçekleştirmişlerdir. Okul aynı zamanda biyolojik çeşitliliğe katkı sağlayan kelebek yaşam alanı bahçesine sahiptir ve bu öğrenme için bir kaynak sağlamaktadır ([St. Francis of Assisi, 2022a](#)).

Şekil 4. St. Francis Assisi Akademisi, öğrencilerin dahil olduğu bahçecilik faaliyetleri ([Fira Landscape Architecture, 2017](#); [Cameron ve Millard, 2021](#))

Figure 4. St. Francis Assisi Academy, gardening activities involving students ([Fira Landscape Architecture, 2017](#); [Cameron and Millard, 2021](#))

Okuldaki öğrencilere haftalık sürdürülebilirlik eğitimi verilmekte ve bu sayede tüm okulun katılımıyla kullandıkları enerji miktarını azaltmak için iş birliği yapılmaktadır. Ayrıca, sürdürülebilir atık yönetimi, çöpleri azaltma, yeniden kullanma ve geri dönüştürme konusunda öğrenciler bilgilendirilmektedir.

Şekil 5. Okulda yetiştirdikleri sebzeler (St. Francis of Assisi, 2022b)

Figure 5. Vegetables they grow at school (St. Francis of Assisi, 2022b)

3.2.3. Kingsmead İlköğretim Okulu (İngiltere)

Bu okul, sürdürülebilir okullara verilebilecek iyi bir örnektir (Ekoyapı, 2014). Doğayla uyumlu olarak tasarlanan okul binası tek katlı olarak inşa edilmiştir (Şekil 6). Okulun çevresel özellikleri öğrencilere sürdürülebilirliği öğretmek için müfredat programına dahil edilerek kullanılmaktadır (Çelik, 2020). Çevre dostu malzeme kullanımı, yenilenebilir enerji sistemleri, yalıtım uygulaması ve yağmur suyu hasadı öne çıkan çevre dostu özellikleridir (Ekoyapı, 2014).

Şekil 6. Kingsmead İlköğretim Okulu (Çelik, 2020).

Figure 6. Kingsmead Primary School (Çelik, 2020).

Çatı üzerine düşen yağmur suyunun daha etkin bir şekilde toplanmasının sağlanabilmesi için binanın çatısında geleneksel çatı uygulamalarında yaygın olarak göremediğimiz ters çatı uygulaması yapılmıştır. Bu sayede gri su kullanımı sağlanarak şebekeden gelen temiz su kullanımı azaltılırken çatı olukları ve yağmur borularının kullanımına gerek kalmamıştır.

Ayrıca, şeffaf tahliye borusu sayesinde okulun merkezine incek şekilde konumlandırılmış, çocukların ilgisini çekerek suyun tahliye edilmesi işlemini görmeleri sağlanmıştır ([Çelik, 2020](#)). Bu projedeki ilgi odağı, ne kadar çok yağmur suyunun toplandığını gösteren elektronik bir panel olmuştur. Öğrenciler bu sayede su döngüsünün nasıl olduğunu anlayarak yağın yağmur suyunun ihtiyaçları için tekrar kullanılabilceğini ve suyun önemini anlayabilmektedir ([Ekoyapı, 2014](#)). Yağmurlu havalarda bu paneller, öğrencilerin matematik ve coğrafya dersleri için eğitsel bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu veriler yıllık ortalamaların hesaplanması gibi karmaşık matematik problemlerini çözmede de kullanılabilir ([Çelik, 2020](#)).

Sınıflarda oyun alanları ile ilişkili [Şekil 7](#)' de gösterilen kış bahçeleri oluşturulmuştur. Bu bahçeler dış mekân ile iç mekân arasında ısı kaybını azaltıyor ve depolama ya da bitkilendirme alanı olarak kullanılmaktadır ([Çelik, 2020](#)).

Şekil 7. Kingsmead İlköğretim Okulu kış bahçesi ([Çelik, 2020](#)).

Figure 7. Kingsmead Primary School winter garden ([Çelik, 2020](#)).

3.2.4. Risskov Okulu (Danimarka)

Bu okul binasının dış cephesine ([Şekil 8](#)), zemin katla birinci katı birbirine bağlayan eğimli bir çocuk oyun alanı tasarlanmıştır ([Şekil 9](#)). Oyun alanı eğimi, öğrencilerin istek ve talepleri doğrultusunda öğretmenler, pedagoglar ve belediye iş birliğiyle tasarlandı. Tasarlanan çocuk oyun alanı içerisinde kaydırak, oyun alanı, tırmanma ağı, dinlenme alanından oluşmaktadır. Tırmanma alanları ve atlama çubukları için ekolojik kompozitler kullanılmıştır. Aynı zamanda öğrenciler tasarlanan bu alanı hem dış mekandaki dersler için hem de seyirci olarak futbol maçlarında tribün gibi kullanırlar ([Sürücü, 2021](#)). Buna ek olarak alanda oluşturulan bitki tarhlarında, öğrenciler sebze ve meyve yetiştirmeyi öğrenerek yenilebilir bitkilerin hasadını yapma fırsatı bulmaktadır.

Şekil 8. Risskov Okulu genel görünüş (Landezine, 2020).

Figure 8. Risskov School general view (Landezine, 2020).

Şekil 9. Eğimli çocuk oyun alanı (Hansen, 2021)

Figure 8. Sloped children's playground (Hansen, 2021)

Faaliyetlerin uzak bir tesiste izole edilmesi yerine sınıfların bitişiğine yerleştirilmesi, öğrencileri dışarı çıkmaya teşvik etmektedir. Oyun alanının yakınlığı ve iyi tanımlanmış ölçeği, onu kolayca erişilebilir kılmaktadır. Bu, bazı çocukların “büyük sahnedeki” korktukları ve oyuna girmekte zorluk çektikleri klasik açık okul bahçesine güzel bir alternatiftir (Playground and Landscape, 2022).

3.2.5. Sidwell Friends Orta Okulu (Amerika)

Sürdürülebilir özellikleri ile öne çıkan bu okulda bitkilendirilmiş çatılardaki yağmur suyu filtrelenmiştir. Daha sonra doğal olarak arıtılan atık su, tuvaletlerde ve soğutma kulelerinde yeniden kullanılarak okulun içme suyu kullanımını önemli ölçüde azaltmaktadır (Kieran Timberlake Architects, 2010). Ayrıca, bahçecilik faaliyetlerinde de hasat edilen sudan faydalanılmaktadır. Okul binasının tasarım sürecinde kampüsün içinde yer aldığı nehir havzası

ekolojik bir değer olarak ele alınmış ve tasarımın başlangıç noktasını oluşturmuştur. Çevre bilinci açısından öğrenciler, doğal kaynaklar ile yapılı çevre arasındaki ilişkiyi analiz ederek binayı bir öğretim aracı olarak kullanılmaktadır ([Şekil 10](#)). Böylece suyun verimli kullanımı öğrenilmektedir.

Okul binası, birçok otobüs durağına ve metro durağına yürüme mesafesinde bir konumda bulunmaktadır. Bisiklet park yerleri de mevcuttur. Park alanı yer altı otoparkında olduğundan park edilmiş arabaların yerini 80' den fazla yerli bitki türü almıştır ([Malin, 2010](#)).

Okulun pencerelerini yaz güneşinden korumak için ahşap çıtalar kullanılmıştır ve bu çıtalar geri dönüştürülmüş ahşaptan (100 yıllık şarap fiçilerinden) yapılmıştır. Aynı zamanda, spor salonunun tribünleri ve bahçedeki ahırlar geri dönüştürülmüş malzemelerle inşa edilmiş ve öğrenciler bu süreçte görev almışlardır.

Şekil 10. Sidwell Friends okul bahçesi ([ASLA, 2018](#)).

Figure 10. Sidwell Friends school garden ([ASLA, 2018](#)).

Sidwell Friends okulunda, yiyecekler hem çevre hem de öğrencilerin sağlığı için sürdürülebilir şekilde üretilmektedir. Günlük sıcak öğle yemeklerinde yerel olarak yetiştirilen sebzeler, tamamen doğal etler ve hormonsuz süt gibi seçenekler sunulmaktadır. Masa ve mutfak atıkları günlük olarak toplanmakta ve kompostlanmaktadır. Kafeteryadaki sebzelerin bir kısmı, bu kompostla iyileştirilen toprakta yetiştirilmektedir.

Okul, böcek ilacı kullanımını en aza indirmekte ve on yıldan fazla bir süredir yalnızca yerli türler ekmektedir, bu da su tüketiminin azalmasına ve vahşi yaşam için uygun ortam oluşturulmasını sağlamaktadır ([Sidwell Friends, 2023](#)).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Günümüzde çevre sorunlarının hızla artması çevreye duyarlı bireyler yetiştirme gereksinimini hızla artırmaktadır. Bu ihtiyaca hizmet etmek için sürdürülebilir çevre eğitimi ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda çevre eğitiminin etkili bir şekilde verilebileceği okulların tasarımı kritik bir öneme sahiptir. Eğitimde kullanılacak önemli bir materyal olarak okul binaları ve bahçeleri, erken yaşlarda çevre bilincinin artırılmasında ve bu bilinci yaşamlarının devam eden yıllarında sürdürebilmesi bakımından etkin bir rol oynayacaktır.

Okul bahçeleri öğrencilerin çevreye duyarlı, aktif ve sağlıklı bir birey olmaları açısından önemlidir. [Tepebağ ve Arnas \(2017\)](#) okul bahçeleri öğrencilerin beceriler kazanarak gelişmelerine yardım etme ve eğitimi destekleme açısından önemli bir rol oynamaktadır. Bu alanlar çocukların kolay ve güvenilir bir şekilde ulaşabilecekleri tek açık alanlardır ([Aktas Arnas, 2019](#)).

Ülkemiz genelinde ise okul bahçelerinin büyük çoğunluğu ‘çocuk-doğa’ ilişkisinin gelişmesine katkı sağlamamaktadır. [Köse ve Barkul’ a \(2012\)](#) göre, ülkemizde eğitim yapıları çoğunlukla bulunduğu çevre ile bağlantıları olmayan, çevre eğitimin genellikle verilmediği, çevre eğitimini destekleyen tasarıma sahip olmayan binalar olarak değerlendirilir. Genellikle asfalt ve betondan oluşan okul bahçeleri çocuklara özgürce oyun alanı oluşturmaktan uzaktır ve çoğunlukla otopark görevini üstlenmektedir. Halbuki; okul bahçeleri çocukların doğa ile bağlantılarını güçlendirmeli ve teşvik edici öğrenme olanakları sunmalıdır.

Okul bahçelerinin öğrencilerin eğitimlerinde süreklilik sağlanabilmesi adına belirli planlamalar ile tasarlanmalıdır. Eğitim yalnızca sınıflarda değil, dışarıya ile bir bütün olarak verilmelidir. Fakat öğrencilerin gelişimi açısından önemli olan bu alanlar genellikle otopark olarak tasarlanıyor, yüzeyi için beton veya asfalt kaplama tercih ediliyor, içerisinde sınırlı sayıda ağaç ile az da olsa bahçe görünümü kazandırılıyor ([Safi, 2022](#)). Okul bahçeleri gelişigüzel hazırlanmış, eğitimden uzak bir alan olarak değil, çocukların gelişimlerinin desteklenebileceği açık hava oyun alanları olarak planlanmalıdır ([Campbell, 2013](#)). T. C. Millî Eğitim Bakanlığı, okul bahçelerinin monoton ve soğuk görünmesini engellemek için asfalt ve beton gibi sert zeminlerin azaltılmasını, bu mekânların doğadan ilham alınarak ve sürdürülebilirlik ilkelerini destekleyerek tasarlanmasını, ayrıca sert yüzeyler yerine geniş çim alanların kullanılmasını ve iklim bölgesine uygun olarak bahçeyi çevreleyecek sınır ağaçlarının seçilmesini önermiştir ([MEB, 2015](#)). Bu düzenlemeler yapılırken daha doğru sonuçlar için peyzaj mimarları, pedagoglar ve kullanıcılar ile birlikte çalışılmalıdır. Fakat, ülkemizdeki

uygulamalarda hem peyzaj mimarları tarafından tasarlanmayan standart okul binaları ve bahçeleri göze çarpmakta, hem de bakanlığın önerdiği özellikleri taşımayan birçok mevcut okul bahçesi bulunmaktadır.

Halbuki, etraflarındaki şeyler ile etkileşimde bulunmaları bakımından öğrencilerin zamanlarının büyük bir çoğunluğunu geçirdikleri okul bahçeleri büyük bir önem taşır. [Dyment \(2005\)](#), okul bahçeleri müfredatta aktif olarak kullanılırsa, öğrencilerin eğitim alırken duyu organlarını kullanarak ve deneyimleyerek öğrenme fırsatı kazanacağı ve çok yönlü olarak gelişeceği görüşündedir.

Bu çalışmada, dünyadan sürdürülebilir okul bahçeleri tasarımı ve okul bahçelerinde uygulanan çevre eğitimi faaliyetleri sunulmuştur. İncelenen okul bahçeleri ışığında, sürdürülebilirlik kriterlerinin önemli örnekleri vurgulanmıştır. Okul bahçelerindeki sürdürülebilir peyzaj uygulamaları incelenmiş ve bu uygulamaların çevre eğitimi açısından önemi araştırılmıştır. Türkiye'deki okulların bahçelerine adapte edilebilecek sürdürülebilir peyzaj uygulamalarına ışık tutacaktır.

Çevre eğitimini müfredatlarına dahil eden ve sürdürülebilir peyzaj tasarımına sahip dünyadan örnek okul bahçelerini incelendikten sonra bu okulların çevre dostu özellikleri ve eğitimde öne çıkan uygulamaları karşılaştırılmıştır.

Danimarka'daki Risskov Okulunda tasarlanan çocuk oyun alanındaki kaydırak, atlama çubukları ve tırmanma ağı çocukların fiziksel olarak gelişimlerine olumlu katkılar sunan uygulamalardan bazılarıdır. Yapısal peyzaj elemanları dışında, öğrenciler için oluşturulacak sebze ve meyve bahçeleri, biyolojik çeşitliliği arttıran kelebek bahçeleri, yalıtıma katkı sağlayan ve yağmur sularının çatıdan toplanmasına yardım eden yeşil çatı bahçeleri örnek okul bahçeleri kapsamında önerilen sürdürülebilir peyzaj yaklaşımlarıdır.

St. Francis Assisi Akademi, sürdürülebilir özelliklerini müfredatına çevre eğitimine yansıtmayı büyük ölçüde başarmıştır. Örneğin çatıdan yağmur suyu toplanarak tuvaletlerde ve bahçe sulanmasında kullanılmaktadır. Ayrıca öğrenciler, çekilen su miktarını gösteren dijital monitörlerden bilgi alabilmekte ve sistemle ilgili deneyimlerini akranlarıyla paylaşabilmektedir. Böylece hem kendileri hem de iletişim kurdukları sosyal çevreler suyun etkin kullanımı konusunda bilinçlenmiş oluyorlar.

Dünyadan okul örnekleri çevre eğitiminde öne çıkan kriterleri açısından incelenip karşılaştırılması [Tablo 2](#)' de verilmiştir. Çalışmaya konu okulların sürdürülebilir peyzaj kriterlerine ([ASLA, 2023](#)) göre durumları ise [Şekil 11](#)' de gösterilmiştir.

Şekil 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 ve 10' da bahsedilen okul örnekleri, sürdürülebilir okul bahçeleri tasarlarken dikkat edilmesi gereken prensipleri vurgulamaktadır. Unutulmamalıdır ki, her bir okul bahçesi eşsiz özelliklere sahiptir ve farklı ihtiyaçları olabilir. Bu yüzden, bu prensiplerin her bir okul bahçesi için ayrı ayrı değerlendirilmesi ve uygulanması gerekmektedir.

Aynı zamanda iklim krizine karşı genç nesillerin yetiştirilmesinde okul bahçelerinin tasarım süreçlerine öğrencilerin de dahil edilmesi faydalı bir eylem niteliğindedir. Okul bahçesinde bahçecilik aktivitesine katılan çocuklar doğal süreçleri ve yaşayan ekosistemi hem öğrenip hem de onun bir parçası haline gelerek çevresine daha duyarlı davranırlar. Öğrencileri birçok açıdan geliştirirken, bulunduğu kentin yeşil alanlarını arttırması açısından fırsatlar sunan ve sürdürülebilirlik ilkeleri ile tasarlanan okul bahçeleri önemli bir role sahiptir. Bir başka fayda olarak, okul bahçelerinde gelişen doğa farkındalığın öğrenciler ile birlikte, ailelerini ve tüm toplumu pozitif yönde değiştirerek çevresel ve sosyal sürdürülebilirliğe katkı sağlanabilir ([Eminel Kutay ve Oğuz, 2020](#)).

Tablo 2. Dünyadan incelenen okul bahçesi örneklerinin çevre eğitiminde öne çıkan özellikleri
Table 2. Prominent features of school garden examples examined from around the world in environmental education

Okul	Ülke	Çevre eğitiminde öne çıkan konular
Sipoonlahti Okulu	Finlandiya	Yağmur suyu akışını sulak alana yönlendirilerek öğrenme ortamı oluşturur Okul bahçesi yerel halkın kullanımına açıktır (erişilebilir bir eğitim ortamı)
St. Francis Assisi Akademisi	İngiltere	Yağmur suyu hasadının öğrenciler tarafından gözlemleyebildiği monitörlerin olması Hasat edilmiş yağmur suyunun öğrenciler tarafından bahçecilik faaliyetlerinde kullanılması Kelebek yaşam alanı ile biyolojik çeşitliliğe katkı sağlaması Sosyal sorumluluk projesi kapsamında öğrencilerin yetiştirdikleri sebze ve meyveleri ihtiyaç sahipleri ile paylaşması Yeşil çatı ve sürdürülebilirlik eğitimi
Kingsmead İlköğretim Okulu	İngiltere	Ters çatı uygulaması yapılarak çatı üzerine düşen yağmur suyunun borulara gerek kalmadan toplanması, öğrencilerin hasat edilen yağmur suyunu görebileceği elektronik panel uygulaması
Risskov Okulu	Danimarka	Eğimli bir çocuk oyun alanı, ekolojik kompozitlerle oluşturulmuş tırmanma alanları ve atlama çubukları, bitki tarhlarında öğrencilerin sebze ve meyve yetiştirmeyi öğrenmesi, erişilebilir oyun alanı

Sidwell Friends Orta Okulu	Amerika	Bitkilendirilmiş çatılardaki yağmur suyu filtrelenmesi ve hasat edilen suyun bahçecilik faaliyetlerinde kullanılması Okulun çevresindeki doğal peyzajı koruyarak tasarlanmış olması Bisiklet parklarının bulunması, park alanının yer altı otoparkında çözümlenmesi ve yerli bitki seçimleriyle daha fazla yeşil alana sahip olması Geri dönüştürülmüş ahşaptan spor salonu tribünleri ve ahır inşa edilmesi ve öğrencilerin bu sürece dahil edilmesi Öğle yemeğinde artan atıkları kompostlama olarak değerlendirilmesi Çevreye olan zararı en aza indirmek için böcek ilacı kullanımını en aza indirmek ve yerli bitkilerin kullanılması
-----------------------------------	----------------	---

Yağmur suyu	Erişilebilir kullanım	Yeşil çatı	Çevre eğitimi	Biyçeşitlilik	Bahçecilik
Sosyal sorumluluk	Ekolojik tasarım	Bisiklet parkı	Yerel bitki	Geri dönüştürülmüş malzeme	Kompostlama

Şekil 11. Çalışmaya konu okulların sürdürülebilir peyzaj kriterlerine (ASLA, 2023) göre durumları

Figure 11. Distribution of sustainable features of schools on the map

Buna ek olarak, okul bahçelerinin tasarım sürecinde peyzaj mimarları, mimarlar, pedagoglar, öğretmenler, öğrenciler birlikte çalışması önemlidir. Tasarlanan mekânın çevre eğitiminin sağlanmasında ve çevresel farkındalığı oluşturmada bir laboratuvar görevi gördüğü

unutulmamalıdır. Böylece, okul bahçesi bir ders kitabı olarak müfredatta kullanılabilir ve çevresel sürdürülebilirliği sağlamaya katkıda bulunabilir.

Sürdürülebilir çevre eğitiminin okul bahçeleri tasarımına entegre edilmesi ve toplumun önemli bir bölümünü oluşturan gençlerin çevre sorunlarına yönelik tutum ve davranış geliştirmesi gelecekte karşılaşılabilecek çevre sorunlarının giderilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Aktaş Arnas, Y., 2019. Çocuk Merkezli Öğrenme Ortamları (2). Aktaş Arnas, Y. (Ed.) Ankara: Pegem Akademi.

ArchDaily, 2020. “Sipoonlahti School Extension / Architects Rudanko + Kankkunen + AFKS”, <https://www.archdaily.com/951701/sipoonlahti-school-extension-architects-rudanko-plus-kankkunen>, (Erişim tarihi, 07.12.2023).

ASLA, 2018. The Landscape Architecture Firm Award, https://www.asla.org/uploadedFiles/CMS/Media/News_Releases/AndropogonNomination.pdf, (Accessed in November 2023).

ASLA, 2023. Sustainable Landscape Criteria, The Sustainable Sites Initiative, <http://www.sustainablesites.org>.

Başarangil, I. ve Tokatlı, C., 2016. Botanik Bahçelerinde Sürdürülebilir Yönetim İlkeleri: Örnek Botanik Bahçeleri, 2. Ulusal Sürdürülebilir Turizm Kongresi, Antalya.

Cameron, L., Millard, R., 2021. “Spreading Their Wings, St. Francis Assisi Catholic Schools Magazine”, <https://www.sfoa.catholic.edu.au/news-events/news?newsItem=18088>(14.09.2023).

Campbell, H., 2013. Landscape and Child Development, A Design Guide for Early Years-Kindergarten Play-Learning Environments. Toronto: Toronto District School Board and Evergreen.

Çelik, F., 2020. Eğitim Yapıları Dersi, Kingsmead İlköğretim Okulu, <https://prezi.com/p/xkfnhdifk21/egitimyapilar/?frame=0c78b15b3f1b413ff1fd6c2b7c4a63f277619f81>, (Erişim tarihi, 12.10.2023).

- Dede, A., 2018. Okulda Doğa Eğitimi ve Perma kültür Bahçesi, <https://www.yesilcocuk.com/okulda-doga-egitimi-permakultur/>, (Erişim tarihi, 23.07.2022).
- Dyment, J. E., 2005. Green school grounds as sites for outdoor learning: Barriers and opportunities. *International Research in Geographical & Environmental Education* 14(1), 28–45.
- Ekoyapı, 2014. “On Sürdürülebilir Okul binası Örneği”, <https://www.ekoyapidergisi.org/10-surdurulebilir-okul-binasi-ornegi>, (Erişim tarihi, 20.10.2023).
- Eminel Kutay, M. ve Oğuz, D., 2020. Okul Bahçeleri Tasarım Standartlarının Yeşil Altyapı Araçları Açısından Değerlendirilmesi, *Peyzaj*, 2 (1), 12-21. DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/peyzaj/issue/55616/649011>
- Evrans, A., 2012. Sürdürülebilir Yapım ve Eğitim Binaları Üzerine Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Fira Landscape Architecture, 2017. “St. Francis Assisi Academy”, Accessed in November 2017, <http://www.fira-la.com/portfolio/st-francis-of-assisi-academy/>, (Erişim tarihi, 4.3.2020).
- Hansen, G., 2021. “Playground Slope at Risskov School in Denmark”, *Play Zones for Ample Activities*, SB Magazine, <https://iaks.sport/en/news/playground-slope-risskov-school-aarhus-denmark>, (Accessed in October 2023).
- Herrington, S., 2007. In *Outdoor Spaces* M. Dudek (Ed.), *Schools and Kindergartens: A Design Manual* (p. 42-45), Springer Science and Business Media.
- Karaburun, A., Demirci, A. ve Saka, E., 2015. İstanbul Avrupa Yakasındaki Okul Bahçelerinin Öğrenci Sayısına Göre Yeterliliklerinin Mekânsal Olarak Değerlendirilmesi, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 31, s. 20-47. 10.14781/mcd.94461.
- Kieran Timberlake Architects, 2010, Sidwell Friends Middle School, Project Presentation, Accessed in August 2016, http://kierantimberlake.com/featured_projects/.
- Korkut, A., Kiper, T., Ustun Topal, T., 2017. Kentsel Peyzaj Tasarımında Ekolojik Yaklaşımlar, *Artium*, Vol. 5(1), 14-26.

- Köse, Ç. ve Barkul, Ö., 2012. İlköğretim Yapılarında Tip Proje Uygulama Sorunları Üzerine Bir İnceleme. *Megaron*, 7 (2), 94–102.
- Landezine, 2020. “Playground Slope at the Risskov School,” <https://landezine.com/playground-slope-at-the-risskov-school/>, (Accessed in November 2023).
- Louv, R., 2008. Ormandaki Son Çocuk: Çocuklarımızı Doğa Eksikliği Bozukluğundan Kurtarmak. *Eğitim İncelemesi*.
- Malin, N., 2010. “Sidwell Friends Middle School”, Project Definiton, GreenSource, http://greensource.construction.com/projects/0707_sidwell.asp, (Erişim tarihi, 25.11.2016).
- MEB, 2015. Millî Eğitim Bakanlığı, Eğitim Yapıları Asgari Tasarım Standartları Kılavuzu. T. C. Millî Eğitim Bakanlığı İnşaat ve Emlak Dairesi Başkanlığı, <https://acikerisim.fsm.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11352/4285/Sardar.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (Erişim tarihi, 25.11.2021).
- Mercan, G., 2023. Türkiye Çevre Eğitim Vakfı (TÜRÇEV)'nin Çevre Eğitimindeki Öncü Rolü: Sürdürülebilir Gelecek İçin Eğitim ve Bilinçlendirme Çalışmalarının İncelenmesi, *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, XX(XX), s. 1212-1238. DOI: <http://dx.doi.org/10.35826/ijoess.3358>
- Moore, R. C., 1997. The Need for Nature: A Childhood Right. *Social Justice* 24 (3), 203–220.
- Onur, E. B., 2012. Peyzaj Tasarım ve Yönetiminde Ekolojik Yaklaşım ve Sürdürülebilir Kent Hedefine Katkıları, *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, ISSN: 1309-9876, 2(5):245-252.
- Önder, S. ve Akay, A., 2018. Okul Bahçelerinin Planlama ve Tasarım Standartlarının Değerlendirilmesi, *Tasarım+Kuram*, 14 (26), 126-142.
- Playground and Landscape, 2022, <https://playground-landscape.com/en/article/2631-spielhang-risskov-schule.html>, (Erişim tarihi, 25.11.2022).

- Safi, S., 2022. Kentsel Alanlardaki İlkokul Bahçelerinin Tasarımları Üzerine Araştırmalar, Işık Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye, 4.
- Sidwell Friends, 2023. Environmental Stewardship / Buildings as Teachers, Eating Green, Clean and Green. <https://www.sidwell.edu/about/environmental-stewardship>, (Erişim tarihi, 13.09.2023).
- St. Francis of Assisi, 2022a. How Does Your Garden Grow? St. Francis of Assisi Raleigh, <https://www.stfrancisraleigh.org/st-francis-how-does-your-garden-grow/>, (Erişim tarihi, 14.9.2023).
- St. Francis of Assisi, 2022b. Sustainability. St. Francis of Assisi, Primary School Wodonga, <https://sfwodonga.catholic.edu.au/sustainability/>, (Erişim tarihi, 13.09.2023).
- Sürücü, İ., 2021. Dünyadan Örnek Okul Bahçesi Tasarımları, Peyzax, <https://www.peyzax.com/dunyadan-ornek-okul-bahcesi-tasarimlari/>, (Erişim tarihi, 2.11.2023).
- Şahin, B. E. ve Dostoğlu, N., 2015. Okul Binaları Tasarımında Sürdürülebilirlik, Mühendislik Fakültesi Dergisi, Uludağ Üniversitesi, 20 (1), 75-91.
- Şenol, Y. ve Gürbey, A. P., 2020. Sürdürülebilir Peyzaj Tasarım Kriterleri Doğrultusunda Sultanbeyli Gölet Parkı için bir Model Önerisi, Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 22 (3), 775-790. DOI: 10.24011/barofd.782050
- Taşçı, B. G., 2015. Sürdürülebilirlik Eğitiminde Somut Materyal Olarak Mimarlık, Ekoyapı Dergisi, <https://www.ekoyapidergisi.org/surdurulebilirlik-egitiminde-somut-materyal-olarak-mimarlik>
- Taylor, A. F. ve Kuo, F. E., 2006. "Is Contact with Nature Important for Health Child Development? State of Evidence", Bulunduğu yayın: Children and Their Environments: Learning, Using and Designing Spaces (editörler) Christopher Spencer ve Mark Blades (Cambridge, UK): Cambridge University Press.

- Tepebağ, D. ve Arnas, Y. A., 2017. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Okul Bahçesini Eğitsel Amaçlı Kullanımına Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi, Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi, 2(2), 50.
- Türkiye Çevre Atlası, 2004. T. C. Çevre ve Orman Bakanlığı, ÇED ve Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Vural, H. ve Yılmaz, S., 2018. İlköğretim Okul Bahçesi Peyzaj Uygulamalarının Eğitim Öğretim ve Öğrencilere Katkıları, Bilim ve Teknoloji Enstitüsü Dergisi, 8 (2), s. 247-256. DOI: 10.21597/jist.428972
- Wilkinson, J., 2008. Leading Sustainable School Building Projects, National College for School Leadership (NCSL), Forum for the Future.
- Yıldız, K., Güzel Gürbüz, P., Esentaş, M., Beşikçi, T. ve Balıkçı, I., 2021. Üniversite Öğrencilerinin Sürdürülebilir Çevre Eğitimi ve Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Uluslararası Sosyal Alan Araştırmaları Dergisi, E-ISSN: 2146-8257, 10(1): 35-49, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1776541>

TARİHSEL ÇEVRE PEYZAJLARINDA DİNİ YAPI TİPOLOJİLERİNİN İNCELENMESİ: ANI HARABELERİ, KARS ÖRNEĞİ

Investigation of Religious Building Typologies in Historical Landscapes: The Case of Ani Ruins, Kars

Sıla BALTA ^{1*}

¹ İnönü Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 44000, Battalgazi, Malatya, Türkiye, Orcid No: 0000-0003-1831-0907

Makale Bilgisi

Makale Geçmişi:

Geliş	10.11.2023
Düzeltilme	08.12.2023
Kabul	12.12.2023

Anahtar Kelimeler:

Ani Harabeleri
Dini Yapılar
Tarihsel Çevre Peyzajları

Article Info

Article History:

Received	10.11.2023
Revised	08.12.2023
Accepted	12.12.2023

Keywords:

Ani Ruins
Religious Buildings
Historical Landscapes

ÖZ

Tarihin mekânla deneyimlendiği ve tarihsel çevre peyzajları özgün kültürel, sosyal, ekonomik, arkeolojik ve estetik değerleri içerisinde barındırmaktadır. Özellikle geçmişin doğal ve kültürel değerlerinin devamlılığını sağlama noktasında tüm öğelerin birlikte değerlendirilmesiyle önemli görülmektedir. Bu noktada tarihsel çevrenin içerisinde yer alan hem mekânsal hem de işlevsel dönüşümün gerçekleştiği dini yapılar da bahsedilen değerlerin izlendiği önemli mekânlara sahiptir.

Çalışma kapsamında tarihi çevre peyzajlarıyla birlikte değerlendirilmek üzere dini yapılar ve çevre mekânları irdelenmiş olup Ani harabeleri üzerinden alan içerisinde bulunan mekanlar ile çevre peyzajının ilişkisi görülmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

Historical landscapes, where history is experienced through space, contain unique cultural, social, economic, archaeological and aesthetic values. Especially at the point of ensuring the continuity of the natural and cultural values of the past, it is considered important to evaluate all elements together. At this point, religious buildings in the historical environment, where both spatial and functional transformation takes place, have important places where the mentioned values are monitored.

Within the scope of the study, religious buildings and environmental spaces were examined in order to be evaluated together with historical landscapes, and the relationship between the spaces in the area and the environmental landscape was tried to be seen through the ruins of Ani.

* Corresponding author.

To Cite This Article: Balta, S. (2023). Tarihsel Çevre Peyzajlarında Dini Yapı Tipolojilerinin İncelenmesi: Ani Harabeleri, Kars Örneği. Akdeniz University Journal of the Faculty of Architecture 2(2), 178-209.

RESEARCH ARTICLE / İNCELEME MAKALESİ

1. GİRİŞ

“İnanç” sözcüğüne kaynakların farklı tanımlar yaptığı görülmektedir. İnanç, bir düşünceye bağlı bulunma, Tanrıya, bir dine inanma, iman, birine duyulan güven, itimat, inanma duygusu, inanılan şey, görüş ve öğreti olarak tanımlanmaktadır ([Artun, 2004](#)).

İlkel dinler, günümüzden yaklaşık olarak 3.000 yıl önce beş kıtada doğmuştur. Bu dinlerin hemen hemen hepsi “canlılık (Animizm)” formunda görülmektedir. Çünkü ilkeller, hayvanlar, bitkiler, kayalar, dağlar, ırmaklar, yıldızlar gibi çevrelerinde bulunan her şeyin bir “ruh” u olduğuna inanmaktaydılar ([Artun, 2004](#)). Dinler yapılırken hep aynı ilkeler üzerinden yapılmıştır. İnsan ve dinin zamansal ve mekânsal ortak bir geçmişe sahip olması dinler tarihinin ve din fenomenolojisinin temel konusunu teşkil etmektedir. İnsanla birlikte var olan bu temel olgu uzun yıllardan beri felsefeden, sosyolojiden, psikolojiye, fenomenolojiye kadar farklı disiplinlerde ele alınmıştır ([Kaynak, 2016](#)). XIX. ve XX. yüzyıllar, din konusunun çok yönlü olarak incelendiği bir dönem olmuştur. Dinin çok yönlü araştırmalarla incelendiği bu dönemlerde felsefi, psikolojik, sosyolojik ve fenomenolojik olarak çok yönlü din tanımları yapılmıştır. Ancak bu yapılan tanımların ortak yönü “dini açıklamada kutsal kavramının merkez konumuna getirilmesi olmuştur” ([Yıldırım, 2007](#)). Dinler bir varlık hiyerarşisinde ifade edilmekte, en üst otorite olarak Tanrı ve bununla birlikte kutsallık düşüncesi üzerine inşa etmektedir. Dolayısıyla bütün dinlerin temelini oluşturan ana unsur, kutsallık düşüncesidir ([Kaynak, 2016](#)).

Tarihte dinlerin, kültürlerin ve mezheplerin çok çeşitlilik gösterdiği bilinmektedir. Dünya dinleri bir arada ele alındığında dil, sosyal yaşam ve coğrafik çeşitliliği ortaya çıkarmaktadır. Toplum hayatını yönlendiren en önemli faktörlerinden birisi olan din, geçmişten günümüze kadar tüm insanların ilgi ve merak odağı olmuş ve olmaya devam etmektedir. Bu ilgi, kişiden kişiye, toplumlara ve milletlere göre farklı algılar şeklinde tezahür etmiştir. Bundan dolayı geçmişten günümüze kadar birçok din ve bu dinlere bağlı olarak da sayısız anlayışlar ortaya çıkmıştır. Dewey dini “ideal ile gerçek arasındaki aktif ilişki”; Whitehead “bir insanın tek başına yapabildiği şey” veya Westermarck “insanın kendisinin bağımlı hissettiği ve ibadetinde kendisine başvurduğu doğaüstü bir varlığa karşı saygılı bir davranış” olarak tanımlamıştır ([Idinopulos, 1998](#); [Gider, 2006](#)). [Kaynak \(2016\)](#) ise dini “ilk insanla birlikte var olan ve varlığını devam ettiren, insanların yaşamlarını düzenlemek için ayinler, ritüeller ve tabular sunan, bireysel ve toplumsal boyutu olan bir fenomen” olarak ifade etmektedir.

Mitolojik dinlerde tanrısal güçler ilgili oldukları olaylar/eylemler sonucunda, insanlar tecrübe ettikleri şekillerde yüceltilerek olumlu ya da olumsuz, iyi veya kötü tanrı/tanrıçalar tipinde simge ve imgeleştirilmektedir. Böylece insan dünyasında tanrı anlayışı ve inancı var olmaya başlar. Aslında güç tecrübesi insan zihninde daha önceden özel ve belirli tanrılar yaratmıştır (Ünal, 1999). Hristiyan geleneklerinin zeminini oluşturan Yahudilikte kutsallığın kaynağı ve dağıtıcısı Tanrı'dır. Kutsal kişi, mekan, zaman ya da nesnelere kutsallığı da Tanrıya bağlıdır (Şeker, 2016). Yahudilikle birlikte Sami dinlerde zaman kavramı yeni ve farklı bir niteliğe bürünür. Zaman anlayışları ve yönelişleri bakımından Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'in ortak bir kategoriye temsil ettikleri söylenebilir. Bu tek tanrılı bu dinler grubunda zaman, 'başlangıç ve son'u olan bir boyut olarak kabul edilir. Bu anlamda tarih, yaratılış ve kıyamet arasındaki devamlılığı esas alan çizgisel bir zaman tasavvuruna dayanmaktadır (Çelik, 2010).

Hristiyanlıkta kutsallık İsa ile başlayarak diğer alanlara uzanmaktadır. Hristiyan inancında, tanrı İsa ile cisimleşmiş ve inananlar için "mükemmel şahıs, gerçek tanrıdan gerçek tanrı" şeklinde bir anlayış vardır (Cox, 2004). Hristiyanlıkta kutsallık kavramının gerçek anlamda mimarı Saint Paul'dür. Paul ile birlikte kutsallık yalnızca Tanrı ve O'na inananlarla sınırlandırılmıştır (Demirci, 2002). Hristiyanlıkta dünyanın ve zamanın yaratılışından önce var olan ve dünyanın yok oluşuyla zamanın bitişiyle son bulmayacak olan ezeli ve ebedi bir Tanrı inancına dayanmaktadır. Zamanın bir başlangıcı ve sonu olduğu inancı Yahudi-Hristiyan düşüncesi vasıtasıyla yerleşik hale gelmiştir (Çelik, 2010).

Genel anlamda İslam'ın zaman anlayışının Yahudilik ve Hristiyanlığın çizgisiyle örtüştüğüne ve aynı geleneğin mirasçısı olduğu söylenilmektedir. Çünkü her üç dinin de yaratılış, dünya hayatı, kıyamet, ölüm, yeniden diriliş, hesap günü, ebedi mutluluk/Cennet ve ceza/Cehennem gibi zaman ve mekânla alakalı inançların her üç dinde de ortak olması sebebiyle yukarıdaki yargı geçerlilik kazanır görünmektedir (Kaynak, 2016). Yaratıcının bizzat kendisi kutsal kabul edildiği gibi, O'nunla ilişkisi bulunan bir kısım eşya ve yerler de kutsal kabul edilmektedir. Diğer dinlerde olduğu gibi, Müslümanların da, kendi hicri takvim anlayışları yanında, tarihsel olarak zamana karşı ilgilerinin temelinde namaz vakitleri, oruç ayı olan ramazan ayının başlangıç ve bitiş tarihlerini belirleme zarureti yatmaktadır. Kur'an, esasen gündelik hayatla ilgili olarak, günlük namaz vakitleri, Cuma namazı ve yıllık ramazan orucu gibi tekrarlanan ibadetlerle, müminlerin hayatını aşkın bir zamansallığa taşıma amacını hedeflediği söylenebilir (Çelik, 2010; Kaynak, 2016).

Dinlerdeki kutsalla ilişkili dört kavramdan söz edilmektedir ([Demirci, 2002](#)):

1. Kutsal mekânlar: Çoğunlukla doğaüstü bir gücün herhangi bir yerde görünüşüyle alakalı gerekçelere bağlı olarak bazı coğrafyalar korunmuş kutsal mekânlar olup onlarla temas özel ritüelleri gerektirmektedir. Bu mekânlarda bulunmak kişiye dünyevî veya uhrevî ayrıcalıklar kazandırmaktadır. Hac mekânları, tapınaklar bu türe klasik örneklerdir.

2. Kutsal zamanlar: kutsal dışı zaman periyotlarıdır. İlkel dinlerde kutsal zamanlar tanrıların “başlangıçta” yaptıkları eylemleri içeren zamanlardır. Bunun tek tanrılı dinlerdeki en güzel örneği Yahudilik ’teki Şabat kutlamalarıdır.

3. Kutsal varlıklar: Başta Tanrı olmak üzere doğaüstü olduğuna inanılan varlık türleri, bazen de insanlar ve hayvanlar kutsal sayılır. Bu varlıklar kutsallıklarını uhrevî güçlerinden alırlar. Kabile şefleri, kâhinler, şamanlar, kehanet hayvanları bu türe geleneksel örneklerdir.

4. Kutsal nesnelere: Tabiatüstü güç taşıdıkları gerekçesiyle başta asâ türleri, taşlar, kutular, elbiseler ve yüzük olmak üzere çeşitli nesnelere pek çok kültürde kutsal sayılır; bunların olağanüstü güçler taşıdığına inanılır; onlarla temas özel ritüelleri gerektirmektedir.

Bu noktada çalışmanın da tarihi çevre peyzajı ile ilişkilendirilecek kısmını ilgilendiren kutsal mekanlar konusuna değinilmektedir. Kutsal mekanlar, ayin ve ritüellerin gerçekleştirildiği yerlerdir. Efsane temelli geleneksel toplumlar yaşadığı coğrafyada yer alan ‘dağ, ırmak, göl, ağaç, kaya, mağara gibi doğal unsurları kutsal merkez olarak benimsenmişlerdir. Bu durum ilahi dinlerde de halk inançları arasında hala varlığını kültürel bir unsur olarak devam ettirmektedir. Kutsal mekân anlayışı pagan inançlardan ilahi dinlere doğru evrimleşerek bir gelişim göstermiştir. Anadolu’da pek çok örneğinin görüldüğü antik kentler, kutsal mekân etrafında şekillenmiş ve mabetsiz, tapınağı olmayan bir kente rastlanılmamaktadır. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam açısından durum bundan farklı değildir ([Kaynak, 2016](#)).

Bir halkın veya topluluğun inanışlarını anlamak, onların kurdukları tapınakların mimarisinden, o tapınakların içine koydukları objelere kadar pek çok şeyin yapısını anlama şansını doğurmaktadır ([Ülger, 2013](#)). Kutsal mekân kavramı ve bu yerleri ziyaret, insanlık tarihi boyunca bütün din ve inanç sistemlerinde görülmüştür. Kutsal yerler, bir toplumun dini hayatının merkezi olan, insan hayatına yön veren ve anlam kazandıran yerlerdir. Kişinin dini ne olursa olsun, insan tabiatı böyle yerlere ihtiyaç duymuş ve kutsal duygusu başlangıçtan beri insan tecrübesinin bir parçası olagelmıştır. Çünkü kutsal yerler ilahi âlemlerle dünyevi âlemin

kesiştığı, Tanrı ile insanın bir nevi buluştuğu ve kişinin kendisini ilahi huzurda hissettiği yerlerdir ([Erbaş, 2002](#)).

Başlangıçta özel bir mimarlığa gerek duymayan Hıristiyanlar, IV. yy.'da Konstantin'in Hıristiyanlığı devletin resmi dini ilan etmesinden sonra hem işlevsel hem de simgesel açıdan kamusal tapınmaya uygun bir yapı tipinin tasarlanması sorunu kendisini göstermiştir. İsa'yı ortak bir fenomen olarak almalarının dışında pek çok farklı inanış ve ibadet şekilleri olan, tarikat ve mezhep tanımının içinde ve dışında kalan Hıristiyan kiliseleri vardır ([Erkızan, 2009](#)).

Roma İmparatorluğunun Hristiyanlığı M.S. 313 yılında Milano fermanı ile diğer dinler gibi kabul etmesi ile bu bölgelere anıtsal kiliseler yapılmıştır ve bu kiliselerin ve çevrelerinin kıyamette ayakta kalacak apokaliptik kiliseler olduğuna inanılmaktadır ([Baranaydın ve Baranaydın, 2019](#))

Birçok araştırmacı iklim ve topografyanın dini inançların oluşumunu nasıl etkilediğini araştırmıştır. Aynı zamanda dinin yerel alandaki peyzajları, kentsel yapıyı biçimlendirmesi ve bu çevrelerin korunmasında etkin olduğu tartışılmaktadır. İnalçık (2019)'a göre İstanbul şehri eski zamanlardan beri bünyesinde bulundurduğu külliye etrafında kurulmuştur. [Kuban \(2017\)](#), Piyale Paşa Külliyesi için projenin tümünün bir kentsel gelişme projesi olarak Osmanlı tarihindeki tek örnek olduğunu ve bu külliyenin bulunduğu mekânı çekici kılabilmek için külliyenin etrafına evler ve bahçeler yapıldığını ifade etmektedir ([Çelik ve Örkün, 2019](#)).

Ticari faaliyetler sebebiyle ya da hac faaliyetleri ile yapılan göçler belirli güzergâhların oluşmasına sebep olmuştur. Bu yollar üzerinde dinsel faaliyetleri de gerçekleştirmek adına geçici ya da kalıcı ibadet mekanları oluşturulmuştur. Kimi zamanda dini yaymak adına göçebe toplumlar bu güzergâhlar üzerine kendi dini yapılarını inşa etmişlerdir. Bu çalışmada önemli dinsel yapıları ve birçok kültürü barındırması ile oluşturduğu kültürel peyzajı ve bugün de tarihi kültürleri ve dinsel etkileri günümüzde de deneyimlemek amacıyla hala ziyaret edilmekte olan Ani harabeleri ve alandaki dini yapılar tarihsel çevre peyzajı ölçeğinde incelenmiştir.

2. TARİHSEL ÇEVRE PEYZAJLARINDA DİNİ YAPILAR

Peyzaj ve inanç arasında eski zamanlardan beri bir ilişki görülmektedir. Doğanın içinde kutsal mekânlar oluşturulmasından, dini yapıların bahçe ve konumlandırıldıkları mekânlara kadar birçok dinde peyzajın etkisi vardır.

Tarihsel süreçte ilk toprakaltı mekânları olan mağaraların kullanımından bugüne toprakaltı mekânları yerüstünde, yeryüzünde tepe içinde ve yeraltında farklı derinliklerde ve

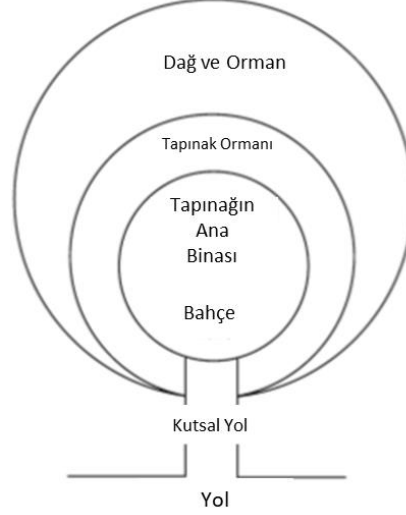
farklı biçimlerde yapılmışlardır. Tarihsel süreçte toprakaltı mekânlarının Mısırlılar, İknalar, Babiller, Romalılar ve daha birçok medeniyetlerce barınma-sığınma, depolama işlevleri dışında ibadet etme, tapınma gibi işlevlerle de kullanıldığı bilinmektedir ([İncesakal, 2011](#)). İlk kutsal yerler, bina ve insan eliyle yapılmış herhangi bir yapı olmamakla beraber, doğal mekânın bir parçası idi. Yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte kutsal mekanların sınırlarının artık insanlar tarafından belirlendiği görülmektedir ([Ülger, 2013](#)). Uygarlıklar ilerleyen dönemlerde ibadet mekânlarını gizlememişler aksine yeraltı tapınaklarını gösterişli girişlerle, heykeller kullanarak veya süsleme, bezemeler kullanarak ön plana çıkarmışlardır ([İncesakal, 2011](#)). M.Ö 3000 yılının başlarında Mezopotamya’da çoğu kez küçük boyutlarda, avlu, giriş ve sofa gibi öğeleri barındıran, ayin amacıyla kullanılan dinsel yapılar görülmektedir ([Mutlu, 2001](#)).

Dinler ortaya çıktıkları bölgelerde toplumsal yaşamda etkili olmuşlardır. Bu durum çoğunlukla dinsel bir yapının etrafında gelişmeye başlayan kentlerle ve bir kültürü şekillendirmeleri biçiminde görülmektedir. Hindistan’ın kentleşmesinin ilk aşaması olarak en eski Budist anlatılarının düzenlendiği büyük şehirler gösterilmektedir. Arkeolojik kalıntılarda özellikle türbeler ve stupalar öne çıkmaktadır. Budizm’in yayılması ile Güney Hindistan’dan Afganistan’a kadar sütunlar ve kayalara oyulmuş öğretiler görülmektedir. Hint şehirlerinin kentsel kültürün batıya yayılması ile Ortodoks Hinduizm’i ile ilgili en eski heykel ve mimari örnekleri de görülmeye başlanmıştır. MÖ 2. yy’ın sonları ile MS 1. yy arasında Budizm’in yayılmaya devam ettiği dönemlerde dini yapıların kırsal peyzajlarda yoğunlaştığı görülmektedir (Shaw, 2005).

Hindistan’ın Sanchi bölgesinde en eski baraj inşaatı MÖ 3. ve 2. Yüzyıllar arasında gerçekleşmiştir. Bu dönem aynı zamanda aynı bölgedeki Budist anıtlarıyla aynı zamanlara denk gelmektedir. Yine Vindisha bölgesinde Budist alanlarının artışına bağlı nüfus yoğunluğu pirinç için sulama kanallarının inşa edilmesine yol açmıştır (Shaw, 2005).

Japonlar ormanların kutsal olduğunu, Tanrılarının bir zamanlar büyük ağaçlarda yaşadığını ve ormanların ilahi ve iyiliğe ev sahipliği yaptığını düşünmektedir. Bambu ormanlarının ve ormanların Tanrılarının yaşadığı kutsal yerler olduğuna inanılmaktadır. İlk zamanlarda ibadet mekânları olarak kutsal ağaçlar, kutsal kayalar, mağaralar, çeşmeler ve kutsal dağlar olarak görülürken daha sonra kalıcı tapınak inşa etmeye başlamışlardır ([Matsui, 2014](#)) ([Şekil 1](#)). Benzer şekilde İngiltere’de paganizm döneminde Mağaralar, volkanik boşluklar ve kayalık çatlaklar benzer şekilde dünyanın yüzeyinin altında gizlenmiş görünmeyen

bir ruhsal alana giriş ve giriş kapısı olarak kabul edilmiş olup ormanlar, korular, ağaçlar, akarsular kutsal bir önem arz etmektedir ([Walsham, 2011](#)).

Şekil 1. Orman Tapınaklarının Peyzajda Konumlanması ([Matsui, 2014](#))

Figure 1. Placing Forest Temples in the Landscape ([Matsui, 2014](#))

Bütün bunların yanında; fetihten sonraki süreçlerde, İstanbul bahçelerini düzenleyenlerin ve bakımını yapanların gayrimüslimler olması da Roma ve Bizans bahçe geleneğinin Osmanlı bahçe geleneğinde sürdürülmesinde etkili olmuştur ([Çelik ve Örkün, 2019](#)). Bu örnekler din etkisinin kültürel peyzajlar üzerindeki etkisini göstermektedir.

Kültürü ortaya çıkartan öğelerden biri olan inanç, dini yapılar, buldukları bölge ve döneme göre malzeme farklılıkları da gösterebilmektedir. Örneğin; malzeme olarak kili binlerce yıl öncesinden kullanmaya başlayan Hindistan, küçük dini figürler ve tapınaklarında bu malzemeyi yoğun olarak kullanmıştır ([Uludağ ve Özer Eröz, 2017](#)).

Ortaçağ'da şekillenmeye başlayan manastır bahçeciliğinde görsellik yerine daha çok toprağın işlenmesi üzerinde durulmuştur. Zamanla bölgenin siyasal, kültürel ve tarımsal merkezi olmaya başlayan manastırların bahçelerinde; meyve ağaçları, çiçekler, şifalı bitkiler ve bunların yanında çeşitli hayvanların da bulunduğu kümesler yer almaktadır. Bunun en büyük nedeni İncil de anlatılan cennet figürüdür ve bu bahçelerde kullanılan bitkilerde dini anlatılardan esinlenerek bitki seçildiği görülmektedir. Örneğin; Hz. İsa'nın kanını sembolize eden kırmızı güller ve Azize Meryem'in bekâret ve safiyetini sembolize eden beyaz kokulu zambak gibi bitkiler manastır bahçelerinde yer almaktadır ([Çelik ve Örkün, 2019](#); [Ankara Üniversitesi, 2020a](#)) ([Şekil 2](#)).

Şekil 2. St. Gallen Katedrali, İsviçre ([Anonim, 2009a](#))

Figure 2. St. Gallen Cathedral, Switzerland([Anonim, 2009a](#))

Arabistan coğrafyasında doğup geniş bir alana yayılan İslamiyet'te ise bahçenin merkezinde su olgusu vardır. Özellikle Kuran'ı Kerim'de söz edilen cennet imgesinde bahçeler; geniş ve hızlı akan ırmakların yer aldığı ve birçok ağaç, bitki ve meyve türünü barındıran mekânlar olarak tasvir edilmişlerdir. İran, İspanya ve Hindistan'daki İslam bahçeleri de bu tasvirlerle uygun ancak buldukları coğrafyaya göre fark göstermektedir ([Şekil 3](#)).

Şekil 3. Kurtuba Camii, İspanya ([Anonim, 2018a](#))

Figure 3. Kurtuba Mosque, Spain ([Anonim, 2018a](#))

İran’da bahçe sanatının gelişmesi İslamiyet öncesi İran, doğuda Buda, batıda Hıristiyanlar, merkezi İran’da Zerdüşt dininin etkisi ile başlamıştır. O dönemlerdeki en güçlü ve etkin din olan Zerdüşt inancına göre doğal etmenler olan toprak, su, hava, ateş çok önemlidir. Zerdüştlere göre tohum eken herkes tanrı (Mezdisna) yoluna gitmektedir. İslamiyet’ten sonra dini inançlar değişmiş, ancak doğa sevgisi bugüne kadar İran’da varlığını sürdürmüştür. Bu nedenle bütün tarihi dönemler boyunca ve hükümdarlar tarafından İran’da görkemli saraylar ve bahçeler oluşturulmuştur. İran İslam anlayışına göre bahçe insanların huzur bulduğu bir cennet mekândır ([Ankara Üniversitesi, 2020b](#)) ([Şekil 4](#)).

Şekil 4. İran bahçe örneği ([Ankara Üniversitesi, 2020b](#))

Figure 4. Example of an Iranian garden ([Ankara Üniversitesi, 2020b](#))

Yapılan arkeolojik ve tarihi araştırmalar ışığında ilk kentlerin kuruluşuyla ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Nitekim bunlardan birisi olan ilk kentlerin pazar merkezli kuruldukları tezi uzun zamandan beri kabul görürken, yapılan son araştırmalar ve özellikle Göbekli Tepe kazıları kentin tapınak etrafında oluştuğuna dair görüşü destekler nitelikte deliller sunmuştur. Buna göre, önce tapınaklar inşa edilmiş ve avcı toplayıcı insan grupları tapınakların onarım ve temizlik işlerini yürütmek için kalabalık gruplar halinde tapınak çevresinde uzun vakit harcamak zorunda kalınca konutlar yaparak yerleşik hayat düzenine geçmiş ve böylece kentlerin kuruluşunu başlatmışlardı ([Eser ve Kılıç, 2017](#)).

2.1. Cami, Külliye, Namazgâh ve Mescit

Tarih boyunca insan toplum etkileşiminde, kendine özgü inanç, gelenek ve göreneklerin yönlendirmesiyle renkler, şekiller ve özellikle sayıların gizemli yönleri üzerinde durulmaktadır.

Yaygın ve geniş ölçekte kullanılan sayıların, sembolizm içinde nitelendirdiği anlamsal çıkarımlar mekâna dair söylemleri karşımıza çıkarmaktadır ([Ersoy, 1990](#)).

Sembolizm, manevi olanı maddi olanın görselliğinde nesnelleştirerek görünür kılarken soyut, görünmeyen hakikatlere bağlantılı, ilişkisel yeni kanallar açabilmektedir. Alternatif sunulan farklı tematik bakış açıları karşısında kalan sembolik dil, zaman ve mekân diyalogu arasında güçlenmektedir ([Kılıç, 1995](#)). Simgelerin/sembollerin temel işlevsel durumu, insanların/muhatapların erişilmesi güçleşen gerçekler ile bağ kurmasını sağlamak ve fikirsel/düşünsel farklı bakış açıları üzerinden değişim gösteren tecrübeler kazandırmaktır ([Schwarz, 1997](#)).

Sayısal sembollerin kullanılarak anlamsal çıkarımların yorumlanması, farklı ölçeklerdeki yapısal biçim, çözüm ve detay üretimlerine olgusal aktüellik kazandırırken, güncel beklentilere tematik cevap verebilmektedir ([Özcan, 1998](#)). Sembolik aktarımlar, mistik/ruhi değerler ve zaman arasında bağlantı rolünü üstlenerek objektif gerçeğe yeni bir boyut katmaktadır ([Arpat, 1984](#)). Böylece sayısal sembolik kullanımlar, inanın, bilginin ve tefekkürün mekânsal yansıması üzerinden, insanların içsel varlık sorgulamasını ve yaşamsal anlam arayışlarını destekleyen önemli katkılar sağlamaktadır ([Aydeniz, 2011](#)).

2.2. Geometri ve Sembolizm

Önemli kamusal binalar, özellikle camiler ve mescitler, mahallelerin oluşturulması ve gelişmesinde etkili olmuştur. Camiye bağlı eğitim, anma, sosyal, yardımsever ve/veya ticari birçok kamu hizmetine sahip gruplar oluşturmak, bir mahallenin büyümesini sağlamada daha etkili olmuştur. Bu anlamda cami, külliye ve mescit gibi yapılar kentsel gelişim modelinin şekillendiği küçük merkezler oluşturmaları açısından önemlidir ([Caner, 2007](#)).

Arapça cem‘ kökünden türeyen, “toplayan, bir araya getiren” anlamındaki câmi‘ kelimesi, başlangıçta sadece cuma namazı kılınan büyük mescidler için kullanılan el-mescidü’l-câmi‘ (cemaati toplayan mescid) tamlamasının kısaltılmış şeklidir. Daha sonra, içinde cuma namazı kılınan ve hatibin hutbe okuması için minber bulunan mescidler cami, minberi bulunmayan yani cuma namazı kılınmayan küçük mâbedler ise sadece mescid olarak anılır olmuştur. Esasında çok daha genel bir anlamı olan ve İran, Hindistan, Arabistan gibi bölgelerde cami mânasında kullanılan mescid kelimesi ise Türkçe’de yalnız küçük ibadet yerlerini ve mahalle camilerini ifade etmektedir ([TDV İslâm Ansiklopedisi, 2020a](#)).

Mısır camilerinin bazılarında oldukça büyük kütüphaneler mevcuttu. Bununla beraber Osmanlı camilerindeki eğitim ve kültür faaliyetlerini tamamlayan önemli bir unsur da çok yaygın olarak görülen camilerde kütüphane tesisi geleneğiydi. Camilerin eğitim ve öğretim mahalli olarak kullanılması geleneği Osmanlılarda da başlangıçtan beri benimsenen ve devam ettirilen bir uygulama olmuştur. Osmanlı medreselerinde mevcut odalarda (hücreler) öğrenci ikamet etmekte, medrese dershanesinde belirli dersleri görmekte, bunun dışında genel dersleri camilerde takip etmekteydi ([TDV İslâm Ansiklopedisi, 2020a](#)).

Bütün İslâm ülkeleriyle Müslümanların bir süre hâkim oldukları yerlerde yapılan camiler mimari bakımdan birbirinden değişik özellikler gösterir. Genel olarak büyük bir cami, onu şehrin kalabalığından ayıran ve gerektiğinde yangınlardan da koruyan bir dış avluya sahiptir ([TDV İslâm Ansiklopedisi, 2020a](#)).

XIV. yüzyılda erken dönem Osmanlı mimarisinde sıkça tercih edilen tabhaneli camiler, Anadolu Türk mimarisinde görülen yapı tiplerinden farklı özellikleri ve günümüz kullanımında işlev değiştirmesi ile ilgi çekici yapılardan biridir ([Şekil 5](#)). Dönemin sosyo-kültürel yapısının bir getirisi olarak, Osmanlı'nın bir uç beyliğinden devletleşmesine öncülük eden ahiler ve gezici dervişler için inşa edilmiş, dini işlevinden çok sosyal amaçlara hizmet eden yapılardır ve hizmet ettikleri kurum ve kişilere ihtiyaç kalmayınca, tamamen cami işlevini almışlardır. Üç ana bölümden meydana gelmektedir. “Avlu” şeklinde adlandırdığımız bir dağılım mekânı, “ibadet mekânı” ve “tabhane” şeklinde adlandırılan misafirhane yani barınma mekânlarıdır ([Acar, 2013](#)).

Namazgâhlar, açık havada namaz ibadetini yerine getiren insanların mekân ve ibadet ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik gelişim gösteren dini mekân oluşumlarıdır. Camiden farklı olarak kible yönünde mihrap yerine bir dikili taş bulunan düzenlenmiş meydan ya da bazen çimenlik bir sahadan ibaret bir çeşit üstü açık mescittir. Namazgâhlar daha çok seyahatlerde yolcuların dinlenme ve ibadet ihtiyaçlarını karşılamak üzere inşa edilmiştir ([Demirarslan, 2017](#)) ([Şekil 6](#)).

Namazgâhların İslam mimarisindeki genel özelliklerine bakacak olur isek; İslam geleneklerine göre açık havada namaz kılmak üzere namazgâhlar bir çeşme veya kuyu ile birlikte inşa edilir ya da daha önceden var olan bir çeşmenin yanına inşa edilirdi. Namazgâhlarda namaz kılınan alan toprak zeminden bir ya da birkaç basamak ile ayrılır ve bir açık mekân haline dönüştürülürdü ([Demirarslan, 2017](#)).

Şekil 5. Tabhaneli Tire Yeşil Cami, İzmir ([Anonim, 2019a](#))

Figure 5. Tabhaneli Tire Green Mosque, Izmir([Anonim, 2019a](#))

Şekil 6. Namazgah ([TDV İslâm Ansiklopedisi, 2020b](#))

Figure 6. Namazgâh([TDV İslâm Ansiklopedisi, 2020b](#))

Türk-İslam mimarlık tarihi terminolojisinde kullanıldığı gibi külliye veya yapı kompleksi, camiye çevreleyen farklı işlevlere sahip bir grup yapıdır ([Şekil 7](#)). Terim ayrıca bir evliya mezarı etrafında toplanan bina grupları için de kullanılır. Hatta zaman içinde mevcut herhangi bir binanın yanında veya etrafında inşa edilen binalar için bile kullanıldığı görülmektedir. Önceki tanım, orijinal bir tasarımın bir parçası olarak birlikte inşa edilen planlı yapı gruplarını gösterirken, ikincisi, zamanla inşa edilen ve ek bir yaklaşım sergileyen bina gruplarını ifade etmektedir ([Caner, 2007](#)). Külliye dini, eğitimsel, sosyal ve/veya ticari olarak

çeşitli işlevleri bünyesinde barındırmasıyla önemli kent merkezlerinin gelişimine katkılarından dolayı kentsel anlamda önemlidirler.

Şekil 7. Yoğurtluoğlu Külliyesi ([Tire Belediyesi, 2019](#))

Figure 7. Yogurtluoglu Complex([Tire Belediyesi, 2019](#))

2.2. Tekke ve Dergahlar

Tekke/dergâh, tasavvufun örgütlenmiş biçimi olan tarikatların yaşam alanı olan yerlerdir. Buralar tarikat bağlılarının yaşama, ibadet, tapım ve tören evleridir (Öz, 2001). Farsça kökenli olan ‘tekke’ sözcüğü dayanmak dayanılan yer anlamına gelir. Yine Farsça bir sözcük olan ‘dergâh’ ise kapı, büyüklerin kapısı anlamındadır. Bu iki sözcük birbirlerinin yerine kullanılabildikleri gibi, dervişlerin yerleşerek öğretilerini yaydıkları, uyguladıkları ve dinsel tasavvufî eğitimin yerine getirildiği yapılar topluluğudur. Tarihi geçmişleri yaklaşık 700 yıl öncesine dayanan Bektaşî Dergahları, tekkeleri ve zaviyeleri, geleneksel kültür, hizmet birimleri, yapı ve mimari özellikleri bakımından birbirlerine benzer nitelikler barındırmaktadır ([Ülger, 2013](#)).

Bektaşî tekkelerinin çoğunlukla kent dışlarında, yoğun yerleşme bölgelerinin uzağında, doğa ile iç içe bir ortamda oldukları dikkati çekmektedir ([Şekil 8](#)). Bu durum, tarikatın kökeni, dünya görüşü ve yönelik olduğu zümreyle yakından bağlantısı vardır. Yine tekkelerin kentsel kurumlardan ayrı, kırsal bölgelerde kuruldukları görülmüştür ([Ülger, 2013](#)).

Şekil 8. Şahkulu Sultan Tekkesi ([TDV İslâm Ansiklopedisi, 2020c](#))
Figure 8. Şahkulu Sultan Tekke ([TDV İslâm Ansiklopedisi, 2020c](#))

2.3. Cem Evleri

Anadolu'daki birçok örnekte söz konusu mekanlar, bağımsız birer mekan konumunda olmayıp, bir konutun en geniş ve anlamlı bölümleri şeklindedir. Doğrudan doğruya, toplanma yeri, kutsal toplanma yeri ve ibadet mekanı olarak tanımlayabileceğimiz cem evleri geçirdiği uzun tarihsel süreç sonucunda Alevi-Bektaşî topluluğundaki önemini ve mekandaki inançsal ve sembolik niteliklerini korurken, mekansal olarak değişime uğramıştır. Cem evi yerine, Anadolu Alevileri tarafından, Cem meydanı, Erenler Meydanı, Kırklar Meydanı olarak da isimlendirilen bu kutsal mekan, son yirmi yıla kadar yalnızca bir oda şeklinde ulaşmıştır. Alevi-Bektaşî inancının ritüel, tören ve toplanma eylemleri cem evlerinde yapılmaktadır ve cem evleri bu kültürün devamlılığını sağlayan mekanlar konumundadır ([Ülger, 2013](#)).

2.4. Kilise ve Şapeller

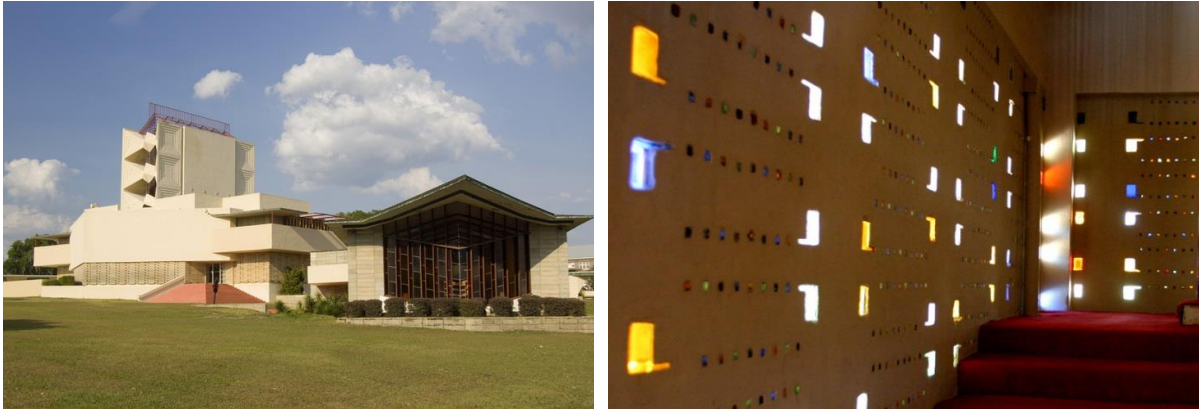
Antakya'nın kuzey doğusunda Hz. İsa'ya inananların ve vaftiz olanların toplanma yerinde, ana kayaya oyulmuş bir mağara-kilise olan Aziz Petrus Kilisesi, Hıristiyanlığın ilk kilisesi olarak kabul edilmektedir ([Şekil 9](#)).

Şekil 9. Aziz Petrus kilisesi, Antakya (Orijinal, 2020)

Figure 9. Church of Saint Peter, Antakya (Orijinal, 2020)

Şapel örneklerinden bir tanesi Frank Lloyd Wright'ın Güney Florida için tasarladığı, üç yıllık bir tasarım ve inşaattan sonra 9 Mart 1941'de açılmış, ilk ve en anıtsal yapı olan Annie M. Pfeiffer adında bir şapeldir ([Şekil 10](#)). Wright için şapel, Avrupa modern mimarisi stilinden farklı olarak karakteri bölgesel özgülüğünden türeyen ABD için modern bir mimari ideali yerine getirmekteydi ([Siry, 2004](#)). Wright'ın Pfeiffer Şapeli, çelik betonarme modern dirsekli konstrüksiyonda bir denemedir.

Şekil 10. Annie M. Pfeiffer şapeli ([FSC Chapel, 2020](#))

Figure 10. Annie M. Pfeiffer chapel ([FSC Chapel, 2020](#))

2.5. Tapınaklar

İnsanoğlu tarihöncesi devirlerin başlangıcında, mağara, su kenarı, bir kaya parçasının etrafı, ormanın derinlikleri, dağ tepeleri gibi doğal oluşumları kutsallaştırarak tapınma mekanı olarak kullanmış, yerleşik düzene geçtiği dönemden itibaren de tek tek bireylerce ya da toplulukça uygun bulunan belirli bir yer ve zamanlarda, açık ya da salt bu iş inşa edilmiş kapalı mekanlarda tapınmasını gerçekleştirmeye başlamıştır. Tapınma amaçlı mekan içeren bu mimari yapıların tümüne ise ‘tapınak/mabet’ adı verilmiştir. Ayrıca tapınak; pek çok kaynakta, ‘bir Tanrı adına inşa edilmiş yapı, Tanrı evi veya inananların tapınma amacıyla toplandıkları kutsal yer’ olarak tarif edilmektedir (Ülger, 2013). Tapınaklar, barındırdığı pek çok kutsal sembol ve obje ile dünyevi olan ile ilahi olanın kesişme noktası olarak kabul edilmektedir (Güç, 2011).

Kültür ve bölgelere göre tapınaklar farklılıklar göstermektedir. Kralların yaşadığı yer ve tanrıların evi sayılan tapınakların çokluğu ve taşıdıkları önem, Mezopotamya kentlerine büyük dini bir metropol kimliği kazandırmıştı. Hatta bu kentlerin içinde tanrının ikametgâhı olan tapınağı bulundurması için kurulduğu bile illeri sürülmüştür. Tapınaklar bu yüzden kentin merkezinde yükselerek kentin kalbi olarak vasıflandırılmışlardır (Eser ve Kılıç, 2017).

Mezopotamya’da ilk tapınaklar zigurat adı verilen kule tapınaklarıdır (Şekil 11). Ziguratların göğe yükselen merdivenlerinin, tanrıların yeryüzüne inmelerini kolaylaştırdığı ve böylece tanrıların insanlara daha yakın olduğu düşünülmektedir (Ülger, 2013).

Şekil 11. Choga Zanbil Ziguratu, İran (Anonim, 2003)

Figure 11. Choga Zanbil Ziggurat, Iran (Anonim, 2003)

Mezopotamya’da genellikle avlu, sofa ve girişler öne çıkarken; Mısır uygarlığında en içte kutsal mekan ve önünde kolonlu bir salon ile dış avludan oluşmaktadır (Şekil 12). Tanrının firavunun bedeninde cisimleştiğine inanılan Mısır uygarlığında, dindışı kişilerin bu yapıya girmesi engellenir ve bu kutsal mekana ancak firavun ulaşabilirdi (Ülger, 2013).

Şekil 12. a) Bel Tapınağı, Suriye b) Philae Tapınağı, Mısır ([Anonim, 2015](#); [Anonim 2019b](#))
Figure 12. a) Temple of Bel, Syria b) Temple of Philae, Egypt ([Anonim, 2015](#); [Anonim 2019b](#))

Yunan tapınakları, giriş kısmını oluşturan pronaos, tanrıları sembolize eden idollerin bulunduğu kutsal bir oda olan cella ve bir arka oda olan opistodomustan oluşan genel olarak üç bölümden meydana gelmektedir (Tomlinson, 2003). Roma tapınakları Yunanlılar ile etkileşimleri sonrası mimari detaylar ve düzenleri ile benzerlik göstermeye başlamıştır. Ancak Roma tapınağının temel farkı, tapınağın çevresindeki kutsal alanın yönlendirilişini yöneten eksenin oluşturulması ve bu mekânla ilişkisi içinde tapınağın yerleştirilme tarzı ile ortaya çıkmaktadır ([Roth, 2006](#))

Hint tapınaklarında ise bir mekân mimarisinin ötesinde yüksek taş yığınlarıyla heykelleştirilmiş bir çeşit yapı sanatı olma eğilimi görülmektedir ([Turani, 1992](#)). Hint tapınakları stupa ve kaya tapınakları olarak karşımıza çıkmaktadır. Stupa, Budaların küllerini ve kutsal emanetlerini saklamak için kurulan, kubbeli ya da arı kovani biçiminde örtülü anıtmezarlardır. Kaya tapınakları ise bir giriş bölümü (vestibule) ve geniş bir salondan meydana gelirler ([Şekil 13](#)).

Şekil 13. a) Sanchi Stupa, Hindistan b) Kailasa Kaya Tapınağı, Hindistan ([Anonim, 2020a](#); [Anonim, 2020b](#))

Figure 13. a) Sanchi Stupa, India b) Kailasa Rock Temple, India ([Anonim, 2020a](#); [Anonim, 2020b](#))

Uzakdoğu tapınaklarında ise öne çıkan yapılar pagodalardır. Pagoda, Hint geleneğindeki stupalar gibi din büyüklerine adanmış, çoğu çokgen planlı kuleler biçimdeki Budist tapınaklarıdır ([Turani, 1992](#)). Japonya'nın yerel dini olan Şintoizm ile Şinto tapınakları da görülmektedir. Şinto tapınakları bir Japon evi karakteristiği taşımakla birlikte Budist tapınaklarına kıyasla daha sade ve mütevazı tasarımlı mekanlardır ([Turani, 1992](#); [Ülger, 2013](#)) ([Şekil 14](#)).

Şekil 14. a) Guilin Pagoda, Çin b) Shikinen Sengu, Japonya ([Anonim, 2012](#); [Anonim, 2018b](#))
Figure 14. a) Guilin Pagoda, Çin b) Shikinen Sengu, Japan ([Anonim, 2012](#); [Anonim, 2018b](#))

Güney Amerika'da tapınaklar, büyük devletler kuran ve büyük eserler bırakan Meksika'daki Aztekler, Peru'daki İnkalar ve Mayalar'ın çok tanrılı dinleri çerçevesinde gelişmiştir. Bu uygarlıklar kralın Tanrının elçisi olduğuna inanırdı. Bu nedenle zamanla dini mekan sarayla bütünleşmiş ve kentler dinsel törenler için bir yönetim merkezi halini almıştır ([Turani, 1992](#)) ([Şekil 15](#)).

Anadolu'da ise özgün tapınak yapıları MÖ iki binli yıllarda Hititlerle beraber otağa çıkmıştır. Hitit tapınakları da halka açık tapınma mekanları olarak tasarlanmamıştır. Simetrik bir plan organizasyonuna dayanmayan tapınaklara büyük bir kapıdan girilmekte ve ortada bir avlu bulunmaktadır. Tapınakların en önemli özelliklerinden biri ise iç mekanın dış duvarlara açılan geniş pencereler yolu ile aydınlatılmasıdır ([Mutlu, 2001](#)) ([Şekil 16](#)).

Şekil 15. Copan, Honduras ([Anonim, 2020c](#))

Figure 15. Copan, Honduras ([Anonim, 2020c](#))

Şekil 16. Büyük Hitit Tapınağı, Çorum ([Anonim, 2018b](#))

Figure 16. Great Hittite Temple ([Anonim, 2018b](#))

2.6. Sinagog

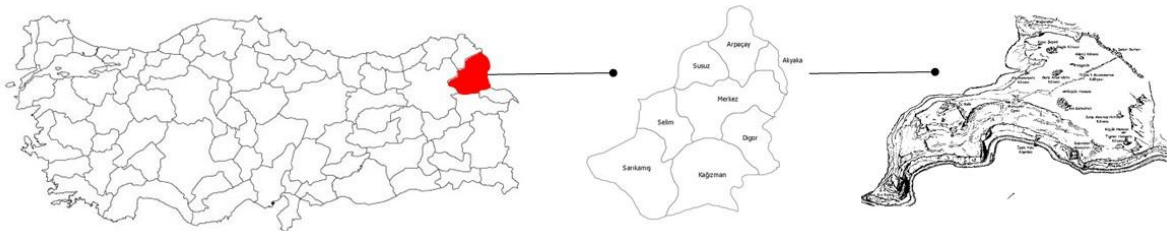
Bulunduğu zaman ve coğrafyanın yapı stillerine ayak uyduran sinagoglar için plan, mimari form ya da iç mekân tasarımı büyük ölçüde değişkendir. Bir sinagogda her zaman var olan ve Musevi inancıyla bağlantılı birkaç öge vardır. Çünkü Musevi dininde tapınma mekânını belirleyen inanış, kutsal metinlerin okunmasına dayalıdır. Tevratın bulunduğu her yer kutsaldır anlayışı ile tapınma mekânında yani Sinagoglarda iki temel öge bulunur; biri kutsal metin rulolarının içinde bulunduğu sandık (ark), bir diğeri ise kutsal metinlerin okunurken üzerinde durduğu ve din adamlarının kullandığı kürsüdür (pulpit), Önemli olan bir diğere konu da sinagoglarda ‘ark’ın Kudüs’ü görece şekilde konumlanmasıdır. Kimi zaman sinagoglar da Kudüs’e doğru konumlanırlar ([Simmins, 2008](#)) ([Şekil 17](#)).

Şekil 17. a) Sinagogda ark yapısı b) Edirne Büyük Sinagogu ([Anonim, 2013](#); [Anonim, 2020d](#))
Figure 17. a) Arc structure in the synagogue b) Edirne Great Synagogue ([Anonim, 2013](#); [Anonim, 2020d](#))

3. MATERYAL ve YÖNTEM

Ani Harabeleri, Kars ilinin 42 kilometre doğusunda, Türkiye-Ermenistan sınırını ayıran Arpaçay nehrinin batı yakasında, Ocaklı köyü sınırlarında dört bin metrekarelik bir alan üzerinde kuruludur ([Şekil 18](#)). Arpaçay Nehri'nin aktığı geniş ve derin vadi aynı zamanda doğuda Ermenistan ile Türkiye ve Ani arasında doğal bir sınır oluşturmaktadır. MÖ 4 bin Urartularla merkezi yerleşim alanı olmuş ve 17. yüzyılın sonlarında terk edilmiştir. İpek yolu üzerinde bulunmuş ve tarih boyunca birçok Orta Asya halkına ev sahipliği yapmıştır. 1064'te Selçuklu hakimiyetine geçmeden önce Bizans ve Ermeni kuvvetlerinin elinde kalmıştır ([Eşitti, 2017](#); [Özlü ve Kaleli, 2019](#)).

Şekil 18. Ani Harabeleri konumu ([Anonim, 2023](#)'den geliştirilmiştir)
Figure 18. Location of Ani Ruins (developed from Anonim, 2023)

Çalışma kapsamında ilk aşamada literatür taraması yapılmış ve din, inanç kavramları genel hatlarıyla tartışılmış olup tanımlamalar ortaya konmaya çalışılmıştır. Tarihi çevre peyzajları ile dini ilişkilendirmek için bölgelere ve inançlara göre ortaya çıkan farklılıklar

taranmıştır. Bu noktada çoğunlukla dini yapılar ve yakın çevrelerindeki doğal yapılar, bahçe biçimleri, ortaya çıkış zamanlarındaki kentleşmeye olan katkıları konularına ağırlık verilmiştir. İkinci aşamada çalışma alanının coğrafik konumu ve bulunduğu peyzaj ile dini yapıları arasındaki etkileşimi görmek için Ani harabelerinin kentsel tarihi ve içinde bulunan dini yapılar araştırılmıştır. Sonuç ve değerlendirme bölümünde din yapıları tarihi çevre peyzajları ile ilişkilendirilmiş olup Ani Harabelerinin bu konuda değerlendirilmesi yapılmıştır.

3.1. Tarihi Çevre Peyzajı Örneği Olarak Ani Harabeleri

Ani şehrinde yaşamış toplumlar birçok yönden birbirlerinden ayırmakta ve farklı mimari eserlerle dönemlerini ve dini-kültürel değerlerini hala yansıtmaktadırlar. Günümüzde Ani harabeleri olarak adlandırılan iç kale M.S. dördüncü yüzyılda Kars iline ismini veren Karsak'lılar tarafından yaptırılmıştır. Ani Harabelerindeki en önemli eser ise 1001 yılında Kral Gagik I'nin eşi Katranide tarafından tamamlanan Büyük Katedral'dir ([Şekil 19](#)). 1064 yılında ise Selçuklu hükümdarı Alparslan tarafından camiye çevrilen ilk mabet Büyük Ani katedrali olmuştur ([Gündoğdu 2006](#)). Ayrıca Ani, Anadolu'daki ilk Türk Camii'si olarak bilinen Menuçehr Camii'ne (Ani Ulu Camii) de ev sahipliği yapmaktadır ([Kanbarova, 2015](#)) İçinde bulundurduğu yapılar ve eserler, Ani'nin tarihin belli bir dönemi boyunca oldukça nüfuslu ve zengin bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir ([Eşitti, 2017](#)) ([Tablo 1](#)).

Şekil 19. Büyük Katedral (Kitiş, 2019)

Figure 19. Grand Cathedral (Kitiş, 2019)

Tablo 1: Ani Harabeleri yapıları ([Özlu ve Kaleli, 2019](#)).

Table 1. Structures of Ani Ruins([Özlu ve Kaleli, 2019](#)).

Ani Harabeleri Yapıları	
Surlar	Ateşgede Tapınakları
Aziz Prkitch (Keçeli-Halaskar) kilisesi	Küçük ve Büyük Hamam
Tigran Honenst Kilisesi	Ebul Muammeran Camii
Katedral (Fethiye Camii)	Selçuklu Kervan Sarayı
Genç Kızlar Kilisesi	Abughamrent (Poladoğlu) Kilisesi
İpek Yolu Köprüsü Gagik Kilisesi	Ebul Manuçehr (Ulu Camii)
Selçuklu Sarayı	Mağaralar
Kız Kalesi ve Rahibeler Manastırı	İç Kale Güvercinlikler

Yapılan kazılar sonucunda İç Kale’de bulunan seramik parçalarının bulunmasıyla Ani’nin tarihinin Erken Demir Çağ’ı ile başladığı tahmin edilmektedir. Eski çağlarda Urartular’dan sonra şehir Kimmer, İskit, Med, Pers, Hellen, Artaksiyas, Part, Sasani, Bağratlı, Bizans, Selçuklu, Gürcü ve Osmanlı hâkimiyetlerine geçmiştir ([Özlu ve Kaleli, 2019](#)). 301 yılında, Hıristiyanlığı devlet dini olarak kabul eden ilk halk olan Ermeniler, bölgedeki tapınakları ya yıkmışlar ya da kiliseye dönüştürmüşlerdir. V. yy ortalarından itibaren Bizanslılar Kadıköy kararlarına bağlı Hıristiyanlığı Ermenilere kabul ettirmek istemiş, Sasaniler de Bizanslılarla olan bağlarını kesmek amacıyla Ermenilerin Hıristiyanlıktan Zerdüştlüğe dönmeleri için baskı yapmıştır. Bu baskı karşısında Ermeni feodal beyleri kimliklerini korumak için V. yy boyunca sürekli mücadele etmişlerdir. (Kitiş, 2019).

Tarihi Ani Şehri 961-1045 yılları arasında Ermeni Bagrationu Prensiği’ne başkentlik yapmıştır. 992 yılında ise Ermeni Katolikosluk Merkezi Ani’ye taşınmış, bu olay sonucunda şehir dini açıdan da önem kazanmıştır. Aynı zamanda Ortaçağda farklı inanç ve kültürlerin bir arada yaşadığı bir kent olmayı başarmıştır. Şehirde Müslüman, Hıristiyan ve Pagan dini yapıları bir arada izlenebilmektedir. Ortaçağın şehircilik, mimarlık ve sanat açısından bir arada gelişiminin sergilendiği bir şehir olan Ani bu özellikleri ile Dünya mimarlık tarihi açısından da Ortaçağı özetleyen kentlerden birisi olma özelliğindedir. Ermeni, Gürcü hâkimiyetinde dinin ve kültürün etkisiyle kiliselerle, Selçuklu döneminde camiler, kervansaray, hamam ve saray ile şekillenmiştir ([Özlu ve Kaleli, 2019](#)).

1064 yılına kadar Ani’yi Bizanslı valiler yönetmiş ve şehrin su sorunu ele alınmıştır. Ani Katedrali’nin cephesinde bulunan yedi satırlık Ermenice yazıt, Ani Bizans valisi Aaron’un susuzluk çekenleri sevindirmek için iç kaleye su getirdiği ve yeni su kemerlerinin yapıldığı bilgisini vermektedir ([Karamağralı, 1998](#)).

Tablo 2’de çalışma alanı içerisinde bulunan dini yapılar dönemleri ve kullanım amaçları doğrultusunda anlatılmaktadır.

Tablo 2. Ani Harabeleri yapıları tarihsel bilgileri ([Özlu ve Kaleli, 2019](#); [Türkiye Turizm Portalı, 2020](#); [Turizm Bakanlığı Tanıtım Genel Müdürlüğü, 2003](#); [Kuzucu, 2006](#); [Kitiş, 2019](#)).

Table 2. Historical information about Ani Ruins structures ([Özlu ve Kaleli, 2019](#); [Türkiye Turizm Portalı, 2020](#); [Turizm Bakanlığı Tanıtım Genel Müdürlüğü, 2003](#); [Kuzucu, 2006](#); [Kitiş, 2019](#)).

Dini Yapı Adı	Yapıldığı dönem	Geçirdiği Değişimler	Diğer bilgiler
Aziz Prkitch Kilisesi	1035	1173 yılında onarılan kiliseye, 1291 yılında çan kulesi eklenmiştir	
Tigran Honenst Kilisesi	1215	-1064 yılında Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan, Ani'yi fethettiğinde ilk Cuma namazını burada kıldığı için yapının adı "Fethiye Camii" olarak değiştirilmiştir. -1124 yılında şehri ele geçiren Gürcüler bu yapıyı tekrar kiliseye çevirmişlerdir.	-Bir tüccar tarafından inşa edilmiştir. -Hz. İsa'nın doğumundan ölümüne kadar geçen olayları sembolize eden fresklerle kaplıdır.
Katedral (Fethiye) Camii	1001	1064'te Ani'nin Selçuklu hükümdarı Sultan Alp Arslan tarafından fethinin ardından kilise, camiye çevrilmiştir. 1124 yılına kadar cami olarak kullanılan katedral, bu tarihte Gürcülerin eline geçmesiyle, tekrar kiliseye çevrilmiş ve 1129 tarihine kadar bu şekilde kullanılmıştır.	-Yöreye özgü yoğunluğu az volkanik kayalar ve farklı renklerdeki taşlar temeli oluşturmuştur. -Ortaçağ'da ticaret yolları üzerinde bulunması sebebiyle Ani şehrinin eriştiği zenginliğin ve dini merkez olmasının bir göstergesidir.
Genç Kızlar Kilisesi			-Yapı malzemesi tüftür. 13. yüzyılın karakteristik özelliğini taşımaktadır
Ebul Manuçehr (Ulu Camii)	961- 977	1071- 1072 yılları arasında Ebul Manuçehr yapıyı camiye çevirmiştir ve daha sonradan Cami dikdörtgen planlı kesme tuf taşından iki katlı olarak inşa edilmiştir.	-Cami oldukça önemi bir yerde inşa edilmiştir. Arpaçay nehrine bakan pencereleri bir yandan kervan yolunu kontrol ederken, minaresiyle de ören yerinin geri kalan kısmını gözetleyecek şekilde planlanmıştır. 13. yüzyıla ait bir kilise bulunmaktadır.
Kız Kalesi ve Rahibeler Manastırı			
Ateşgede Tapınağı	I- IV. Yy arası	Yapılan kazılarda çıkan duvar parçaları ile Zerdüş tapınağının şapele dönüştürüldüğü görülmektedir	-Tapınağın yapılan ilk hali Zerdüş dinine uygun olarak yapıldığını düşünülmektedir. Bu ihtimal doğrultusunda Ani'deki ilk yapı bir Zerdüş tapınağıdır.
Ebul Muammeran Camii			-Ören yerinde antik yol üzerinde yer almaktadır. -Selçukluların Anadolu'da inşa ettikleri ilk camidir.
Abughamrents (Poladoğlu) Kilisesi	980		
Gagik Kilisesi	990- 1020		-Bu kilisede kazılar sırasında ortaya çıkan en önemli buluntu; ayakta duran 2.25m yüksekliğindeki Müslüman sarığı ve kaftanı ile birlikte Gagik'i temsil eden heykeldir.

Ani kentinde Zerdüşlük, Hıristiyanlık, Müslümanlığa ait çok sayıda eser bulunmaktadır. Türk tarihinde de Anadolu'ya yapılan ilk mimari eseri barındırması açısından ayrı bir öneme sahiptir. Güvenlik anlayışıyla seçilen konumuna bakıldığında kent derin ve dar vadilerle sınırlıdır. Aynı zamanda ticaret yolu üzerinde yer almaktadır ve bu özelliğiyle doğu ve batı arasında etkileşimlerde köprü görevi görmüştür.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

İnanışların ilk zamanlarda doğal peyzajı kutsal mekanlar olarak kullanmış ve ibadet mekanlarını oluşturmaya başlamalarıyla eski zamandan beri kültürel peyzajlarda önemli değişimler sağlamıştır. Kutsallığın mekâna yani bir yere yansması sonucunda inanç sisteminin gereği olarak bu mekanlarda çeşitli ritüellerin yapılması insanlık tarihinde göçerevliliğin terk edilerek tarım odaklı yerleşik hayat tarzına geçilmesiyle mümkün olmuştur. Kutsalın mekâna tezahür etmesi, inancın mekansallaşmasını beraberinde getirmiştir. Kutsal mekânlar, inanç kültürüne ait inanış, ritüel ve anlatıların yaşatıldığı yerlerdir (Akin, 2022).

Dini yapılar; tarihsel ve anı değerleri, simgesel özellikleri, mimari karakteristikleriyle kent kimliğini oluşturan önemli bir yapı grubudur (Yılmaz Yıldırım ve Yetim, 2020). Her bir inanışa ait dini yapılarda mimari özellikler dışında doğal ve kültürel çevresini kullanma biçimi de değişmektedir. Bahçe stilleri, kullanılan su öğeleri, yapı malzemeleri, kullanım çeşitliliği ve yakın çevresindeki konut yapılanmaları gibi farklılıklar dikkat çekmektedir (Tablo 3). Budizm inancına sahip Hindistan'ın doğal peyzajdan yararlanarak ortaya çıkardığı kaya tapınakları bunun en güzel örneklerindedir.

Tablo 3. Bazı dini yapıların öğeleri ve kullanım çeşitliliği

Table 3. Elements of some religious buildings and diversity of use

Cami	Medrese, kütüphane, konaklama yapıları, avlu, bahçe, tabhane	İbadet, eğitim, kültür,
Küllüye	Eğitim, aşhane,	İbadet, eğitim, sosyal, ticari
Kilise ve Şapeller	İbadet elemanları	İbadet, toplanma alanı
Manastır	Avlu, havuz, çeşme, bahçe	İbadet, tarımsal faaliyetler, kültürel faaliyetler, rahip ve rahibeler için konaklama,
Tapınaklar	Avlu, sofa, girişler, kutsal odalar, anıtmezarlar, bahçeler	Eğitim-öğretim, rasathane, ibadet, dinsel törenler

İnsanoğlunun en eski inançlarından bu yana değişip dönüşen en yeni inanç sisteminde dahi kendine yer bulan kutsal mekânlar her dönemde inancın ve halk yaşamının bir parçası olmuştur. Kutsalın tezahür ettiği bu mekânlardaki çeşitli inanış, ritüel ve anlatılar kutlu olana yani tanrısal olana yaklaşma, yakın olma isteğinin bir sonucudur. Bu kapsamda camiler, kiliseler, cem evleri, mescitler, manastırlar, türbeler ve daha birçok alan maddi ve manevi ihtiyaçların karşılandığı yerlerdir. Kutsal ve mekân ilişkisi içerisinde halk dininin mekânsal boyutu ele alındığında; türbe, ziyaret, cami haziresi, cam avlusu, kilise bahçesi vb. dini karizmatik şahsiyetlerin yattığına inanılan yerler ve tabiat kültlerini barındıran alanlar; kutlu, özel alanlar olarak bir maneviyatı bünyesinde barındırılan mekânlardır (Akin, 2022). Doğal peyzaj içerisinde bulunan dağ, ağaç, akarsu, kayaçlar gibi elemanları kutsal kabul eden inanışlarda doğanın şekillendirilmesiyle ibadet mekanları kendini göstermiştir. İncelenen

örneklerde kent oluşumları, barajlar, tarımsal faaliyetler ile dinlerin yayılmasıyla farklı bölgelerdeki yapılarda ortak malzeme ve üslubun olduğu görülmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak yaşanan kültürel etkileşim ile sergiledikleri karakter ve çevre peyzajıyla ilişki günümüzde hala dini yapıların bulunduğu tarihi peyzajlarda görülebilmektedir. Özellikle kutsal mekânların korunmasının çevre peyzajlarının da korunumunda etkin bir faktör olduğu görülmüştür. Bu niteliği ile kutsal mekanlar günümüzde tarihi çevre peyzajlarının izlenebilmesi açısından önem arz etmektedir. Tarihine bakıldığında coğrafik konumu, çok kültürlülüğü ve birçok toplum ve dine şahit olmasıyla Ani Harabeleri önemli bir tarihi kültürel peyzaj niteliğindedir. Yüzyıllar boyunca bu önemli kentin değişik ulus ve dinleri bünyesinde toplamasından gelen çok kültürlülüğü önemli bir özelliğidir. Alan içerisinde bulunan katedral ve kiliseler hem kullanıldığı dönemde hem de daha sonra bu mekânların farklı dinde bir toplumun yerleşmesiyle, değişen dinler üzerine farklı bir ibadet mekânı olarak kullanılmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. Ani harabeleri bünyesindeki dini yapılar ve kullanım şekilleri

Table 4. Religious buildings and their uses within the ruins of Ani

Dini Yapı Adı	Nitelik
Aziz Prkitch Kilisesi	Ermeni Kilisesi
Tigran Honenst Kilisesi	Kilise
Katedral (Fethiye) Camii	Kilise, Cami
Genç Kızlar Kilisesi	Kilise
Ebul Manuçehr (Ulu Camii)	Kilise, Cami
Kız Kalesi ve Rahibeler Manastırı	Kilise, Kale, Konut
Ateşgede Tapınağı	Zerdüş tapınağı, Şapel
Ebul Muammeran Camii	Cami
Abughamrents (Poladoğlu) Kilisesi	Anıt mezar, Kilise
Gagik Kilisesi	Kilise

[Yılmaz Yıldırım ve Yetim \(2020\)](#) çalışmalarında dini yapıları tarihsel ve anı değerleri, simgesel özellikleri, mimari karakteristikleriyle kent kimliğini oluşturan önemli yapı grupları olarak ifade etmiştir. Bununla birlikte bu yapıların konumları, biçimsel özellikleri ve üsluplarıyla kent dokusunda diğer yapılardan farklılaşarak öne çıktığını bununla birlikte dini yapıların kent dokusunda stratejik noktalarda bir odak konumunda olabileceği gibi kentlerin silüetinde de işaret ögesi olabileceğini öne sürmüşlerdir. Bu noktada Kars kentinin tarihi geçmişi üzerinde belirleyici bir rol oynayan Ani Harabeleri kentin kimliğine derinlik katan ve ziyaretçiler için önemli tarihi mekanlar oluşturan bir alan olarak önemli görülmektedir. Ani Harabeleri ve çevresindeki alanlar tarihi yapıları, sokakları ve meydanlarıyla kentin geçmişini günümüze taşımaktadırlar. Aynı zamanda bu harabeler çevresindeki alanlara odaklanan restorasyon, koruma ve turistik etkinlikler gibi faaliyetleri ile kentin mekânsal kimliğine de katkı sunmaktadır.

Ani kentinin oluşmaya başlamasından farklı toplumların egemenliğinde günümüze ulaşmasına kadar gerek yerleşimin seçiminde gerekse tarihi sürecinde doğal ve kültürel peyzajın etkisini çok fazla görebilmekteyiz. Doğal bir sınır oluşturan Arpaçay'ın yanında kurulan kentin stratejik konumu, peyzajı güvenlik ve iklimsel kaygılarla değerlendirmesi ile şu andaki yerinde bulunmasını sağlamıştır. Yakın çevresindeki birçok mağara, derin vadiler kentin güvenliğini sağlamada büyük faydalar sağlamıştır. Bununla birlikte özellikle Kars'ın coğrafi yapısı ve çevresindeki doğal öğeler, harabelerin etrafındaki peyzajı şekillendirmektedir. Harabelerin bulunduğu alanlarda dağlar, vadiler veya nehirler gibi doğal peyzaj unsurları, tarihi yapılarla etkileşim içinde bir manzara oluştururlar.

Ani Harabeleri 2012 yılında UNESCO tarafından başvuru sonucunda yerel yönetim, uzmanlar, sivil toplum kuruluşları ve UNESCO'nun işbirliğiyle yürütülen detaylı bir değerlendirme ve başvuru süreci akabinde geçici listeye eklenmiştir. UNESCO'nun Dünya kültürel miras ölçütlerinden 7 tanesinden en az 1 tanesini karşılaması ile 2016 yılında daimî listeye eklenerek koruma altına alınmıştır ([Özlü ve Kaleli, 2019](#)). Kars Ani Harabelerinin UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilmesi, bölgenin kültürel ve tarihi zenginliğini uluslararası platformda tanıtmaya, koruma ve sürdürülebilirliğini sağlama açısından önemli bir fırsat sunabilir.

[Kuğu Tüfekçioğlu \(2008\)](#) çalışmasında tarihi çevrenin en önemli özelliklerini saptayabilmek için öncelikle korunması gereken alanların incelenmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Bununla birlikte bu noktada en önemli sorunun neyin tam olarak korunması gerektiği ve hangi korunacak karakteristiklerin incelenmesi gerekliliği ifadeleri de yer almaktadır. Zengin tarihi yapısı ile içerisinde bulunduğu tarihi peyzajın da korunmasına destek olan Ani harabeleri, din yapılarının kültürel nitelikleri ortaya çıkarmasıyla tarihi peyzajların korunması ve devamlılığını sağlamasına örnek teşkil etmektedir.

Bu çalışma, Ani Harabelerinin tarihsel çevre peyzajlarındaki önemini ele almış ve bu harabelerin çevresel bağlamdaki rolünü anlamak için bir değerlendirme sunmuştur. Elde edilen bulgular, Ani'nin coğrafi konumu ve tarihi dönemlerdeki stratejik önemi göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Çalışmamızın önemi, tarihsel çevre peyzajlarının Ani Harabeleri gibi kültürel miras açısından kritik öneme sahip alanlar üzerindeki etkisini vurgulamasıdır. Bu tür alanların korunması ve yönetilmesi, sadece tarihi mirası değil, aynı zamanda çevresel bütünlüğü de göz önünde bulundurularak yapılmalıdır. Gelecekteki araştırmalar, bu harabelerin çevresel dinamikleri üzerindeki etkisini daha da derinlemesine

anlamak için odaklanabilir ve bölgenin kültürel ve çevresel mirasının korunmasına katkıda bulunabilir.

KAYNAKLAR

Acar, 2013. Tabhaneli Camilerin Tipolojisi Üzerine Bir Deneme. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi Journal of Social Sciences Nisan 2013, Sayı:28, ss.. 303-326.

Akın, E. 2022. Halk Dini/Dindarlığı Olgusunun Ziyaret Fenomeni Bağlamında Alevilik, Sünnilik, Süryanilik İnançları Açısından Halkbilimsel İncelenmesi: Diyarbakır, Siirt, Mardin Örneği. Hacettepe Üniversitesi.

Ankara Üniversitesi, 2020a. Ortaçağ'da Bahçe Sanatı; Manastır ve Şato Bahçeleri. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü Bahçe ve Peyzaj Sanatı Tarihi Açık Ders Malzemeleri. <https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=614> Erişim Tarihi; 04.05.2020

Ankara Üniversitesi, 2020b. İran Bahçeleri. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü Bahçe ve Peyzaj Sanatı Tarihi Açık Ders Malzemeleri. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/11812/mod_resource/content/1/12.%20Hafta%20%C4%B0ran%20Bah%C3%A7e%20Sanat%C4%B1.pdf. Erişim Tarihi; 04.05.2020

Anonim, 2003. <https://www.flickr.com/photos/sebastiagiralt/466601203>. Erişim Tarihi: 25.04.2020

Anonim, 2009a. <https://www.swissinfo.ch/eng/st-gallen-abbey/31658> Erişim Tarihi: 04.05.2020

Anonim, 2009b. <http://anigezintisi.blogspot.com/2009/12/ani-yerleskesi-gezisi.html> Erişim Tarihi: 07.05.2020

Anonim, 2012. <https://www.flickr.com/photos/mgmoscatello/8074157296/>. (Erişim tarihi: 25.04.2020)

Anonim, 2013. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Budapest_Gro%C3%9Fe_Synagoge_Innen_Thoraschrein_6.JPG. (Erişim tarihi: 27.04.2020)

- Anonim, 2015. <https://www.theguardian.com/world/2015/sep/01/satellite-images-reveal-isis-destruction-of-palmyras-temple-of-bel>. Erişim Tarihi: 25.04.2020
- Anonim, 2018a. <https://www.sanatinyolculugu.com/kurtuba-ulu-camii/>. (Erişim tarihi: 25.04.2020)
- Anonim, 2018b. <http://www.greenshinto.com/wp/page/19/>. (Erişim tarihi: 25.04.2020)
- Anonim, 2019a. <https://www.sanatinyolculugu.com/tire-yesil-cami-imaret/>. (Erişim tarihi: 30.04.2020)
- Anonim, 2019b. <https://egyptindependent.com/egypt-plans-to-turn-philae-temples-into-open-tourist-attraction-zone/>. (Erişim tarihi: 25.04.2020)
- Anonim, 2020a. <https://cdn.britannica.com/36/155836-050-C39E821F/Great-Stupa-Sanchi-India.jpg>. (Erişim tarihi: 25.04.2020)
- Anonim, 2020b. <http://www.ias4sure.com/wikiias/prelims/kailasa-temple/>. (Erişim tarihi: 25.04.2020)
- Anonim, 2020c. <https://gezimanya.com/honduras/copan>. (Erişim tarihi: 25.04.2020)
- Anonim, 2020d. https://tr.wikipedia.org/wiki/Edirne_B%C3%BCy%C3%BCk_Sinagogu. (Erişim tarihi: 25.04.2020)
- Anonim, 2023. <https://gezmeninsonuyok.blogspot.com/2014/03/ani-harabeleri.html> (Erişim tarihi: 10.11.2023)
- Artun, E., 2004. Türklerde İslamiyet Öncesi İnanç Sistemleri - Öğretiler-Dinler. http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_inanc_sistemleri.pdf. Erişim Tarihi: 07.05.2020
- Baranaydın, F., Baranaydın, D., 2019. Apokaliptik Kiliseler. Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (17), sf: 213-228 .
- Caner, Ç., 2007. Townscape and Building Complexes in Medieval Western Anatolia under Turkish-Islamic Culture. Power and culture : identity, ideology, representation / edited by Jonathan Osmond and Ausma Cimdiņa. – Pisa : Plus-Pisa University Press, sf: 27-48.

- Cox, L., J., 2004. Kutsalı İfade Etmek: Din Fenomenolojisine Giriş. (Çev. Fuat Aydın). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Çelik, C., 2010. Sosyal Zaman ve Din. Konya: Çizgi Yayınları.
- Çelik, Ş.,S., Örkün, B., 2019. Kent Kültürü Bağlamında Bahçe Geleneği ve Bahçe Geleneğinin Sürdürülmesinde Dini Kurumların Rolü: Piyale Paşa Camii ve Heybeliada Ruhban Okulu Örneği. Uluslararası Toplum ve Kültür Araştırmaları Sempozyumu (3-5 Ekim 2019) Bildiriler Kitabı. Sf: 263- 278.
- Demirarslan, D., 2017. Açık Havada İbadet Ve Mekân İlişkisi- Gelibolu Namazgâhları. Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi /The Journal of Turk & Islam World Social Studies. Yıl: 4, Sayı: 10, Mart 2017, s. 40-57
- Demirci, K., 2002. Kutsiyet Maddesi. TDV İslam Ansiklopedisi, C.26, sf: 496, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Erbaş, A., 2002. “İslam Dışı Dinlerde Hac”. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi C.4, (5): 97-100.
- Erkızan, T., 2009. Tapınak, Tarih Boyunca İbadetin Mekânı, Şenocak Yayınları-35, İzmir
- Eser, E., Kılıç, Y., 2017. Mezopotamya'nın İlk Kent Binaları (Tapınaklar) ve İşlevleri. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Cilt IV, Sayı: XIII. Sf: 413- 438.
- Eşitti, B., 2017. Ani Harabelerinin Bölgesel Kalkınma Üzerindeki Etkileri. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, Güz 2017, Cilt 19, Sayı 40.
- FSC Chapel, 2020. <http://fscchapel.com/annie-pfeiffer-chapel>. Erişim Tarihi: 20.04.2020
- Gider, Ö., 2006. Budizm Ve Hıristiyanlığın Ruhbanlık Anlayışı: Karşılaştırmalı Bir Araştırma. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Güç, A., 2011. Dinlerde Mabet ve İbadet, Düşünce Kitabevi Yayınları, 1.Basım, İstanbul.
- Gündoğdu, H., 2006. “Kültürlerin Buluştuğu Bir Ortaçağ Şehri: Ani/Ani”, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, (17): 51-84.

- İdinopulos, T., A., 1998. Din Nedir? Çeviren: Temel Yeşilyurt.
- İnalçık, H., 2019. İstanbul Tarihi Araştırmaları – Fetih’ten Sonra İstanbul’un Yeniden İnşası Bilad-ı Selase: Galata, Eyüp, Üsküdar . İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İncesakal, Ş., 2011. Yeraltı ve Toprakaltı Mekanlarının Tasarım İlkeleri. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 169 Sayfa.
- Kanbarova, G., 2015. Ani’nin İslam Devri Mimari Anıtları, Azerbaycanşinaslık: Geçmiş, Bugünü ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu, 192-209.
- Karamağralı, B., 1998. Ani Tarihi ve Kazılarına Toplu Bakış. Sanat Tarihi Dergisi, İzmir, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, C.IX, s. 37-42.
- Kaynak, İ., H., 2016. Dinlerde Kutsal Zaman ve Mekânın Tarihsel Yapısının Fenomenolojik Algısı. SUTAD, Bahar 2016; (39): 443-455.
- Kitiş, M., N., 2019. Kars, Ani Katedrali (Fethiye Camii). Monografi Değerlendirmeleri, Bitirme Ödevi. İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü.
- Kuban, D., 2017. İstanbul-Bir Kent Tarihi: İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kuşu Tüfekçiöğlü, H., 2008. Tarihsel Çevrede Görsel Peyzaj Kalite Değerlendirmesi İstanbul Yedikule Örneği. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. Yüksek Lisans Tezi.
- Kuzucu, K., 2006. Sultan Abdülmecid’in Ani Şehrini Canlandırma Girişimi. Kars: Beyaz Uykusuz Uzakta, YKY, İstanbul, 2006, s.276-277.
- Matsui, K., 2014. Geography of Religion in Japan: Religious Space, Landscape, and Behavior. International Perspectives in Geography 2, DOI 10.1007/978-4-431-54550-7, Springer Japan.
- Mutlu, B., 2001. Mimarlık Tarihi Ders Notları I, Mimarlık Vakfı Enstitüsü Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Öz, B., 2001. Dünyada ve Türkiye’de Alevi-Bektaşî Dergahları, Can Yayınları 128 (Ali Adil Atalay), İstanbul.

- Özlu, T., Kaleli, C., 2019, “Kültürel Miras Turizmi Açısından Bir Değerlendirme: Ani Ören Yeri”, *Amisos*, 4/7, 195-218.
- Roth, L.M., 2006. *Mimarlığın Öyküsü; Öğeleri, Tarihi ve Anlamı*, Çev: Ergün Akça, Kabalcı Yayınevi, 3. Basım, İstanbul.
- Shaw, J., 2005. Landscape, water and religion in ancient India. *Archaeology International*, 9, pp.43–48. DOI: <http://doi.org/10.5334/ai.0912>
- Simmins, G., 2008. *Sacred Spaces and Sacred Places*, University of Calgary, (<http://dspace.ucalgary.ca/bitstream/1880/46834/1/Sacred%20Spaces.pdf>)
- Siry, J., M., 2004. Frank Lloyd Wright's Annie M. Pfeiffer Chapel for Florida Southern College. *Modernist Theology and Regional Architecture. Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 63 No. 4, Dec., 2004; (sf. 498-539) DOI: 10.2307/4128016
- Şeker, Ü., 2016. Hıristiyanlıkta Yahudiliğe Tepki Olarak Gelişen Kutsallık Anlayışı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, C.5, (1): 46-47.
- TDV İslâm Ansiklopedisi, 2020a. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cami>. (Erişim tarihi: 24.04.2020)
- TDV İslâm Ansiklopedisi, 2020b. <https://islamansiklopedisi.org.tr/namazgah> (Erişim tarihi: 22.04.2020)
- TDV İslâm Ansiklopedisi, 2020c. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sahkulu-sultan-tekkesi>. (Erişim tarihi: 22.04.2020)
- Tire Belediyesi, 2019. <https://tire.bel.tr/inanc.php>. (Erişim tarihi: 25.04.2020)
- Tomlinson, R.A., 2003. *Yunan Mimarlığı*, Çev: Rıfat Akbulut, Homer Kitabevi, 1. Basım, İstanbul.
- Turani, A.,1992. *Dünya Sanat Tarihi*, Remzi Kitabevi, 4. Basım, İstanbul.
- Türkiye Turizm Portalı, 2020. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kars/gezilecekyer/genc-kizlar-klse>. (Erişim tarihi: 07.05.2020)

Uludağ, K., Özer Eröz, G., 2017. Hinduizm Ve Terakota Tapınaklar. Sanat ve Tasarım Dergisi, Yıl: 2016 Cilt: 6 Sayı: 2 ISSN: 2146-769 2Sayfa: 210 – 229.

Ülger, G., 2013. Tapınma Ritüeli İle İbadet Mekanı Arasındaki İlişkinin Göstergebilimsel Bağlamda Okunması: Cemevi Yapıları. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Tasarım Programı, Yüksek Lisans Tezi.

Ünal, M., 1999. Din Fenomenolojisi; Tarihçe, Yöntem, Uygulama. Kayseri: Geçit Yayınevi. TDK Türkçe Sözlük, Ankara, 1998.

Walsham, A., 2011. Loca Sacra: Religion and the Landscape Before the Reformation. THE REFORMATION OF THE LANDSCAPE: Religion, Identity and Memory in Early Modern Britain and Ireland. Oxford University Press, ISBN 978-0-19-924355-6.

Yıldırım, M., 2007. Mircea Eliade’de Kutsal ve Kutsal Zaman Kavramı. Dini Araştırmalar, C.10, (28).

Yılmaz Yıldırım, D., Yetim, Ş., 2020. Dini Yapılar ve Kent Kimliği İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme: Trabzon Örneği. İdealkent, 11(31), 1856-1881.
<https://doi.org/10.31198/idealkent.769504>